ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYINLARI — NO: 5

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

DİN POLİTİKASI ÜZERİNE KONUŞMALAR

KONUŞMALARI SEÇEN, GİRİŞ YAZISI
YAZAN VE YAYIMA HAZIRLAYAN
PROF. DR. KEMAL AYTAÇ

—BİRİNCİ BASILIŞ—
ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1986

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYINLARI — NO: 5

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

DİN POLİTİKASI ÜZERİNE KONUŞMALAR

KONUŞMALARI SEÇEN, GİRİŞ YAZISI
YAZAN VE YAYIMA HAZIRLAYAN
PROF. DR. KEMAL AYTAÇ

—BİRİNCİ BASILIŞ—
ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1986

ÖNSÖZ

"Din Politikası Üzerine Konuşmalar" başlığını taşıyan bu eser, Gazi M. Kemal Atatürk'ün, çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmaların, din ile ilgili kısımlarını bir araya toplamaktadır. Bununla güdülen amaç, O'nun, birbirine zıt yorumlara uğratılan, bu konudaki görüşlerinin, objektif esasta takdimine ve tanıtılmasına hizmet etmektir.

Gazi M.K. Atatürk'ün bu eserde yer alan konuşmaları, O'nun, sadece yayınlanmış olan söylev ve demeçlerinden yapılmış sınırlı bir derlemedir. Temenni edilir ki, bu işle görevli kurumlar, O'nun bütün konuşmalarını bir an önce yayınlamış olsunlar.

G. M. K. Atatürk'ün metinlerdeki diline herhangi bir müdahelede bulunulmamış olup, konuşmaları orjinal şekliyle verilmiştir.

Kitaba, "Atatürk'ün Din Görüşü" başlığı altında, tarafımdan hazırlanmış bir araştırma yazısı eklenmiştir.

Ankara, 1985 *Prof. Dr. Kemal Aytaç*

İÇİNDEKİLER

Önsöz 3

BİRİNCİ BÖLÜM

Prof.Dr. Kemal Aytaç: Atatürk'ün Din Görüşü 9

İKİNCİ BÖLÜM

Gazi M. Kemal Atatürk: Din Politikası Üzerine Konuşmalar 23

— Mütarekeden Meclisin Açılmasına Kadar Geçen Zaman Zarfında Cereyan Eden Siyasî Olaylar Hakkında (21.4.1920) 23

— Hükûmet Teşkilâtı Hakkında (24.4.1920) 25

— Beypazarı Olayları Hakkında (25.4.1920) 27

— Ankara İleri Gelenleriyle Bir Konuşma (28.12.1920) 29

— Vaziyet-i Umumiye (6.2.1921) 33

— Sakarya Muharebesine Hareketinden Bir Gün Evvel Amerikan Milletine Bir Mesaj İstenmesi Üzerine (...8.1921) 35

— Bakanlar Kurulunun Görev ve Yetkisini Belirten Kanun Teklifi Münasebetiyle (1.12.1921) 37

— Buhara Şûra Cumhuriyeti Murahhaslarına (7.1.1922) 41

— T.B.M.M.'nin Üçüncü Toplanma Yılını Açarken (1.3.1922) .. 43

— Saltanatın Yıkıldığına Dair Verilen Karar Münasebetiyle (1.11.1922) 45

— Sulh Şartları, İç ve Dış Siyasî Meseleler (2.11.1922) 59

— Sulh Gayeleri ve Konferans - Kapitülasyonlar - Musul Meselesi (25.12.1922) 61

— Eskişehir Konuşması (15.1.1923) 63

— İstanbul Gazeteleriyle İzmit Kasrı Mülâkatı (16/17.1.1923) .. 67

— İzmit'te Halk İle Konuşma (18.1.1923) 85

— İzmit'te Halk İle Konuşma (19.1.1923) 87

— Bursa'da Şark Sinemasında Halkla Konuşma (22.1.1923) 97

— İzmir'de Halk İle Konuşma (31.1.1923) 99
— Akhisar'da Konuşma (5.2.1923) 101
— Balıkesir'de Halkla Konuşma (7.2.1923) 103
— İzmir İktisat Kongresini Açış Söylevi (17.2.1923) 107
— Adana Esnaflarıyla Konuşma (16.3.1923) 109
— Konya Gençleriyle Konuşma (20.3.1923) 111
— Konya Kadınları İle Konuşma (21.3.1923) 119
— Lise Öğretmenleri ve Öğrencileri İle Konuşma (21.3.1923) ... 123
— Afyon Karahisar'da Halk İle Konuşma (23.3.1923) 125
— T.B.M.M.'nin İkinci Dönemini Açarken (13.8.1923) 127
— Kültür Hakkında (29.10.1923) 129
— Hilâfetin Kaldırılması Hakkında (4.3.1924) 131
— Hilâfet ve Yabancı Dinî Müesseseler Hakkında (4.5.1924) 133
— Cumhuriyetin Yıldönümü Münasebetiyle (3.10.1924) 137
— Türkiye-Fransa İlişkileri ve Hilâfetin Kaldırılması Hakkında (25.11.1924) 139
— Kastamonu'da Bir Konuşma (24.7.1925) 141
— İnebolu'da Bir Konuşma (28.7.1925) 143
— Kastamonu'da İkinci Bir Konuşma (30.8.1925) 145
— Ankara Hukuk Fakültesinin Açılışında (5.11.1925) 147
— Nutuk'dan (15–20.10.1927) 149
— Bibliografya ve Açıklamalar 153

BİRİNCİ BÖLÜM

PROF. DR. KEMAL AYTAÇ

ATATÜRK'ÜN DİN GÖRÜŞÜ

ATATÜRK'ÜN DİN GÖRÜŞÜ

PROF. DR. KEMAL AYTAÇ

Atatürk, din ve laiklik konusundaki görüşlerini, belirli bir eserinde toplu olarak kaleme almış değildir. O, bu konudaki görüşlerini, çeşitli yerlerde çeşitli vesilelerle yapmış olduğu konuşmalarında dile getirmiştir. Bu konuşmalar, *Atatürk'ün Söyley ve Demeçleri* başlığı altında yayınlanmıştır. Araştırmanın ana kaynağını, onun bu konuşmaları teşkil etmektedir.

Bu araştırmada ele alınan konular, şu üç ana grupta toplanmıştır:

— *Atatürk ve Dindarlık*
— *Atatürk ve İslâmlık*
— *Atatürk ve Laiklik*

1. ATATÜRK VE DİNDARLIK MESELESİ

Belirli çevreler, daha baştan itibaren, *Atatürk*'ün "*dine karşı*" veya "*dinsiz*" olduğu görüşünü yaymaya başlamışlardır. Bu kişiler, daha sonraki devirlerde de, bu yöndeki faaliyetlerini, fırsat buldukça açık ve kapalı şekillerde sürdürmek istemişlerdir.

Atatürk, bu gibi çevrelerin iddialarının zıddına, laik zihniyete sahip, "*dindar*" bir kişidir. O, konuşmalarında, sık sık, Tanrı'nın varlığını kabul ettiğini dile getirir. Meselâ, 1 Kasım 1922'de, T.B.M.M.'de yaptığı konuşmasına, şu cümlelerle başlar:

"*Ey arkadaşlar!*
Tanrı birdir, büyüktür."

Ayni şekilde, 7 Şubat 1923'te, Balıkesir Paşa Camiinde verdiği Türkçe hutbesinde şunları söyler:

"*Ey millet!*

Allah birdir, şânı büyüktür."

Atatürk'ün konuşmalarından alınan bu iki alıntı, kesin olarak şunu göstermektedir ki, o, tek Tanrıya inanan bir kişidir.

Burada felsefî bir soru soralım: *Atatürk*'ün kabul edip inandığı bu tek Tanrı, acaba hangi dinin veya felsefî görüşün Tanrısıdır. Çünkü İslâmlık dışında, yine vahiy dinlerinden olan Musevîlik de tek Tanrıya inanmaktadır. Ayrıca çeşitli felsefî akımlar ve özellikle Deistler ve Panteistler de tek Tanrıya inanırlar. Atatürk'ün bunlar arasındaki yeri neresidir?

Atatürk, inandığı tek Tanrının, hangi dinin Tanrısı olduğunu açık ifadelerle dile getirmiştir. Meselâ, 16 Mart 1923'te Adana Türkocağı'nda Adana esnaflarına hitaben yaptığı konuşmasında bu hususu şöyle açıklar:

"*Elhâmdülillah hepimiz müslümanız, hepimiz dindarız.*"

Atatürk dindar ve müslüman bir düşünürdür. Bu yüzdendir ki, o, İslâmlıktan bahsederken hep "dinimiz", *Hz. Muhammed*'den bahsederken de hep "*peygamberimiz*", "*peygamber efendimiz*" veya "*cenâbı peygamberimiz*" deyimlerini kullanır. Meselâ, 7 Şubat 1923'te, Balıkesir Paşa Camiinde verdiği hutbesinin bir başka yerinde şöyle der:

"*Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri, cenabı hak tarafından insanlara dinî hakikatleri tebliğe memur ve resul olmuştur. Kanunu esasisi, cümlemizce malûmdur ki, Kur'anı azimüşşanda nususturu. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir, ekmel dindir*".

Görülüyor ki, *Atatürk*, bir yandan şeriatçıların, diğer yandan ateistlerin, "*dine karşı*" ya da "*dinsiz*" olduğu şeklindeki yanlış değerlendirmelerinin aksine, müslümanlığa bağlı, dindar bir kişidir.

2. ATATÜRK'ÜN İSLÂMLIK HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

Atatürk laik zihniyete sahip bir düşünürdür. Bu sebeple, O'nun İslâmlık hakkındaki görüşleri, bir yandan şeriatcı, diğer yandan ateist görüş ve yorumlarla taban tabana zıt bulunmaktadır.

Atatürk, mensubu olmakla iftihar ettiği İslâmlık'da, şu iki yönü birbirinden ayırır:

— *Kaynağındaki saf şekliyle islâmlık.*

— *Kaynağındaki saf şeklini kaybetmiş haliyle islâmlık.*

Atatürk, İslâmlığın kaynağındaki bozulmamış saf şekline bağlıdır. Fakat çeşitli unsurların karışmasıyla, bu saflığını kaybeden "müesseseleşmiş şekilleri"ne de karşıdır.

Şimdi bu sırayı izleyerek, onun İslâmlık hakkındaki görüşlerini ele alalım:

2.1. *Kaynağındaki Saf Şekliyle İslâmlık*

Atatürk, kaynağındaki saf şekliyle olan İslâmlığı, bir din bilimcisinin yapabileceği ölçüde, objektif esaslara dayandırarak değerlendirir. O'na göre İslâmlık, en mükemmel bir dindir. *Atatürk*, İslâmlığın en mükemmel bir din oluşu konusundaki görüşünü şu üç yönden temellendirir:

a) *İslâmlık tabiata ve akla uygun bir dindir:*

İslâmlık, *Atatürk*'e göre, en mükemmel bir dindir. Zira İslâmlık, birinci planda tabiata ve akla uygun bir dindir. Atatürk, bu hükmünü, 31 Ocak 1923'te İzmir'de eski gümrük binasında yapılan bir toplantıda, halka hitaben yaptığı bir konuşmasında şöyle ifade eder:

> *"Bizim dinimiz en makûl ve en tabiî bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabiî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır."*

b) *İslâmlık Tanrı ile kul arasında aracı kabul etmeyen bir dindir:*

İslâmlığın kaynağındaki saf şekliyle en mükemmel bir din oluşunun ikinci kanıtını, O, bu dinin Tanrı ile kul arasında aracı kabul etmeyişinde görür. İslâmlık'ta herkes, Tanrı ile olan manevî temasını, hiçbir aracıya gerek olmadan kurabilir. İslâmlığın bu modern karakterini, Atatürk, 31 Ocak 1923'te İzmir'de yaptığı bir konuşmasında şöyle ifade eder:

> "*İslâm hayatı içtimaîyesinde hiç kimsenin bir sınıfı mahsus halinde muhafazai mevcudiyete hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler, ahkâmı diniyeye muvafık harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dinimizin hükümlerini mütesaviyen öğrenmeye mecburuz*".

Ayni gerçeği, O, 20 Mart 1923'te, Konya gençlerine hitaben Türkocağında yaptığı konuşmasında şöyle açıklar:

> "*Her şeyden evvel şunu en iptidai bir hakikati dinîye olarak bilelim ki, bir sınıfı mahsus yoktur. Ruhanîyeti reddeden bu din, inhisarı kabul etmez*".

c) *İslâmlık ilerlemeyi ve çalışmayı emreden bir dindir:*

Kur'anı Kerim, "*oku*" emri ile başlar. İlerlemeyi ve çalışmayı öğütler. Pek çok hadis, ilmin ve çalışmanın önemini, veciz ifadelerle dile getirir. *Atatürk*, İslâmlığın, esasında ilerlemeyi ve çalışmayı emreden bir din oluşunu çeşitli konuşmalarında açıklar, Meselâ, 5 Şubat 1923 tarihinde, Akhisar'da, Belediyede *Hoca Hakkı İsmail Efendi*'nin nutkuna cevap olarak yaptığı konuşmasında, bu hususu şöyle açıklar:

> "*Allah'ın emri çok çalışmaktır. İtiraf ederim ki, düşmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan ziyade çalışmağa mecburuz*".

Ayni konuşmasının bir başka yerinde ise, ayni konuda şöyle devam eder:

> "*Dinimizin talep ettiği çalışmak sayesindedir ki, üç buçuk senelik bir müddet zarfında pek mühim netice elde edilmiştir*".

2.2. *Kaynağındaki saf şeklini kaybetmiş haliyle islâmlık*

Atatürk, İslâmlığın esasında en mükemmel bir din olduğunu kabul etmekle birlikte, *Hz. Muhammed*'in ölümünden kısa bir süre sonra, müslümanların İslâmlığı yorumlayış ve değerlendirişlerinde düştükleri hataları birer birer analiz eder ve bunları dakik bir tenkidden geçirir. O'nun bu konuda yapmış olduğu tenkidler, aşağıda sıralanan üç ana noktada toplanır.

a) *Müslümanlar batıl itikadların tesiri altına girmişlerdir:*

Dinler Tarihi ve Din Sosyolojisi açılarından ele alınırsa, dinlerle ilgili olarak şöyle yaygın bir durum görülür: Dinlerin kaynağını teşkil eden kutsal kitaplar değişmez olarak kalırken, bu kitaplara bağlı dinî anlayış ve yorumlar, sürekli bir değişime uğramaktadırlar.

Atatürk'e göre İslâmlık, ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra, bir dinî müessese olarak, kendini benimseyen kavimlerin eski inanç ve gelenekleriyle karışmak suretiyle, kaynağındaki saflığını kaybetmiştir. Bu gelişim birdenbire değil, tedricen olmuştur.

Atatürk, bu tarihî gerçeği, 20 Mart 1923 tarihinde yaptığı Konya konuşmasında şöyle açıklar:

> "*Bu yüzden cemiyeti İslâmiyeye dahil bir takım kavimler İslâm oldukları halde sukuta, sefâlete, inhitata maruz kaldılar. Mazilerinin sakim veya bâtıl itiyadat ve itikadıyla İslâmiyeti teşvik ettikleri ve bu suretle hakikati İslâmiyeden uzaklaştıkları için kendilerini düşmanların esiri yaptılar*".

Atatürk, bütün İslâm kavimlerinde görülen bu genel gelişime paralel olarak, Türkler'deki durumu, ayni konuşmasında daha da ayrıntılarına inerek şöyle açıklar:

> "*Bu İslâm kavimleri içinde bizim milletimiz olan Türkler, millî an'âne ve teamülleri itibariyle sakim şeylere malik değillerdir. Türk içtimai*

an'anelerinin pek çoğu İslâmi hakikatlere uygun ve yakındı. Lâkin Türkler bulundukları saha, yaşadıkları mıntıkalar itibarıyla bir taraftan İran, diğer taraftan Arap ve Bizans milletleriyle temas halinde idiler. Şüphe yok ki, temasların milletler üzerinde tesirleri görülür. Türklerin temas ettiği milletlerin o zamanki medeniyetleri ise bozulmaya başlamıştı. Türkler bu milletlerin sakim âdetlerinden, fena cihetlerinden müteessir olmaktan nefislerini men edememişlerdir. Bu hal kendilerinde müşevveş, gayri ilmî, gayri insanî zihniyetler tevlidinden geri kalamamıştır. İşte sukutumuzun belli başlı sebeplerinden birisini bu nokta teşkil eder".

Hattâ, *Atatürk*, Türk tarihinde, İslâmlıkla hiç ilgisi olmayan ve bâtıl itikadlardan ibaret ikinci bir dinin teşekkül etmiş olduğunu ifade eder. 29 Ekim 1923'de, Fransız yazarı *Maurice Pernot*'ya verdiği bir demeçte, bu zararlı gelişimi şöyle tenkid eder:

"*Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuûra muhalif, terakkiye mâni hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki, Türkiye'ye istiklâlini veren bu Asya milletinin içinde daha karışık, sun'i itikadlardan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince, aydınlanacaklardır*".

Görülüyor ki, *Atatürk*, gerçek dine değil, din gibi kabul edilen bâtıl itikadlara karşıdır.

b) *Müslüman ülkelerde din siyasete âlet edilmiştir:*

Dinin siyasete, menfaate ve baskıya âlet edilmesi, insanlık tarihinde yaygın olan bir görünüştür. Bunun örnekleri, günümüzde de görülmektedir. Fakat buna bağlı olan diğer bir yaygın görünüş de şudur: Din, nerede siyasete, menfaate ve baskıya vasıta yapılmış ise, orada içtimaî ve millî birliği sarsıcı bir sonuç vermiştir.

Atatürk, İslâm tarihinde de sık sık görülen bu olguyu, din tarihi konusundaki zengin bilgisine dayanarak tahlil ve tenkid eder. 1 Kasım 1922'de, T.B.M.M.'de saltanatın yıkılışına dair verilen karar münasebetiyle yaptığı konuşmasında, bu konuyu şöyle açıklar:

> "*Resulullah'ın vefatından yirmi beş sene kadar kalil bir zaman sonra âlem-i islâmiyet içinde, islâmın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya iddiayı hilâfet ile arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırkdaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet, hilesinde muvaffak olanı, sâf ve nezih olanını mağlûp ve evlâd-ı ayalini mahvü perişan eyledi. Ve bu suretle hilâfet unvanı altındaki emaret-i islâmiye'yi, yine hilâfet unvanı altında saltanat-ı islâmiye'ye tahvil etti*".

İslâm tarihindeki bu olayın, İslâmlar arasında günümüze kadar devam eden bölücü sonucunu, 20 Mart 1923 tarihinde, Konya'da yaptığı konuşmasında şöyle değerlendirir:

> "*İşte o zaman dine mefsedet, İslâmlar arasına münaferet girdi ve o zaman hak olan Kur'an, haksızlığı kabule vasıta yapıldı*".

Ayni konuşmasının bir başka yerinde, İslâmlık tarihinde dinin siyaset ve menfaate âlet edilmesinin daha sonraki seyrini, şöyle karakterize eder:

> "*Dört halifeden sonra din daima siyaset vasıtası, menfaat vasıtası, istibdat vasıtası yapıldı*".

Dinin siyasete âlet edilmesinin tipik örnekleri, İstiklâl Savaşımız sırasında da görülmüştür. *Atatürk*, bu feci olayı, 13 Ağustos 1923'te, T.B.M.M.'nin İkinci Dönemini açış konuşmasında şöyle anlatır:

> "*Bir tarafdan dini siyasete âlet ittihaz ederek Anadolu mücahitlerini idama mahkûm ettiler. Ahaliyi mahut fetvalarla mukateleye teşvik eylediler. Bir taraftan da bazı pespayelerin ceplerini doldurarak Kuvayi İnzibatiye veya Hilâfet Or-*

dusu namiyle üzerimize saldırdılar. Sâf ve masum halkı birçok tesniat ile iğfal ederek dahilde yer yer isyan ateşleri yaktırdılar."

Görülüyor ki, *Atatürk*, dine değil, dinin siyasete, menfaate ve istibdada vasıta edilmesine karşıdır. O, ayni şekilde, hakikî din adamlarına değil, dini bu gibi işlere âlet edenlere karşıdır. Bunların birbirine karıştırılmamasını, meselâ 20 Mart 1923'te, Konya'da yaptığı konuşmasında, şöyle belirtir:

"*Efendiler, bir fikri daha tashih etmek isterim. Milletimizin içinde hakiki ulema, ulemamız içinde milletimizin bihakkın iftihar edebileceği âlimlerimiz vardır. Fakat bunlara mukabil kisvei ilmiye altında hakikatı ilimden uzak, lüzumu kadar taallüm edememiş, Tarîki ilimde lâyıkı kadar ilerleyememiş hoca kıyafetli cahiller de vardır. Bunların ikisini birbirine karıştırmamalıyız.*"

c) *Müslümanlar medeniyete uzak durmuşlardır:*

Atatürk, kaynağındaki şekliyle, ilim ve medeniyeti destekleyici karaktere sahip islamlığın, daha sonraları, müslümanların medeniyete uzak durmaları yüzünden, bu niteliğini kaybettiğini belirtir. İslâm kavimlerinin medeniyete uzak kalmalarının ana sebeplerinin başında, bu kavimlerin bugünkü medeniyeti, bir Hristiyan medeniyeti şeklinde kabul eden bir yanlış hükmün yer aldığını görür. O, bu hususu şöyle açıklar.

"*İslâm âlemine dahil cem'iyat ile Hristiyaniyet kitleleri arasında birbirini gayri kabili af gören bir husumet mevcuttur. İslâmlar, hristiyanların, hristiyanlar İslâmların ebedi düşmanı oldular. Birbirine kâfir, mutaassıp nazarıyle baktılar. İki dünya yekdiğeriyle asırlardan beri bu taassup ve husumetle yaşadı. Bu husumetin neticesidir ki, İslâm âlemi garbın her asır bir şekil ve rengi nevin olan terakkiyatından uzak kalmıştı. Çünkü ehli İslâm o terakkiyata ademi tenezzülle, nefretle bakıyordu*".

3. ATATÜRK VE LAİKLİK

3.1. *Laikliğin Anlamı*

Laiklik, dar ve geniş anlamda olmak üzere ikili bir biçimde kullanılmaktadır.

Dar anlamda laiklik, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Geniş anlamda laiklik, insanın inanç, ibadet ve düşünce hürriyetinin güvence altına alınmasıdır.

Tarihî açıdan ele alınırsa laiklik, ümmet hayatından millet hayatına geçişle ortaya çıkan bir duygu, düşünce ve yaşayış biçimidir. Başka bir deyimle, laiklik, ümmet devrindeki şeriatın, millet devrindeki alternatifidir.

Laiklik, Fransız ihtilalinden itibaren, millet hayatına geçen toplumlarda benimsenerek yayılmıştır.

Bu düşünce ve yaşayış biçimi, bir fikir olarak 19. yüzyılın başlarından itibaren Türkiye'de de işlenmeye başlamıştır. Fakat uygulamaya aktarılışı, ilk defa teokratik, yani ümmetçi bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğunun yıkılarak, yerine millî bir devlet olan Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla başlamıştır. Bu, yeni millî devlet için bir zaruretti. Bu konudaki uygulamalar, Atatürk'ün eseridir.

3.2. *Din ile ilişkileri açısından başlıca devlet modelleri*

Din ile ilişkileri açısından ana devlet modelleri, başlıca şu üç ana grupta toplamak mümkündür:

— *Şeriatcı devlet modeli*
— *Ateist devlet modeli*
— *Laik devlet modeli.*

Önce bu modelleri kısaca karakterize edip, sonra mukayese edelim.

a) *Şeri'atcı devlet modelinin ana karakteristiği*

Teokratik ya da şeriatcı modeller, şu noktalarla karakterize edilir:

— Devlet şer'i esaslara göre kurulmuştur. Din devlet üzerinde hâkimdir.

— İçtimaî, siyasî, iktisadî ve kültürel hayat şer'î esaslara göre düzenlenmiştir.

— Vatandaşların inanç, ibadet ve düşünce hürriyetlerine, ancak şeriatın çizdiği sınırlar içinde izin verilmektedir.

b) *Ateist devlet modelinin ana karakteristiği:*

Ateist devlet modeli, şu noktalarla karakterize edilir:

— Devlet, din üzerinde hakimdir. Hattâ Devlet, ne dinin müesseseleşmiş şer'î şeklini, ne de ferdin iç yaşantısını ilgilendiren ferdî varlığını kabul eder.

— Dinden arta kalan boşluk, ateizm felsefesi ile doldurulmak istenir.

— Vatandaşların inanç, ibadet ve düşünce hürriyetleri devlet tarafından kanunî güvence altına alınmış değildir.

c) *Laik devlet modelinin ana karakteristiği:*

Laik devlet modelinin ana karakteristiği, şu noktalarda toplanabilir:

— Devlet ile din işleri birbirinden ayrılmakta, birinin diğeri üzerindeki hakimiyeti kabul edilmemektedir.

— Devlet dünyevî gereklere uygun düşecek bir yapıya göre kurulmuştur,

— Din ise, insanların metafizik yaşantısına cevap veren bir kaynak olarak fonksiyonunu sürdürmekte,

— Vatandaşların inanç, ibadet ve düşünce hürriyetleri devlet tarafından güvence altına alınmaktadır.

c) *Kısa bir mukayeseli bakış:*

Bu üç ana model, dayandıkları temel ilkeler yönünden mukayese edilirse, şöyle bir durum ortaya çıkar:

— *Teokratik model şer'i dine,*

— *Ateist model, ateist ideolojiye,*

— *Laik model ise vicdan ve düşünce hürriyetine dayanır.*

Yahut, bu üç model inanç ve ibadet hürriyeti açısından birbiriyle mukayese edilirse, aralarında şu gibi ortak, benzer ve farklı yönler olduğu ortaya çıkar:

— Teokratik model, bu hürriyeti şer'î esaslara uygun düşmediği için kabul etmez,

— Ateist model, bu hürriyeti, ateizm dogmalarıyla çatıştığı için reddeder,

— Laik model, bu hürriyeti, aklın ve vicdanın temel bir ihtiyacı olduğu için kabul eder.

Bu kısa mukayeseli değerlendirmenin de gösterdiği gibi, laik model bir yandan teokratik modele, diğer yandan da ateist modele, zıt bulunmaktadır.

Şeriatçı ve ateist akımların *Atatürk*'ün eseri olan laik modele karşı olmaları, işte bu temel zıtlıktan ileri gelmektedir. Gerek teokratik ve gerekse ateist model, düşünce ve vicdan hürriyetini kabul etmeyişleri yönünden ise birbiriyle birleşirler.

İKİNCİ BÖLÜM

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

DİN POLİTİKASI
Üzerine
KONUŞMALAR

MÜTAREKEDEN MECLİSİN AÇILMASINA KADAR KADAR GEÇEN ZAMAN ZARFINDA CEREYAN EDEN SİYASÎ OLAYLAR HAKKINDA

(21 Nisan 1920)

Çünkü, bizzat bulunmuş olmak itibariyle kongrenin o zmanki zihniyetine yakından vâkıfım. Herhalde camia-i Osmaniye'nin tamamiyeti, istiklâli millînin temini, bilhassa makamı muallâyi saltanatın masuniyeti mutlaka şayanı itimat bir kuvvete ve sağlam bir idareye mütevakkıftır ve bunlar ise ancak hâkimiyeti millîye esasına müstenit idare ve kuvvettir. Erzurum Kongresinde hududu millîmiz dairesinde yaşıyan anasır-ı gayri müslime dahi nazarı dikkate alınmıştır. Cümlemizce malûmdur Efendiler.

Anasır-ı gayri müslime ekalliyetler namı altında bütün dünyanın mevzuubahis ettiği ve bilhassa bizim memleketimize teallûk ettikçe pek büyük ehemmiyetle nazarı dikkate alınan bir meseledir. Bittabi bu meselede bir esas düşünmek lâzımdır ve o zamana da lâzım idi. Kongrenin vaz'ettiği esas veçhile anasır-ı gayri müslimeye, anasır-ı müslimeye verilmiş olan hukuku vermekten ibaret olacaktır ve bundan daha tabiî bir esas bulamam. Bununla aynı hudut dâhilinde yaşıyan insanlara aynı hukuku kanuniyeyi bahşetmiş oluyordu.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, S. 30–31)

HÜKÛMET TEŞKİLÂTI HAKKINDA
(24. 4. 1920)

Bizim bu zemindeki tetkikat neticesinde hâsıl ettiğimiz kanaate göre idarenin bu şeklini mahzurdan salim görmemekteyiz. Çünkü Devlet-i Osmaniye diğer herhangi bir devlet gibi hükümdarının nüfuz-u cismanisi etrafında müteşekkil değildir. Makam-ı saltanat aynı zamanda makam-ı hilâfet olmak itibariyle padişahımız cumhur-u islâmın da reisidir. Mücahedatımızın birinci gayesi ise saltanat ve hilâfet makamlarının tefrikını istihdaf eden düşmanlarımıza irade-i millîyenin buna müsait olmadığını göstermek ve bu makamat-ı mukaddeseyi esaret-i ecnebiyeden tahlis ederek ulülemrin salâhiyetini düşmanın tehdit ve ikrahından azade kılmaktır. Bu esasa göre Anadolu'da muvakkat kaydiyle dahi olsa bir hükûmet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek hiçbir suretle kabili cevaz değildir.

Şu halde reissiz bir hükümet vücuda getirmek zarureti içindeyiz. Halbuki bir nokta-i ahdette tevazün etmiyen kuva-yi devletin ahengi mesaisini idameye dahi imkân yoktur. Diğer taraftan her hangi bir makama kuva-yi devlet ve milleti tevhit ve tevzin selâhiyeti bahşederek o makamı gayri mesul tanımak mucib-i felâkettir. Halifenin bile mesuliyetini esas olarak kabul etmiş olan İslâmiyetin böyle sureti tesviyelere müsait olamıyacağı aşikârdır.

Bu müşkül ve yekdiğeriyle telifi imkânsız esasat içinde dur-ü diraz tetkikat icra ederek nihayet İslâmiyetin şerait-i esasiyesine müracaatla Meclisi alinizde teksif edilmiş olan ve bütün cumhur-u islâmın da müzaharet ve muvafakatine mazhar bulunan irade-i millîyeyi bilfiil mukadderat-ı vatana vazıülyed tanımak umde-i esasiyesini kabul ediyoruz. Âzayi muhteremenin, bu nikat-ı nazar hulâsa

tan tâmim olunarak, intihabına delâlet olunması ve salâhiyet-i fevkalâde kaydiyle intihap edilmiş bulunmaları ve müntehiplerin de teksir ve tevsi olunması, esas itibariyle bu umdenin milletçe de tamamen kabul edilmiş olduğuna delildir. Binaenaleyh Meclisi âliniz, haiz olduğu salâhiyet-i fevkalâdeye binaen karşısına çıkacak bir kuvve-i icraiyeyi yalnız murakabe etmek ve mesail-i hayatiye-i millet üzerinde böyle bir heyetle mücadeleye mecbur kalmak gibi vaziyet-i hâzıranın mütehammil olamıyacağı mahdut bir vazife-i teşriiye ile değil, idare-i umumiye-i milleti fiilen deruhde ve selâmet-i memleket ve hilâfeti bizzat temin ve müdafaa vazife ve salâhiyetiyle teşekkül etmiştir ve artık Meclisi âlinizin fevkında bir kuvvet mevcut değildir.

İşte memleketimizin şimdiye kadar geçirdiği buhrandan, felâketlerden, kâh Avrupa'yı taklidetmek, kâh idare-i umur-u devleti şahsi nokta-i nazarlara göre tanzim ve tensika çalışmak, kâh Kanunu Esasiyi bile ihtirasat-ı şahsiyeye baziçe eylemek gibi pek elîm neticelerini gördüğü basiretsizliklerden hâsıl olan intibah-ı umumiye tercüman olduğumuz itikadiyle şu müşkül ve buhranlı devri tarihînin mücahedatını bu yolda tensik etmek taraftarıyız. Bittabi hüküm heyeti muhreremelerinindir. Yalnız mâruz olduğumuz inhilâl tehlikesine ve umur-u devlet ve milletin uzun müddetten beri mercîsiz kaldığına tekrar nazarı dikkati celbederek bilüzum nazariyat arasında devam edecek münakaşatın en fena idarelerden daha ziyade sui tesirat tevlid edeceğini arz etmeği de vazife-i hamiyet icabı görüyorum. Cenabıhak muvaffakıyet ihsan etsin, âmin" (üç dakika süre şiddetli alkışlar).

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, S. 62–63)

BEYPAZARI OLAYLARI HAKKINDA
(25. 4. 1920)

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Meselâ: Makam-ı hilâfete karşı hiçbirimizin vârid-i hâtırı olamıyacak yalanlar, icat ve ihtira ediliyor. Meselâ Bolşevikler geliyor. Köyümüzü, kasabamızı, harabedecek, hepimizi idam edecek, çabuk silâh başına, tabiî köylü cahil, bilmez, silâhlarını alıyor ve geliyor. Ne olduğunu anlamadan, karşı karşıya geldiği kimselerle müsademe olduktan ve bir defa kan döküldükten sonra tabiatiyle bir husumet ve bir anlaşamamazlık vücuda geliyor. Her halde efkârın tesemmümattan vikaye edileceğine hiç şüphemiz yoktur.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, S. 67)

ANKARA İLERİ GELENLERİYLE BİR KONUŞMA

(28. 12. 1920)

Ankara'ya gelişinin ertesi günü büyük bir heyet halinde Ziraat okulunda Mustafa Kemal'i ziyaret edenlere hitaben.

Efendiler, hiçbir millet, milletimizden ziyade ecnebi unsurların itikadat ve âdâtına riayet etmemiştir. Hattâ denilebilir ki edyanı saire erbabının dinine ve milliyetine riayetkâr olan yegâne millet bizim milletimizdir.

Fatih İstanbul'da bulduğu dinî ve millî teşkilâtı olduğu gibi bıraktı. Rum patriki, Bulgar eksarhı ve Ermeni kategigosu gibi hıristiyan rüesayı diniye haizi imtiyaz oldu. Kendilerine her türlü serbesti bahşedildi.

İstanbul'un fethindenberi, gayri müslimlerin mazhar bulundukları bu imtiyazatı vâsia, milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın en müsaadekâr ve civanmert bir milleti olduğunu ispat eden en bâriz delildir.

Milletimize bu isnadatta bulunan muarızlar insaf etsinler de, dünyanın en büyük ve medenî milleti olduğunu iddia edenlerden, dini İslâmı sureti resmiyede tanımıyan, İslâmları pazar gününü yevmi tatil ve mubarek suretinde tanımağa icbar eden ve İslâmların yevmi mahsusu olan cuma gününü resmen tanımıyan milletler olduğunu unutmasınlar.

Memleketimizde yaşayan anasırı gayri müslimenin başına ne gelmiş ise, kendilerinin ecnebi entrikalarına kapılarak ve imtiyazlarını suiistimal ederek sureti vahşiyanede takip ettikleri iftirak siyaseti neticesidir.

Herhalde Türkiye'de zuhûra gelmiş şayanı arzu olmamayan bazı ahval birçok esbap ve mazerete istinat etmektedir. Bunu da kat'i olarak arzedebilirim ki bu ahval,

Avrupa devletlerinde mazeretsiz irtikâp edilmiş bunca itisafattan pek dun bir mertebededir.

Rusya'nın Polonya'ya karşı bir buçuk asır müddet takip ettiği hunrizane siyaset, Kafkasya'da Çerkezlere ve program namiyle Musevilere tatbik ettiği mezalim, bu meyanda sayılacak misallerdendir.

Tekrar ediyorum, aleyhimizde sarfedilen mütaleat yanlıştır, bu hakikat tarihen ve mantıken sabittir. Bu hususu yalnız garba değil, hattâ vatandaşlarımıza da ehemmiyetli bir surette ihtar etmek lüzumunu hissediyorum. Çünkü nadirattan olmakla beraber teesüfle işitiyoruz ki, milletin tarihini okumamış veya hissi millîden mahrum kalmış olması lâzımgelen bazı şahıslar, ecnebilerin aleyhimizde serdettikleri ithamatı reddetmedikten başka vatanlarını, kabahatli göstermekten çekinmiyorlar. Hâlâ bugün, Sultanî mektebinin salonlarını aleyhimizde konferans verdirmek için ecnebilere küşade bulunduranlar var, bu gibilere lânet...

...

Bu hudut dahilinde kalan aksamı memalikimiz camiai Osmaniyeden lâyenfek bir kül olarak kabul edilmiştir. Beyannamenin dördüncü maddesine bakalım! Bu madde ile biz, bizimle beraber yaşayan anasırı gayrimüslimeyi aynı hukuk ve aynı salâhiyette kabul ediyoruz. Hepimiz bu devletin müslüman ve anasırı gayrimüslime dahil olarak aynı suretle tebaasıyız. Ve bu itibarla cümlemizin hukuku birdir. İçimizde yaşayan gayrimüslim vatandaşlarımıza bizim hâkimiyeti siyasiye ve muvazenei içtimaiyemizi ihlâl edecek fazla birtakım imtiyazat veremeyiz. Bu madde, dahilî siyasetimizdeki kanaatı umumiyemizi izah etmektedir. Yedinci madde; siyaseti hariciye hakkındaki noktai nazarımızı bildirir. Herhalde devlet ve milletimiz dahilen ve haricen bütün mânasiyle müstakil kalacaktır. Bize başka bir tarzı idare tatbik edilemez. Bu bapta birçok muhtelif esbabın başında en büyük ve mühim sebep sudur. Dinen dahi müstakil olmak mecburiyetindeyiz. Yalnız vâsi olan

memleketimizi seri bir surette imar edebilmek için ve milletimizin az zamanda ilim ve maarifini icabatı asriyeye göre yükseltmek için müftekîr olduğumuz hususatı takdir ederiz. Ancak bu hususta bize muavenet edebilmecek devletin nasıl olabileceği yedinci maddede musarrahtır. Böyle bir devletin muavenetini hüsnü telâkki ederiz.

...

Efendiler! Ümid ederim ki, müsaid bir sulh akdinden sonra vaziyetimiz hüsnü idare edilirse evvelki hudud dahilindeki vaziyetimizden daha iyi olur. Bu noktada bir fikir izah etmek istiyorum. Cemiyetimiz noktai nazarından çizdiğimiz hudud haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudud dahilinde asırlardanberi vatandaşlık ettik. Bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriye'de, Irak'ta, Yemen'de, şarkta kendi dahillerinde muhafazai mevcudiyet ve temini istiklâl için sarfı mesai ediyorlar. Bütün bu islâm parçalarının mazharı istiklâl olmaları âlemi islâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husulünde âlemi islâmın vaziyetinin ne kadar rasin olacağını şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hissediyorum. Mazharı intibah olduğuna şüphe kalmayan âlemi islâmın muvaffakiyetini o kadar kavi görüyorum ki, bu imanla izahı hissiyat eylediğimden dolayı duyduğum vicdanî zevk pek büyüktür. Fazla rahatsız etmek istemem, beni dinlemek lûrfunda bulunduğunuzdan dolayı hassaten teşekküratımı arzederim.

Nutuk: Muhteviyatına ait vesaik 1927, *Vesika:* 220, s. 220-228.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 9-15)

VAZİYET-İ UMUMİYE

(6. 2. 1921)

Hakimiyeti Milliye:

— Komünizm içtimaî bir meseledir. Memleketimizin hali, memletimizin içtimaî şeraiti, dinî ve millî ananelerinin kuvveti Rusya'daki komünizmin bizce tatbikine müsait olmadığı kanaatını teyid eder bir mahiyettedir. Son zamanlarda memleketimizde komünizm esasatı üzerine teşekkül eden fırkalar da bu hakikatı bittecrübe idrak ederek tatil-i faaliyet lüzumuna kaani olmuşlardır. Hattâ bizzat Rusların mütefekkirleri dahi bizim için bu hakikatın sübûtuna kaail bulunuyorlar. Binaenaleyh bizim Ruslarla olan münasebat ve muhadenetimiz ancak iki müstakil devletin ittihad ve ittifak esaslariyle alâkadardır.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, S. 20.)

SAKARYA MUHAREBESİNE HAREKETİNDEN BİR GÜN EVVEL AMERİKAN MİLLETİNE BİR MESAJ İSTENMESİ ÜZERİNE

(Ağustos 1921)

Ankara'da eski Halkevinde Amerikalı Shaw Moore'a beyanat

— Biz Türkiye'nin istiklâlini ve bütünlüğünü kurtarmağa çalışıyoruz. Allah'ın inayeti ve Türk milletinin yenilmez kuvveti sayesinde gayemize vasıl olacağız."

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, S. 28).

BAKANLAR KURULUNUN GÖREV VE YETKİSİNİ BELİRTEN KANUN TEKLİFİ MÜNASEBETİYLE

(1. 12. 1921)

Mustafa Kemal Paşa (devamla) — Binaenaleyh Efendiler, münferiden malik olduğumuz akide-i siyasiyeyi ifade edebiliriz; bunun mahallî ifadesi Türkiye Büyük Meclisi Hükûmetinin kanunları ve bu kanunların esbab-ı mucibe lâyihaları değildir! Efendiler, Panislâmizmi ben şöyle anlıyorum: Bizim milletimiz ve onu temsil eden Hükûmetimiz bittabi dünya yüzünde mevcut bilcümle dindaşlarımızın mesut ve müreffeh olmasını isteriz. Dindaşlarımızın muhitat-ı muhtelifede vücuda getirmiş oldukları heyeti içtimaiyenin müstakillen yaşamasını isteriz. Bununla âli bir zavk ve saadet duyarız. Bütün beşeriyet-i islâmiyenin, dünya-yı İslâmiyetin refah ve saadeti kendi refah ve saadetimiz gibi kıymetlidir! Ve bununla çok alâkadarız. Ve bütün onların dahi aynı suretle bizim saadetimizle alâkadar olduklarına şahidiz. Ve bu her gün müncelidir. Fakat Efendiler! Bu heyeti içtimaiyenin büyük bir imparatorluk, maddî bir imparatorluk halinde bir noktadan sevk ve idaresini düşünmek istiyorsak bu bir hayaldir! İlme, mantığa, fenne muhalif bir şeydir! Efendiler dikkat buyurunuz ve bir hakikat-ı tarihiye, bir hakikat-i fenniye ve ilmiye olarak daima hatırda tutunuz ki, bir cism-i siyasinin hududunu geçemiyeceği bir gaye-i kuvva vardır! Nasıl ki bir insanın hüsn-ü teşekkülü için birtakım mâkul ve tabiî hatlar vardır. Eğer bu hatlarda gayri tabiîlik olursa, eğer teşekkülü beşeride bu hatların tecavüz edilmesi mevzuubahis olursa, o zaman karşınızda ya sıfıra müncer olmuş bir cüce, veyahut dev gibi bir şey görürsünüz! Teşekkülü insanî için böyle olduğu gibi insanlardan mürekkep olan cemiyetlerde de bu kaide aynen baki ve caridir.

Efendiler! Birkaç asır evvelki vaziyetimize irca-ı nazar buyurunuz: Afrikalar, Suriyeler, Iraklar, Makedonyalar, Bulgaristan, Sırbistan ve ilâahır... Bütün bu aksam-ı memaliki nazarı dikkate alınız. Ve ondan sonra bugünkü vaziyetimizi nazar-ı dikkate alınız. Efendiler, bütün bu muhit, bu vâsi daire içerisinde iklimi muhtelif ve orada sakin olan akvamın tabayii muhtelif, her şey muhtelif olduktan sonra bunların heyeti umumiyesini bir imparatorluk altında bulundurmak ve yaşatmak mümkün müydü?

Tabiata, akla ve kanun-u tabiata mugayir olduğundan dolayı neticenin ne olduğunu görüyorsunuz! Herhalde Afrika'da başka, Suriye'de başka bir şey olacak, Irak'ta başka bir şey olacak, her yerde başka bir şey olacak, bizim muhitimizde başka bir şey olacak!.. Bunların birinin diğerine benzetilmesi, benzetilmeğe kalkışılması doğru değildir. Fakat islâm olan içtimaî kütlelerin, dediğim tarz-ı tabiîde taazzuv ve teşekkülünü ve muhafaza-i istiklâlini temenni ederek imrar-ı hayat eylemesini ve mesut olmasını -tekrar ediyorum- kendi saadetimiz gibi telâkki eden bir milletiz. Biz ve bütün âlem-i islâm için mübeccel ve mukaddes ve mânevi bir nokta-i irtibat olan makam-ı hilâfet dahi bütün âlem-i islâmla beraber bizim milletimiz tarafından belki daha kuvvetli hissiyat-ı âmika ile mübeccel ve mukaddestir. Fakat Efendiler! Bu makam-ı muallânın kutsiyetini hürmetkârane takdis etmiş olmakla beraber bu makamda oturacak zatı hiçbir vakitte Efendi yapmak mevzuubahis değildir; şeriat-i garra-yi Muhammediye ile kabil-i telif değildir!

(Seydülkavmi hadimihüm) buyurmuşlardır. Millete Efendilik yoktur. Hâdimlik vardır. Bu millete hizmet eden onun Efendisi olur. Efendiler! Tarihî beşerde, tarihî cihanda Devlet-i Aliye-i Osmaniye-yi milletimize istinaden teşkil etmiş olan bir sülâle-i muhteremeye dahi milletimiz derin tarihî hâtıratı ile ihtiram eder. Fakat bu nokta-i nazardan ihtiramı dahi kendisine Efendi bulmak ve aramak için değildir. Millet ona ancak vaz'ı kanunisini ve vaz'ı meşruunu verir (alkışlar). Ve hâkimiyetini bizzat muhafaza eder (alkışlar).

Efendiler; bu noktada mütalâamı ikmal için derim ki; büyük hayaller peşinden koşan, yapamıyacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz. Efendiler; büyük ve hayalî şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celbettik. Biz Panislâmizm yapmadık. Belki "yapıyoruz yapacağız" dedik. Düşmanlar da "yaptırmamak için bir an evvel öldürelim!" dediler. Panturanizm yapmadık. "Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik'" ve yine "öldürelim" dediler! Bütün dâva bundan ibarettir. Efendiler, bütün cihana havf ve telâş veren mefhum bundan ibarettir. Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini ve üzerimize olan tazyikatı tezyidetmekten ise haddi tabiîye, haddi meşrua rücu edelim. Haddimizi bilelim. Binaenaleyh Efendiler, biz hayat ve istiklâl isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı ibzâl ederiz (alkışlar)!

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, S. 200–201).

BUHARA ŞURA CUMHURİYETİ MURAHHASLARINA

(7. 1. 1922)

Buhara Murahhasları Recep ve Nazari'ye B. M. Meclisi binasında yapılan kabul töreninde söylemiştir.

Buhara fevkalâde siyasî kasıdları Beyler,

Buhara ahalisinin, Türkiye'deki Türk ve müslüman kardeşlerine hediye olarak gönderdiği Kur'anı kerim ile, Türkiye halk ordusuna nişanei takdir ve tebrik olarak irsal eylediği kılınç, hakkı din ile hakkı hâdim kuvveti temsil eden fevkalâde muazzam ve kıymettar iki yadigârdır.

Bu emanetleri elinizden alırken kalbim heyecan ile doldu. Halkımız ve ordumuz, uzaklardaki kardaşlarımızdan gelen teşciat ve tebrikât nişanelerinden şüphesiz çok mütehassis ve mesrur olacaklardır. Dindaş ve karındaş Buhara halkının azrusunu yerine getirerek bu kitabı mukaddesi millete, seyfi muazzezi de İzmir fatihine teslim edeceğim. Allahın inayeti ile İnönü ve Sakarya muzafferiyetlerini kazanan millî ordumuz, inşaallah pek yakında bu kılıncı da kazanmış olacaktır. Heyeti muhteremenize de Türkiye ahalisi ve ordusu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti namına teşekkür eylerim.

Hâkimiyeti Milliye: 8 Ocak 1922

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 30–31).

ÜÇÜNCÜ TOPLANMA YILINI AÇARKEN
(1. 3. 1922)

Efendiler! Türkiye halkı ırkan veya dinen ve harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyatiyle meşhun ve mukadderat ve menafii müşterek olan bir heyeti içtimaiyedir. Bu camiada hukuk-u ırkiyeye veya, hukuk-u içtimaiyeye ve şerait-i muhitiyeye riayet, siyaset-i dahiliyemizin esas noktalarındandır. Dahilî teşkilât-ı idaremizde bu esas noktanın, halk idaresinin bütün mânayı şâmiliyle lâyık olduğu derece-i inkişafa îsal edilmesi siyasetimizin icabatındandır. Ancak, haricî düşmanlara karşı daima ve daima müttehit ve mütesanit bulunmak mecburiyeti de muhakkaktır. Türkiye halkına dâhil olup ekalliyet halinde bulunan anasır-ı hıristiyaniyenin hukuku dahi dünyanın en medenî milletleri meyanında yaşıyan ekalliyetlere verilmesi Düveli İtilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında tekarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde memaliki mütecaviredeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade eylemesi ümniyesiyle müeyyet ve müemmendir. Ekalliyetlerle beraber, bilumum halkın refah ve saadetinin ve kavaninin bahsettiği her türlü hakların masuniyetinin temini ve memlekette hâkimiyet-i kanuniyenin teyidi dahilî idare ve siyasette değişmez bir düsturumuzdur.

...

Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhanî, ahlâkî gıdalarına en âli, en feyyaz menbalardır. Binaenaleyh camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı tenvir ve irşat edecek kıymetli hutbelerin muhteviyatına halkça ittilâ imkânını temin, Şeriye Vekâleti celilesinin mühim bir

vazifesidir (şiddetli alkışlar, bravo sadaları). Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehli islâmın vücudu canlanır, dimağı saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur (alkışlar). Fakat buna nazaran huteba-i kiramın haiz olmaları lâzım gelen evsaf-ı ilmiye, liyakat-ı mahsusa ve ahvali âleme vukuf haiz-i ehemmiyettir.

Bütün vâiz ve hatiplerin bu ümniyeye hadim olacak surette yetiştirilmesine Şeriye Vekâletinin sarf-ı mukderet edeceğini ümit ederim.

Evkaf mesailine gelince: Malûmdur ki evkaf, memleketimizin mühim bir servetini teşkil eder. Bu servetten millet ve memleketi hakkiyle müstefit edebilmek için Şeriye Vekâletiyle beraber bütün Heyeti Vekilenin ve hattâ Meclisi âlinin bu hususu ehemmiyetle tetkik ile bu büyük müessesenin harabiden vikayesini ve memlekete semerebahş bir hale vazını temenni eylerim.

Efendiler! Evkafın hikmet-i mevzuu nazar-ı dikkate alınınca: bunun müessesesat-ı diniye ile beraber hizmet ve muavenet-i içtimaiyeyi istihdaf eylediği tahakkuk eder (pek doğru sesleri).

Vakıfların, imarethaneler, bimarhaneler, hastahaneler, misafirhaneler, kütüphaneler, kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, mektepler, medreseler vesair irfan müesseselerine şamil bulunmuş olması evkaf meselesinin hallinde riayeti elzem olan esasatı göstermektedir. (pek doğru sadaları).

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, S. 221-232)

SALTANATIN YIKILDIĞINA DAİR VERİLEN KARAR MÜNASEBETİYLE

(1. 11. 1922)

Arkadaşlar! İstanbul'da gayri meşru bir sıfatı, şahsına atfeden Tevfik Paşa, evvelâ hususî ve mahrem olarak ordularımızın Başkumandanına, müteakıben onu jurnal eder tarzda açık bir telgrafname ile Meclisi âliye müracaatta bulundu. Dikkat buyurulursa, gelen telgrafname ile efkârı umumiye-i islâmiye teşviş edilmek isteniyor.

Bu telgrafnamedeki zihniyet, istiklalimizi imhaya çalışan düşmanlarımıza karşı dâva-yı mukaddesimizi müdafaada fiilen ve hukuken muvaffakıyetlere mazhar olan hükümet-i millîyemizi duçar-ı zâfetmeğe matuftur. Mâna ve mantıktan âri olan bu telgrafnamenin muhteviyatı, Meclisi âlinizin mevcudiyetiyle tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzuu bahis etmemizi istilzam eyledi. Şekli idaremizde mündemiç bulunan hakikat, Türkiye halkının mukadderatına bilfiil ve bizzat vaziülyed olması, hâkimiyet-i millîyesini, saltanat-ı millîyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak dâva-yı mukaddesi müdaffaa etmekte bulunmasıdır.

Bu hakikatin tecellisi, bir bâtılın zevalini müeddi oldu. Bu bâtıl, gayri meşru, gayri mâkul olan şey, bir milletin hukuk-u hâkimiyet ve saltanatının bir şahıs uhdesinde temsil edilmesiydi.

Bu nokta üzerinde bütün milletin ve arzu-yu millete tebaan millet vekillerinden terekkübeden heyeti celillenizin tabiî surette vermiş olduğu kararı, birçok defalar, birçok arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatiyle bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim. Beni beş, on dakika daha dinlemek lûtfunda bulunmanızı rica ediyorum (hay, hay! sesleri).

Arkadaşlar! Tavzih-i tahkikat için hep beraber Türk tarihi ve islâm tarihi üzerinde kısa ve seri bir nazar geçirmeğe muvafakat buyurur musunuz?

Efendiler! Bu dünya-yı beşeriyette asgari yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azîmesi vardır ve bu milletin saha-i arzdaki vüsati nisbetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır.

Efendiler! Bu umku isterseniz iki mikyasla ölçelim; birinci vahid-i kıyasi, edvar-ı kablet-tarihiyeye ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk milletinin ceddi îlâsı olan Türk namındaki insan; ikinci, ebülbeşer Nuh Aleyhisselâmın oğlu Yafes'in oğlu olan zattır. Tarih devrinin tedarik-i vesaikte pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim; fakat en bâriz ve en katî ve en maddî delâil-i tarihiyeye istinadan beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligâh olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.

Arkadaşlar! Yine malûmdur ki: Dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların Asyaî kısmı Cezîretülârab'da mütekâsif olarak arzı mevcudiyet eder.

Mazhar-ı nübüvvet ve risalet olan Fahriâlem Efendimiz bu kütle-i Arap içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücudu mübarek idi.

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. Âdat-ı ilâhiyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sabahet ve şehahet devridir. İkinci devir, beşeriyetin rüşt ve kemal devridir. Beşeriyet birinci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle iştigal edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lâzım olan nokta-i tekemmüle vusulüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullariyle iştigali lâzime-i ulûhiyetten addeylemiştir. Onlara Hazreti Âdem Aleyhisselâmdan itibaren mazbut ve gayri mazbut namütenahi denecek kadar çok nebiler, Peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat; Peygam-

berimiz vasıtasiyle en son hakayik-i dinîye ve medeniyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmağa lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idrak, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya ilhamat-ı ilâhiye ile temas kabiliyetine vâsıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki, Cenabı Peygamber, Hatemülenbiya olmuştur ve kitabı, kitab-ı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammet Mustafa (Sallâllahü Aleyhi Vesellem) (1394) sene evvel rumi nisan içinde rebiulevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağarırken doğdu, gün doğmadan...

Bugün o gündür. İnşaallah büyük tesadüftür (İnşaallah! sesleri). Filhakika arabî tarihiyle bu akşam yevmi vilâdetin sene-i devriyesine tesadüf ediyor. Hazreti Muhammet, eyyam-ı sabavet ve şebabeti geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nurani, sözü ruhani, reşit ve rüiyette bibedel, sözünde sadık ve halim ve mürüvetçe saire faik olan Muhammed Mustafa, evvelâ bu evsaf-ı mahsusa ve mütemayizesiyle kabîlesi içinde "Muhammed-ül-emin" oldu.

Muhammet Mustafa, peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve kırk üç yaşında risalet geldi. Fahriâlem Efendimiz nâmütenahi tehlikler içinde, bîpayan mihnetler ve meşakkatler karşısında (20) sene çalıştı ve din-i islâmı tesise ait vazife-i peygamberisini ifaya muvaffak olduktan sonra vâsılı alâ-yı illiyyîn oldu. Kendisinin mazhar-ı irşadatı olan bütün müslîmin ve bilhassa Ashab-ı Güzin birçok göz yaşları döktüler. Fakat muktazay-ı beşeriyet olan bu hali 'teessürün bîfaide olduğunu derhal idrak eden erbab-ı fetanet, Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesalih-i ümmeti bir an evvel hüsnü temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resulü Ekrem'e halife olacak bir emîr intihabı mevzuu bahis edildi. Zâtı Risaletpenahi yarigâri olan Hazreti Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve enfas-ı vapesinini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi.

Halbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilâkis mesele çok müzakerelere, çok münakaşalara ve çok esaslı ihtilâflara maruz kaldı. Emri intihapta mühim olarak, üç muhtelif nokta-i nazar tebarüz etti. Bu nokta-i nazarlardan birisi makamı hilâfete istihkak, mesalih-i ümmeti rüyet edebilmek için lâzım olan kudret ve kifayetin kaide ittihazı idi. Buna nazaran makamı hilâfet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktı. Bu nokta-i nazar Cumhuru Sahabenin idi.

İkinci nokta-i nazar; o güne kadar nusret-i islâma hizmet eden kavmin hilâfete müstahak addedilmesiydi. Bu, Ensarın nokta-i nazarıydı.

Üçüncü fikir ise kuvveti karabeti iltizam etti. Bu da Haşimilerin nokta-i nazarı idi. Bu üç nokta-ı nazardan ittifak-ı ârâ ile birini tercih etmek ve emri intihabı intaceylemek mümkün olamadı. En nihayet teşettüt ve fetretin derhal önüne geçmek lüzumuna kaani olan Hazreti Ömer' in tesiriyle Hazret-i Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki, ilk halifenin intihabında temayülât-ı umumiyenin tabiî temerküzünden ziyade şahsi tesir, tesbiti şekletmiştir.

Efendiler! Bu muhalefet ve münakaşatın nabemehal olduğunu zannetmeyelim. Hakikaten emri hilâfet, mileli islâmiyece en büyük bir maslahattır. Çünkü Efendiler, Hilâfet-i Nebeviye, ehli islâm arasında bir rabıta olan bir emarettir. Ve ehli islâmın kelime-i vahide üzere içtimalarını temin eden bir emarettir.

Emaret ise, Cenabıhakkın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü, daima satvet ve kuvvetle meşruttur. Ve andan maksad-ı asli de def'i fesat ve hıfzu asayişi bilât ve tanzimi umuri cihat ile mesalih-i âmmeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak satvet ve kuvvete menuttur. Âdetullah bu veçhile cari ola gelmiştir.

Buna nazaran yukarıda izah ettiğim üç muhtelif nokta-i nazardan birincinin -ki kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin vâris-i hilâfet olması noktasiydi- diğer nikat-ı nazara müreccah ve galip olması tabiîdir ve Hazreti Ebubekir'in bittesir makamı hilâfeti işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle Zaman-ı Saadetten sonra hilâfet unvaniyle bir emaret-i islâmiye teşekkül etti.

Fakat Efendiler, Peygamberin vefatiyle derhal her tarafta irtidat başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazreti Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tesii hudud-u emaret-i islâmiyeye tevessül eyledi. Ebubekir son demlerine yaklaşınca, kendi intihabındaki müşkülâtı tahattur etti ve Hazreti Ömer'i vasiyetname ile bizzat intihap ve millete takdim eyledi.

Hazreti Ömer'in zaman-ı hilâfetinde memalik-i islâmiye fevkalâde denecek derecede süratle tevessü etti. Servet çoğaldı. Halbuki; bir milletin içinde servet ve gına husulü beynennas ağrazı bünyeviyenin hudusunu ve bu da, ihtilâl ve fitnenin zuhurunu bâis olmak bu âlemi kevnü fesadın muktazayı ahvalindendir. İşte bu nokta; Hazreti Ömer'in zihnini tahdiş ediyordu. Bir de Hazreti Ömer tahattur ediyordu ki: Resulü Ekrem, mahrem-i esrarı olan havası ashabına şunu demişti: "Ümmetim, düşmanlarına galebe edecek Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek Küsra ve Kayser'in hazinelerini taksim eyliyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsaniyetler hâdis olarak mülûk-i salife mesleğine gireceklerdir."

Hazreti Ömer, birgün Huzeyfe ibni Yeman (Radiyallahüanh) Hazretlerine deniz gibi temevvüç edecek fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta: "Senin için andan beis yok, senin zamanında anın arasında kapalı bir kapı vardır." dedi. Hazreti Ömer sordu:

— Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?

Huzeyfe: "Kırılacak!" dedi.

Hazreti Ömer: "Öyle ise artık kapanmaz" dedi. Ve izhar-ı teessüf etti. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü memalik-i islâmiye vüsat bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekli emaret ve bu tarzı idare ile her yerde adalet-i kâmile icrası müşkül olmuştu. Hazreti Ömer, bunu idrak ediyor ve sıkılıyor ve Allahı'na yalvararak diyordu ki:

— Yarap! Ruhumu kabzet!

Ömer, bir gün ağlarken sebebi soruldu: "Nasıl ağlamayım ki, Fırat kenarında bir oğlak zayi olsa korkarım ki Ömer'den sorulur" diye cevap verdi.

Evet; Hazreti Ömer (Radiyallahüanh) artık Hilâfet unvanı altındaki tarzı emaretin bir devlet idaresine nâkâfi olduğunu bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hattâ kendi mehabetinde olsa dahi bir devletin idaresine nâkâfi olduğunu bütün mânay-i şamiliyle idrak eylemişti. Hattâ, bu endişe ile idi ki; Ömer, kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman (Bir haneden bir kurban yetişir) dedi. Abdurrahman bin Avfı çağırdı:

"Ben, seni veliahdeylemek istiyorum" dedi. O da: "Bana, kabul et, deyu rey ve nasihat eyler misin?" dedikte Ömer: "Edemem, ya Avf!" dedi.

Abdurrahman, "Vallahi ben de ebediyyen bu işe giremem" dedi. En nihayet Ömer, en mâkul noktaya temas etti. Emaret, devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömer'den sonra ashabı şûra ve bütün halk, mesçidi lebalep doldurdu. Ve orada bazı şayanı dikkat vaziyetlerle yine idare-i ümmeti intihabettikleri bir halifeye tevdi ettiler.

Hazreti Osman, halife oldu. Fakat kırılmağa mahkûm olan kapı! artık kırılmıştı. Memalik-i islâmiyenin her tarafında bin türlü kıl-ü kal ve ademi hoşnudi başladı. Zavallı Osman, âciz ve naçiz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam Valisi Muaviye, onun hayatını muhafaza etmek için nezdi himayekârisine davet etti. Buna muvafakat edemiyen Hazreti Osman, taraf-ı velâyetpenahiden, muhafaza-i nefs için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntıkalar halkı Medine'de evinin içinde Hazreti Osman'ı tahtı muhasaraya aldı. Ve zevce-i muhteremesinin yanında şehidetti. Birçok gürültülü ve kanlı vakayıden sonra Hazreti Ali (Keremallahüveçhe) Makamı Hilâfete getirildi. Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı.

Aynı ırktan olmakla beraber, Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hıtta-i Hicaziye de bambaşka bir şeydir. Hicaz'da bir halife, Suriye'de kuvvete istinadeden bir vali ile Sıffin'de karşı karşıya gelmeğe mecbur oldu. Muaviye, Hazreti Ali (Keremallahüveçhe) nin hilâfetini tanımıyor ve bilâkis onu hunu Osman ile itham ediyordu.

Vazifesi, âlemi islâmda ahkâm-ı Kur'aniyenin temini tatbikatından ibaret olan halife, mızraklarına Mesahif-i Şerîfe geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında muharebeyi kat'a mecbur oldu. Bizzarur tarafeyn hakemlerinin vereceği karara tebaiyete söz verdi.

Muaviye'nin murahhası Amr ibnil Âs ile Hazreti Ali'nin murahhası Ebu Mus-el-Eş'ari tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman Hazreti Ali hazır bulunuyordu. (Emîr'il-müminîn Ali ile Muaviye arasında tahkimnamedir) diye yazılan cümleye derhal Muaviye'nin murahhası itiraz etti ve dedi ki: (O Emîr'il-müminîn kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların Emîri olabilirsin! Şam ahalisinin Emîri değilsin).

Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı âdi hiyle, cümlece malûmdur. Bunda muvaffak olan Amr ibnil Âs, Muaviye'ye hilâfetini tebşir etti.

Diğer taraftan Hazreti Ali de hükkâmın hükmüne sadık kalacağına söz verdiği halde biraz tereddüdü müteakıp icrayi hilâfete devam etti. Görülüyor ki, Resullah'ın vefatından yirmi beş sene kadar kalil bir zaman sonra âlem-i islâmiyet içinde, islâmın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya iddia-yı hilâfet ile arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet, hiylesinde muvaffak olanı, sâf ve nezih olanını mağlup ve evlâd-ı ayalini mahvü perişan eyledi. Ve bu suretle hilâfet unvanı altındaki emaret-i islâmiye'yi yine hilâfet unvanı altında saltanat-ı islâmiye'ye tahvil etti.

Saltanat-ı Emeviye, büyük istilâlar yapmakla beraber baştan nihayete kadar hûnin ve elîm vakayi ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve Hicretin 132 nci senesinde Arap milleti, salâtin-i Emeviye'yi başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis eylemiştir. Bu devlete Devlet-i Abbasiye ve devletin resikârında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Merkez-i faaliyeti Irak'ta bulunan Hilâfet-i Abbasiye'nin mevcudiyetine rağmen Endülüs'te dahi (Halife-i

Resulullah) ve (Emîr'il-müminîn) unvanlariyle asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu.

Beyanatıma mukaddeme olarak izah etmişim ki, bundan (1500) sene evvel, yani Hicret-i Nebevîden iki buçuk asır evvel Orta-Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu. Kablelislâm mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan (1000) sene evvel islâmı kabul ettiler. Evvelâ şarka doğru tevsi-i memalik ederek Çin hududuna kadar icrayi nüfuz eylediler. Hulefa-yi Abbasiye zamanında bu civanmert Türkler, asalet ve şecaatle benam olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Hulefa-yi Abbasiye'nin tahtı idaresinde bulunan bu yerlerde iktisab-ı nüfuz ettiler. En yüksek idare ve emri kumanda makamatına irtika eylediler. Dördüncü asr-ı hicrîde idi ki, Selçuk Hükümeti namı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında icrayı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan cenuba İran ve Irak'a ve Suriye'ye ve garba, Anadolu'ya nüfuz eyledi. Bağdat'ta oturan hulefa-yi Abbasiye bu Türk devleti muazzamasının daire-i nüfuzuna girmişti. Filhakika bu türk devleti beşinci asır evasıtında Maveraünnehr ve Harezmi, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memaliki zapt ile hududunu Kâşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahriahmer ve Bahriumman'a kadar tevsi etti ve Bağdat'ta bulunan hulefa'yi Abbasiye'yi, yed-i ihtiyar ve idaresine aldı.

Bağdat'ta, aynı merkezde Melikşah namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zatla halife namını taşıyan Muktedibillâh yan-yana oturdular ve akraba oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk Hakanı ki, muazzam bir Türk Devletinin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, yanında bir hilâfet makamının ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten yed-i idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyeti kendi makamında memzuç bulundurmak mümkündü. Hazreti Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşah, daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.

Müşarünileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiyse, o da Türkiye Selçuk Devletine daha sadık ve makam-ı hilâfete elyak diğer birinin Halife Muktedibillâh'a halef olmasını temindi.

Filhakika Muktedibillâh'ın veliahdı olan oğlunu azil ve onun yerine kendi torununu ikame için halifeyi tazyik etti. Melikşah ölmeseydi bu, böyle olacaktı.

Şimdi Efendiler, makam-ı hilâfet mahfuz olarak onun yanında hâkimiyet ve saltanat-ı millîye makamı ki, -Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir- elbette yan-yana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında âciz ve naçiz bir makam sahibi olmaktan daha âli bir tarzda bulunur; çünkü bugünkü Türkiye Devletini temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvasiyle o makamı hilâfetin istinatgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdanî ve dinî bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.

Mütalâat-ı tarihiye silsilesi üzerinde birkaç adım daha beraber atalım:

Bu adımlarımız bizi bugünkü şekli idaremizin ne kadar tabiî, ne kadar zarurî ve Türkiye için ve bütün âlemi islâm için ne kadar nafi ve musip olduğu neticesine îsal edecektir. Efendiler: Orta-Asya'da devlet üstüne devlet teşkil etmiş olan Türkler daha garbda İran Selçukileri ve Anadolu'da da Rum Selçukileri namı altında pek muazzam ve pek mütemeddin devletler teşkil etmişlerdir. Konya'da merkez-i hükümetlerini tesis etmiş olan Rum Selçukileri, malûm-u âlileri üzere (699) senesine kadar muhafaza-i mevcudiyet eyliyorlar. Mâruf islâm-Türk devletleri icrayı faaliyet ederken Cengiz Han namındaki cihangir Karakurum'dan çıkarak (559) senesinde hudutlarını Çin denizine, Bahribaltığa, Bahrisiyah'a kadar tevsi eyliyor. Cengiz'in torunu Hülâgû idi, ki (656) sene-i hicriyesinde Bağdat'ı zaptederek Halife-i Abbasi Mutasımı idam ediyor, bu suretle dünya yüzünde fiilen hilâfete hatime veriyor.

İrtihal-i Fahrıâlemden sonra birinci Halife-i Resul Ebubekir, ne dünyayı istemiş, ne de dünya ana teveccüh eylemişti. İkinci Halife Hazreti Ömer, heyeti içtimaiyedeki

temevvücatın gayri kabili tevkif olduğu kanaatini hayatında yakinen idrak ederek muztaribirruh olarak vefat etti.

Hazreti Osman'a gelince: Mukadder olan tehacümat için de kanını Kitabullaha akıtarak terki dünya eyledi.

Hazreti Ali, hilâfeti uhdesinde tekarrür ettirememek ve Ehli Beyti Resulün hukukunu muhafaza edememek bedbahtisiyle giryan oldu.

Emeviler, doksan seneden fazla hilâfeti muhafaza edemediler. En nihayet nüfuz-u hilâfeti Bağdat surlarına kasra mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mutasımı evlât ve ayaliyle ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahalisiyle beraber Hülâgû'ya kurban verdiler.

Hulefa-yi Abbasiye'nin zâfını görmekle (Halife-i Resulullah) ve (Emîr'il-müminîn) unvanlarını almış olan ve nüfuzu hilâfetleri Elhamra sarayının kapısından çıkamamağa mahkûm kalan Endülüs'teki halifelerin de beşinci asrı hicrî iptidasındaki akıbet-i feciası malûmdur.

Bağdat'ta Hülâgû'nun ihdaseylediği vak'a-i mühimme neticesinde küre-izemin üzerinde halife ve makam-ı hilâfet mâdum bir hale getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani (659) tarih-i hicrîsinde idi ki, hulefay-i Abbasiye neslinden Elmustansırbillâh isminde bir zat Hülâgû'dan kurtulup Mısır Hükümetine iltica etti ve bu zat Mısır Meliki tarafından halife tanındı. Bundan sonra on yedi zat halife unvanını haiz olarak ve fakat, hiçbir salâhiyeti, hiçbir tesir ve nüfuzu olmıyarak doğrudan doğruya Mısır Hükümetinin himayesinde yekdiğerini istihlâfla imrar-ı hayat eylemiştir.

Selçukî Devletinin idaresinde teşettüt-ü umumi hâsıl olması üzerine Türkler, (699) tarih-i hicrîsinde Selçuk Devleti yerine Osmanlı Devletini ihyaen tesis eylediler.

Bu devletin ulularından Yavuz Hazretleri (924) tarih-i hicrîsinde Mısır'ı zapteylediği zaman orada idam eylediği Mısır hükümdarından başka, unvanı halife olan bir zat buldu. Halife sıfatının böyle bir şahs-ı âciz tarafından kullanılması âlemi islâm için şiyn olduğuna şüphe etme-

diğinden o sıfatı Türkiye Devletinin kuvasına istinad ettirerek ihya ve ilâ eylemek üzere aldı.

Efendiler! Osmanlı Devleti ki (699) da teessüs etmişti, hilâfeti aldığı (924) tarihinden ancak elli sene sonrasına kadar tarih-i cihanda devri itilâ denilen ve muvaffakıyet-i mütevaliye ve azîme ile mâli olan takriben üç asırlık bir devir yaşadı... Ondan sonra Efendiler; inhitat başlıyor.

Efendiler! Devri inhitatın her safhası Türkiye Devletinin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddî ve mânevî kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor, devletin istiklâlini darbeliyor, arazi, servet, nüfus ve haysiyet-i millet azamî bir süratle mahv-u tebah oluyor.

Nihayet Âli Osman'ın 36 ncı ve sonuncu padişahı Vahdettin'in devri saltanatında Türk milleti, en derin hufre-i esaretin önüne getiriliyor. Binlerce seneden beri istiklâl mefhumunun timsal-i aslîsi olan Türk milleti bir tekme ile bu hufrenin içine yuvarlanmak isteniyor... Fakat bu tekmeyi vurdurmak için bir hain, bişuur, biidrak bir hain lâzımdı. Nasıl ki, kanunen idamı lâzım gelenlerin bile ipini çekmek için kalb ve vicdan-ı ulviyet-i insaniyeden mücerret bir mahlûk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle âdi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilir?

Türkiye devletinin istiklâline hatime veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak ve bütün endamiyle kabul etmek istidadında kim olabilir?

(Vahdettin, Vahdettin! sadaları, gürültüler).

Maatteessüf bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdettin... (Allah kahretsin! sadaları). Vahdettin, bu hareket-i denaatkâranesiyle yalnız kendinin lâyık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahdettin, bu hareketiyle kendini öldürdü ve temsil eylediği şekli idarenin indirasını zaruri kıldı. Fakat Efendiler; millet hiçbir vakit bu hareket-i hiyanetkâranenin kurbanı olmağa razı olamazdı. Çünkü millet, icabı taamül olarak başında bulunanın mahiyet-i hareketini sühuletle idrak edecek rüştü kabiliyette idi. Millet, tarihin vuzu-

hundan, asırlardan beri duçar olduğu felâketlerin esbabını bir anda halâs edebilecek hassasiyet ve intibahta idi.

Millet, şahısların hırs-ı saltanat, hırs-ı tahakküm, hırs-ı istilâdan başlıyarak temin-i menfaat ve rahat ve tevsi-i sefahet ve rezalet ibzal ve israfat gibi hasis maksatlar için vasıta ve kuuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netayic-i elîmesini derhal halâs edebilecek rüşt ve kemalde idi. Artık milletin en mâkul ve meşru ve en insanî salâhiyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı. Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman devleti tesis eden ve bunların hepsini hâdisat ile tecrübe eyliyen Türk milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahzi mevki etti (şiddetli alkışlar). mevki etti (şiddetli alkışlar). Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyeti bir şahısta değil, bütün efradı tarafından müntehap vekillerinden terekkübeden bir Meclisi âlide temsil etti. İşte o Meclis, Meclisi âlinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu makam-ı hâkimiyetin hükümetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyeti hükûmet yoktur ve olamaz.

Kendine sıfat-ı hilâfeti izafe eden bu mevkii şahsi, münhedim olunca makam-ı hilâfet ne olacaktır? suali vârid-i hâtır olur.

Efendiler! Hulefa-yi Abbasiye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilâfet makamının, asırlarca müddet saltanat makamiyle yanyana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamiyle makam-ı hilâfetin yan-yana bulunabilmesi en tabiî hâlâttandır. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Makam-ı hilâfette dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bikudret veya mülteci bir şahsı âciz değil, istinatgâhı Türkiye Devleti olan bir şahsı âli oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asrî bir devlet-i mütemeddine halinde her gün daha rasin olacak, her gün daha mesut ve müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlıyacak, eşhasın hıyaneti tehlikesine kendisini mâruz bulundurmıyacak ve diğer taraftan makam-ı hilâfet de bütün âlemi islâmın ruh ve vicdanının ve imanının nokta-i rabıtası, kulûb-i islâmiyenin badîi inşirahı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler! Türkiye Devletinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti mefhumlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyzi halâs-ı saadet vâdettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik tecarib-i fiiliye ve bunun semerat-ı mesudesi kâfi fikir ve kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra makam-ı hilâfetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün âlemi islâm için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzuhiyle gösterecektir (İnşaallah sadaları).

Türk ve İslâm - Türkiye Devleti iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır (İnşaallah sadaları).

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, S. 269-279)

SULH ŞARTLARI, İÇ VE DIŞ SİYASİ MESELELER
(2. 11. 1922)

Petit Parisien muhabirine Bursa'da verilen demeç. (Tanin)

— Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alâkası yoktur. Osmanlı hükûmeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur. Gerçi millet değişmemiştir. Aynı Türk unsuru bu milleti teşkil ediyor. Ancak, tarz-ı idare değişmiştir. Ankara'da hükûmet-i millîye teessüs etmeden evvel İstanbul'da bir sultan ve bunun bir hükûmeti vardı. Millet memleketin işlerine, vazifesi kanun yapmaktan ibaret olan bir meclis vasıtasiyle iştirak edebiliyordu. Bu tarz-ı hükûmet, millete hahişkâr olduğu istiklâl ve hürriyeti vermeğe kâfi değildir. Bu tarz-ı hükûmetin verdiği fena neticeler meydandadır.

Millet ölmek istemiyor, yaşamak ve bunun için de ne lâzımsa onu yapmak istiyordu. İşte bunun içindir ki, üç senedenberi tarz-ı idaresini değiştirdi, yukarıda izah ettiğim bir meşrutî hükûmete bedel, doğrudan doğruya milletten çıkan bir hükûmeti kabul etti.

Bu yeni hükûmet taraf-ı milletten mansup ve aynı zamanda hem kuvve-i icraiyeyi, hem de kuvve-i teşriiyeyi haiz mebuslardan teşekkül eder. Bu mebusların bazıları umur-u idarenin teferruatını tanzime ve halk komiserleri vazifesini ifaya memurdurlar. Hakikatta hâkim olan ve herşeyi idare eden merci, Millet Meclisidir. Zannıma göre, yeryüzünde buna benziyen diğer bir hükûmet de vardır.

Şurasını unutmamalı ki, bu tarz-ı idare, bir Bolşevik sistemi değildir. Çünkü, biz ne Bolşevikiz, ne de Komünist; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü, biz milliyetperver ve dinimize hürmetkârız. Hulâsa, bizim şekl-i hükûmetimiz tam bir demokrat hükûmetidir. Ve lisanımızda bu hükûmet "halk hükûmeti" diye yadedilir.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, S. 51)

SULH GAYELERİ VE KONFERANS - KAPİTÜLÂSYONLAR - MUSUL MESELESİ

(25. 12. 1922)

Le Journal muhabiri Paul Herriot'ya Çankaya'da verilen beyanat.

Ekalliyetlere gelince, bu bapta mübadele meselesini derpiş etmiştik. Diğer devletlerin murahhasları da bu zeminde bizim fikrimizi takip ve tasvip eylemiştiler. Lâkin bir fesat ve hiyanet ocağı bulunan, memlekette tohm-u nifak ve şikak saçan, hıristiyan hemşehrilerimizin huzur ve rafahı için de mucib-i şeamet ve felâket olan Rum patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler irae olunabilir?

Türkiye'nin Rum patrikhanesi için arazisi üzerinde bir melce göstermeğe ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakikî yeri Yunanistan'da değil midir?

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, S. 57)

ESKİŞEHİR KONUŞMASI
(15. 1. 1923)

Saat: 3.40'dan sonra.
Eskişehir Mutasarrıflık Dairesinde Mutasarrıf, Orman, Maarif ve Baytar Müdürleri ve Eskişehir Mebusu ile konuşma.

Şer'iate Göre Hükûmet Esasları:

Nusus-ı Kur'aniyyeye ve ehadis-i Nebeviyyeye göre, hükûmetin yalnız esasatı ifade olunmuştur. O esasat şunlardır: Meşveret, adl, uli'l-emre itaat.

İdare-i devlette meşveret çok mühimdir. Bizzat Cenab-ı Peygamber dahi meşveretle iş yapmak lüzumunu söylemiştir. Ve kendisi bizzat öyle yapmıştır. Bundan başka (ve şâvirhum fî'l-emri) diye Cenab-ı Hakkın da kendisine hitabı vardır. Zât-ı Peygamberiye teveccüh eden bu emrin ondan sonra gelenlere şâmil olacağında şüphe yoktur. Meşveretsiz hükûmet gayr-ı meşrûdur. Adaletin lüzumunda ittifak tabiidir. Uli'l-emre itaat ise cem-îdir. Bir ferde itaat demek değildir. Herhangi bir işte erbâb-ı hall-ü akdolan evsaf-ı mümtâzedeki insanlar maksuttur. Bu sebeble milletin intihâbına mazhar ve mutemed olan mümessillerden, vekillerinden mürekkep şahsiyet-i manevîye en büyük makamdır. Kudret-i âliye onda mütecellidir. Ona ve onun tedvir-i umurda tavzif ve tevkil edeceği zevata itaat lâzımdır.

Millet Meclisleri ve Müddet-i Devamları:

Milletler hâkimiyetini muvakkaten dahi olsa tevdi edeceği meclislere dahi lüzumundan fazla emniyet ve i'timat etmemelidir. Çünkü meclisler dahi istibdâd yapabilir. Ve bu istibdâd şahsî istibdadtan daha mühlîk olabilir. Bunun için meclisler muayyen ve mahdut zamanlarda tecdid olunur. Bu sayede hâkimiyet-i millîye daha emin esas ve şeraite rabtedilmiş olur. Meclisler hadd-ı makûlünden fazla

uzun müddet devam ederse, bu takdirde vekillerle müekkiller arasındaki nokta-i nazarlar birbirinden ayrılmaya ve revabıt çözülmeye başlar. Nihayet vekiller başka şey, müekkiller başka şey düşünmeye başlarlar.

Efendiler! Meclisler muayyen devre içinde ifâ-yı vazife ederken dahi vekillerle müekkiller arasında asl olan mesâilde ihtilâf vuku bulamaz mı? Bu da müstebad değildir. Meclislerin öyle kararları olabilir ki, o kararlar cidden milletin hayatına gayr-ı kaabil-i tedavi zararlar ilka edebilir. Bu da başlı başına bir mes'eledir. Bu hususta da kanunî tedabir lâzımdır. Millet her ihtimale karşı hakimiyetini muhafazaya mecburdur. Bu hususta müteâmil olan tekrar ârâ-yı umumîyeye müracaattır. Bugünkü meclisimiz hâkimiyet-i millîyenin âşıkıdır. Bundan sonrakilerin de öyle olacağına şüphem yoktur. Bunlar elbette bu gibi tedabiri teyakkun ederler.

Efendiler! Milletin yegâne mümessili olan kudret-i âliyyeyi şahsiyet-i mâneviyesinde cem'eden bir meclisin ayrıca vazifelerin tesbit ve tayine ihtiyaç olmadığı fikri varid-i hatırdır. Halbuki Teşkîlat-ı Esâsiye Kanûnu'nda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin cümle-i vezâifinden olmak üzere bir takım hukuk-i esâsiye ifade olunmuştur. Bunun sebebini izah edeyim:

Malûm-ı âlileridir ki, Osmanlı Devleti'nin metrûk kalan esasında bu gibi hukuk, Padişah ve Hâlife denilen zât'a verilmişti. Bu zat o hukuku öyle istimâl etmiştir ki, neticede millet sefalete mahkûm bir hale ve memleket baştan nihayete kadar baykuş yuvası haline gelmiştir. Bu hukuk-i esâsiyenin artık hiçbir şekil ve surette millet tarafından bu gibi adamlara itâsına imkân almadığını ve Millet Meclisi uhdesinde kalacağını ifade için madde-i mahsusa halinde zikredilmiştir. Türkiye halkının ahkâm-ı şer'iyyesi Büyük Millet Meclisi tarafından infâz olunur. Ve bunu ifâ için hiçbir makama ihtiyaç yoktur.

Makam-ı Hilâfet:

Millet, saltanatı kendi uhdesine aldıktan sonra, amm-i müslimine şâmil bir makam-ı Hilâfet vardır. Bu makam-ı Hilâfetin mevcudiyeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'-

nin müsbet ve gayr-ı kaabil-i tebeddül salâhiyâtı bir tezat teşkil etmez mi? Bu mes'eleyi iki nokta-i nazardan mütâlaa edebiliriz. Birisi siyasî ve idarî, diğeri ilmî ve dinî nokta-i nazardan.

Siyasî ve idarî nokta-i nazardan söze hacet yoktur. Müstakil bir Türkiye Devleti varken ve hakimiyet-i millîye bilâ kayd ü şart milletin uhdesinde iken başka bir nokta-i nazar mevzuubahs dahi olamaz.

Türkiye, Halifeye Vazife ve Salâhiyet Verilebilir mi? (Verebilir mi?)

İlmî ve dinî nokta-i nazara gelince bizim şekl-i hükûmetimiz ahkâm-ı şer'iyye ve dinîyenin tarif ettiği mahiyettedir. Halîfe yahut makam-ı Hilâfet, yalnız Türkiye Devleti'ne ve Türkiye İslâm halkına münhasır bir makam olsa idi, o zaman mevcut olan şekil içinde bunun tarz-ı ifadesini düşünebilirdik. Fakat böyle değildir. Bu makam bütün Âlem-i İslâma şâmil bir makamdır. Buna nazaran o makama yalnız Türkiye halkının vazife ve salâhiyet vermesi takat ve salâhiyeti haricindedir. Halîfe Hazretlerine şu veya bu şerait dâhilinde bir vazife verirsek, acaba onu ifâ edebilir mi?.

Âlem-i İslâma bir nazar atfedelim: Fas, Tunus, Cezayir, Trablus, Mısır, Hint ve bütün bu memalikte yaşayan dindaşlarımız hürriyet-i vicdaniyelerine ve istiklâllerine mâlik değillerdir ki, herhangi bir makamın icrasını emredeceği hususatı ifâ edebilsinler. Bunun için evvelâ onları esaretten kurtarmak lâzımdır. Yani İngiltere, Fransa, İtalya vs. devletlere ilân-ı harb etmek ve bu harblerde muvaffak olmak lâzımdır. Fakat iş bu kadarla da bitmez! Muvaffak olduktan sonra da bu islâm kavimleri Hilâfet makamına teba'iyyeti kabul eylemeleri veya cebren metbuiyyet ettirilmeleri lâzımdır.

Efendiler! Cihanda hâkim olan usul-i idare, milliyet esaslarına istinâd eden usuldür. Âlem-i İslâmdan İran ve Afganistan devletlerini düşünün. Bunlar ki müstakildirler, acaba bu teba'iyyeti kabul ederler mi?

Onlara Cuma namazında hutbe okuyacak zat'ı Halîfe intihâb edecek derseniz, onu asla kabul etmezler. Çünkü

hâkimiyet-i dâhiliyelerine müdahale telakki ederler. Bütün dünyaya zorla kabul ettirilmek mecburiyeti olan bir mes' ele için Türkiye halkını tavzif etmek maddeten mümkün olmadığı gibi, gayr-ı caizdir de.. Allah böyle birşeyi bu milletten taleb etmemiştir. Etmez de.. Binâenaleyh Halîfeye salâhiyet ve vazife vermek hâkimiyet-i millîyeye darbe vurmak demek olan bir zihniyeti kabul etmek demektir.

Bütün Âlem-i İslâm tamamen hür ve müstakil olduğu zaman bu mes'ele nasıl halledilmek lâzım gelecekse, öylece halledilebilir efendim. Halîfeye salâhiyat vermek gayretiyle Türkiye hâkimiyetini zedeleyecek bir tarza ne din ve ne şer'iat müsaade eder!

Cenab-ı Peygamber'in Hilâfet Hakkındaki Nokta-i Nazarı:

Hoca Efendiden soracağım. Cenab-ı Peygamber, benden 30 sene sonra Hilâfet olmayacak ve sultanlıklar olacak demişti. Bu hususta en kuvvetli bir hadis-i şerif vardır ki, (El-Hilâfet u Min bad-î selasûne senetin) yani saltanat olacak, krallıklar olacaktır, dedi. Krallık tabirini kullandı. Hz. Ömer hilâfete geçtikten sonra kendisine Halîfe-i Resulullah dendi. Kendisi minbere çıktı ve dedi ki, Halîfe-i Resulullah olamam. Ben müminlerin ve sizin emîrinizim dedi. Bunlar bilindikten sonra görülür ki, makam-ı Hilâfetin mahfuziyeti Âlem-i İslâmın nokta-i nazar-ı âtîsine matuf bir siyasettir.

Hz. Peygamber'den sonra Âlem-i İslâm:

Efendiler! Bütün Âlem-i İslâmı bir noktadan idare mümkün değildir. Bunun en basit misalleri tarihte vardır. Cenab-ı Peygamberin vefatından sonra ve Hz. Ali'den itibaren hangi devir vardır ki, yalnız bir Halife icra-yı hükûmet edebilmiştir. Bir tarafta Hilâfet-i Abbasiye, bir tarafta Hilâfet-i Emeviyye.. Bugün dahi Fas'ta şurada burada kendine emir ül-müminin diyen rüesâ-yı din mevcuttur. Asya'da Avrupa'da velhasıl muhtelif iklimlerde yaşayan insanların ananat-ı millîye ve muhitiyeleri başka başkadır. Ve onların bir yerden sevk ve idareleri ilmen ve fennen gayr-ı mümkündür.

Arı Engin: Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, Ankara 1982, S. 31-34.

İSTANBUL GAZETECİLERİYLE İZMİT KASRI MÜLÂKATI

(16/17. 1. 1923)

Saat: 9.30'dan sonra.
İzmit Kasrı

Muhaliflerin Hilâfet Hakkındaki Nokta-i Nazarları:

Çünkü Hilâfet ve Saltanat yekdiğerinden ayrıldıktan sonra bazı hocaları büyük bir teessür kapladı. O kadar ki, kendi dinlerinden ve imânlarından şüphe etmekte olduklarını ifadeye başladılar. Acaba ben bu şerait dâhilinde müslüman mıyım? Bu suretle hocaların en câhilleri onlara iltihak etmiştir ve binâenaleyh Halîfe böyle olamaz. Halîfeye kudret, kuvvet lazımdır, salâyet lâzımdır demeye başladılar.

Arz ettiğim gibi bu esası ele aldılar. Ve bu esası ele almakla hocaların kâffesini kazanarak, kuvvetlerini tezyid edecekler ve bütün avâm-ı halka, cühelâ-yı halka hoş görünebileceklerdi. Ve bunu şu suretle ifade etmeye başladılar:[95] Dediler ki: Biz bu tarz-ı hükûmete, Meclis'in bu mahiyetine mu'teriz değiliz. Güzeldir. Fakat bugün o salâhiyetlerini hâiz olanın yerini tutacak zât, makam-ı riyâsette kim ise o olacaktır. Bugün için Mustafa Kemal Paşa vardır ve belki şerâit-i hazırası ile bu makamı tutabilir. Fakat yarın çekildiği zaman veya öldüğü zaman mümessil olarak kimi getireceğiz. Biz birbirimizi çekemeyiz. Ve böyle bir Meclis bulamayız. Ve böyle bir makam bizim aramızda bunu te'min edemez[96]. Ve neticesi inhilâldir. Binâenaleyh o makamda öyle bir zât bulunmalı ki, böyle intihâbla ve diğer bazı şeylerle takyîd olunmasın. Öyle ise o da kim olabilir? İlâahiri'l-ömr bu makamda bulunacak olan bir zâttır[97]. Binâenaleyh o da Halife olmalıdır. Halifeyi reis yaparız ve artık birşey düşünmeyiz. Ve aynı zamanda onu bir defaya mahsus olmak üzere intihâb ederiz. Orası

öyle bir makam olur ki, oraya herkes gözünü dikmez ve ona biz bir hak veririz ki, Meclis'in kanûnlarını ve hükûmetin kararlarını tasdik eder. Hülâsa böyle bir formül ile prensip ihtilâfı şeklinde arz-ı mevcudiyet etmiş bulunuyor değil mi Adnan Beyefendi?

Adnan Bey — Evet Efendim.

Gazi Paşa — Son şekil budur. Yani Meclis'in bir kısmı vardır ki, bu arz ettiğimiz formül üzerinde uğraşıyorlar. Hatta bugün Ankara'dan bir telgraf aldım: Bugün "Ankara'da Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi" namı altında bir risâle neşredilmiştir. 5 Kuruş fiatla satılmaktadır. İmza sahibi Karahisar-ı Sahip meb'usu Hoca İsmail Şükrü Efendidir. Risâle yeni bir matbaa te'sis eden Trabzon meb'usu Ali Şükrü Bey'in matbaasında tab' olunmuştur. Risâlenin muhteviyatı: Malum olan mevzuu hakkında olup, saltanat-ı şahsiyenin ilgâsı hakkındaki 1. Teşrînisânî 1338 tarihli Meclis kararının şeriate mugayir olmadığı ve bazı taraflarda ve matbuatça bu tarzda intihâb olunan Halîfenin kuvvetsiz ve hükûmetsiz bulunmadığını ve Halîfenin kabulü ile, onun levâzımından olan hukuk ve levâzım-ı şeriatin de kabul edilmiş olduğunu ifade etmektedir. Risâlenin muhtelif mahallerinde aynen şu ibareler vardır.

"Büyük Millet Meclisi ile, Meclisin intihâb ve tesbit ettiği Halîfe-i Müslimîn arasında hiçbir ayrılık ve gayrılık yoktur. Halîfesiz Meclis şeriat-ı İslâmiye, hükûmetsiz, istiklâlsiz, hürriyetsiz bir hareket tanımamıştır[98]. Binâenaleyh Halîfenin kuvvet ve şevket sahibi olması en büyük esas-ı şer'î olmakla beraber, bugünkü hale nazaran hükûmetimizin ve devletimizin bir reisi olması bir emr-i zaruridir. Bu hususta başka türlü bir şekle imkân yoktur. Şu hale nazaran tanzim-i kavânin ve icrâ-yı.. ilh. riyaset-i tabi'îyyesini Halîfemizin hâiz olması yani devlet ve mukadderât-ı devletin Halîfenin nazar-ı tasdikine iktirân etmesi bir emr-i zaruri ve şer'îdir." Şimdi bu münabetle Hilâfet mes'elesi hakkında görüşelim! Size soracağım Velid Beyefendi. Nasıl görüyorsunuz? Ve nasıl tasavvur ediyorsunuz?

Velid Bey — Bendeniz bu mes'eleyi tamîk etmedim Paşa hazretleri. Ve tamîkin de sulhtan sonraya bırakılması

fikrinde idim. Şimdi asıl hepsinin fevkinde olan esaslı mes'ele memleketimizi düşmandan kurtarmak olduğu için ve bütün efkâr ve mesâimiz buna münhasır olmak kanaatinde bulunduğum için bu mesâili uzun boylu kendi kendime tetkik etmedim. Hattâ Teşkîlât-ı Esâsiye Kanûnu'nu da tetkik ve tetebbu' etmemişimdir. Böyle bir sırada bu mesele çıkmıştı. Tabii mesele karşısında kendi kendime bir gazeteci olmak itibariyle gafil bulundum ve ancak herhangi mühim bir mesele hakkında her türlü mütalaât yapmak mecburiyetinde olduğum için bir günlük intibaları o mes'ele hakkında düşündüğümü yazmıştım. Bendeniz hâlâ bir dereceye kadar o fikirde bulunuyorum. Ve diyorum ki, bunlar çok esaslı meselelerdir. Bunu iyi tetebbu' edebilmek için zihinler sair meşâgilden, gavâilden azâde olmalıdır. O devir de bendenizce gelmemiştir. Gelmediği için bendenizce bunun tamîki çok güçtür[99]. Buna şahsî olsun, esaslı karar verebilmek için kat'î kanaat sahibi olmak lazımdır.

Gazi Paşa — Diğer arkadaşlar bir mütalâa dermeyân edecek mi? Hanginiz bu hususta daha fazla meşgul oldunuz? Müsaade buyurursanız arz edeyim.[100] Çok şâyân-ı arzu idi ki, bu meseleyi münakaşa etmek vakt-i sulha kalsın. Fakat görülüyor ki, bugünden, bundan tamamen hararetle bahsedenler vardır. Ve böyle projeler, risâleler yapmak suretiyle dağıtanlar vardır. Hülasa bizim arzumuza muvaffakat etmeyenler vardır ve biz zamanı değildir, şimdilik muhafaza-i[101] sükût edelim ve asıl iştigal edecek daha mühim işlerimiz vardır ve cereyân-ı vukuâtı takip edelim[102] diyelim! Fakat Şükrü Efendi diyor ki: Halîfe şu demektir. Halîfenin salâhiyeti şudur, vazifesi budur ve bu fikir bütün milletin dimağına sâri oluyor! Zât-ı âliniz ve hepimiz bunu mevzuubahs etmek lâzımdır dediğimiz gün, edemiyecek bir hâle geliriz[103]. Mademki menfi bir hareket vardır, bunun karşısında ahz-ı mevki etmek zarureti vardı. Ya onların iddiâsı doğrudur, ya bizim yaptığımız!

Yaptığımız ve idâme etmek istediğimiz şeylerin siyaseten, fennen, ilmen, dinen bu memleket ve milletin hayat ve rehah ve saâdeti nokta-i nazarından doğru olup, olmadığını tetkik edelim! Binâenaleyh bu Hilâfet mesele-

sini bu münasebetle görüşelim. Bana hocalık yaptırmazsınız tabii değil mi?[104]

Falih Rıfkı Bey — Paşam sulhtan sonra daha güç olur zannederim. Fakat bendeniz İstanbul'da iken... anlaşılıyor ki,[105]en münasip zaman bu zaman...

Ahmet Emin Bey — Vaz'iyetin muvazzah olmasından ileri gelmiyor mu?[106] Hilâfetin bütün Âlem-i İslâma şâmil bir müessese olduğu gayet sarih olarak meydana çıkar. Ve faaliyet bu suretle olacak olursa[107], dahilî bir mesele olmak mahiyetini kaybeder zannediyorum.

Gazi Paşa — Evet bendeniz de o fikirdeyim. Buyurduğunuz şey doğru ise, bunu tasrih etmek lâzım gelir. Müsaade buyurursanız ben Hilâfet hakkında düşündüklerimi söyliyeyim[108]. Biz bu mes'eleyi siyaseten halletmişizdir. Binâenaleyh siyaseten halledilmiş olan şekil budur:[109] Dünya yüzünde müstakil ve yeni bir Türkiye devleti vardır. Ve devleti kuran milletin bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Milletin[110], memleketin, yegâne hakikî mümessili bu meclistir. Türkiye devletinin reisi de vardır. Bu şekil şer'îdir. İlmîdir. Bilhassa istiklâl-i devleti en iyi muhafaza edebilecek bir şekildir. Ve bilhassa hâkimiyeti millîyeyi tecessüm ettirebilecek bir şekildir[111]. Türkiye Devleti başka bir makam tanımaz ve hadd-ı zatında başka bir makam yoktur. Yani makam-ı Hilâfetin vaz'iyyet ve mahiyet-i resmîyesi yoktur. Bir defa bu son sözümü isbat etmek için hatırıma gelen silsileyi takib edeceğim ve iki istikâmetteki hatırânıza müracaat ederek, sözlerimi isbata çalışacağım[112].

Tarihte Hilâfet:

Birinci istikâmet tarihtir. Eğer[113] Hilâfet demek bütün Âlem-i İslâma şâmil bir nokta-i idare demek ise, tarihte bu, hiçbir vakit vâki olmamıştır ve vâki değildir[114]. Bütün Âlem-i İslâmın bir noktadan sevk ve idaresi[115] Halîfe nâmında bir adam tarafından sevk ve idaresi vâki değildir. Peygamberin zamanından sonra dört kişiyi bir tarafa bırakalım:[116]. Hz. Ali zamanında Sıffîn muharebesini müteakib Âlem-i İslâm Halîfe nâmı altında, Emîr ül-Müminîn nâmı altında 2 zâtın daire-i hükmünde kalmıştır. Bir taraftan

Ali, Halîfeyim diye icrâ-yi hükûmet etmişti, bir taraftan da Muaviye yine Halîfeyim diye icrâ-yi hükûmet etmişti. Hulefâ-yı Abbasî zamanında bir taraftan Halîfeyim diye Bağdat'ta bir takım hükümdarlar icrâ-yı hükümet ediyorlardı ve bugün zamanımızda da Fas'ta, Sudan'da Halîfeler vardır[117]. Onlar da kendilerine Emîr ül-Müminîn diyorlar. Binâenaleyh bu, tarihte tesebbüt etmemiştir ve[118] bundan sonra da bütün Âlem-i İslâmı makam-ı Hilâfet nâmı altında bir noktayı rabten idare etmenin mümkün olabileceğini kabul etmek doğru değildi. Şimdi Mısır islâmları, Hint islâmları, Türk islâmları, Garb islâmlarının vs. islâmların kâffesi kendi muhitinin şerâitinden ve kendi muhitinin ananatından kat'ı nazar edecek ve ümmet nâmı altında bir noktada birleşebilecek.. buna imkân tasavvur etmek doğru birşey değildir. Diğer bir prensib[119], şer'an, dinen Hilâfet denilen şey yoktur. Malûm-î âliniz bir def'a Peygamberin kendisi demiş ki, "Benden 30 sene sonra krallıklar olacak[120]. Bu, bir hadîstir. O halde Hilâfet vardır. Hilâfet olacaktır. Hilâfet devam edecektir; demek hadîs-i nebeviyeye mugayir bir şeyin tahakkukunu taleb etmek demektir[121].

Diğer birşey meselâ, Ömer[122]. Halîfe olduğu zamanda kendisine Halîfe-i Resûlullah demişler. Kendisi ilk hutbesinde demiş ki, böyle bir sıfat bende yoktur ve olamaz. Böyle bir sıfat yoktur. Halife yoktur[123]. Siz müminlersiniz ve ben de sizin emîrinizim. Ve zaten peygamberin vefatından sonra Halîfe intihâbı için hiçbir kimsenin kafasına bir fikir gelmemiş, emaret, emîr... Hilâfet nâmı altında vuku bulan teşekkülât emârettir ve bir hükûmetten ibarettir. Yani Hilâfet demek bir hükûmet demektir. Hükûmet demek olunca hükûmetin nasıl olması mevzuubahs olur. Yani esasât-ı şer'iyede şu veya bu şekilde bir hükûmet tesbit olunmuş mudur?

Şeriata göre Hükûmet Esasâtı:

Biliyorsunuz ki böyle birşey tesbit olunmamıştır. Herhangi bir hükûmet meşrû olabilir ve gayr-ı meşrû olabilir[124]. En müstebit hareket eden hükûmetlere, en fena hareket eden hükûmetlere[125] ulemâ-yı din meşrûdur demiştir.

Yalnız esasât-ı dinîyede idarenin ne gibi nukatı ihtivâ etmesi lâzım geleceğine dair kat'î beyânat vardır ki, onlardan bir tanesi şûrâya aittir, bir tanesi adalete aittir, bir tanesi de ulü'l-emre itaate aittir[126]. Binâenalyh bir hey'et-i ictimâiyenin umûrunu idare edecek bir hükûmetin şûrâsı olacak ve o şûrâ adaletle icrâ-yı muamele etmiş olursa tamam dine ve şeriate muvafık bir hükûmet teşekkül eder. Ulü' l-emrden de maksat âmir demek değildir. Âmirler demektir. Âmirler demek erbâb-ı ihtisas demektir, erbâb-ı hall ü akd demektir. Binâenaleyh erbâb-ı hall ü akd sıfatında bulunan insanlardan mürekkeb bir şûrâ, adalet dairesinde ve şer'in arzu ettiği derecede icrâ-yı hükûmet eder. Bizim hükûmetimiz tamamen bu esasâtı ihtiva edebilir. Buna nazaran başkaca Halîfe mevzuibahs olamaz[127].

Şimdiki Hilâfetin Manâsı:

Bu böyle olduğu halde Türkiye Büyük Millet Meclisi kendinden başka bir Halîfe-i müslimîn intihâb etti. Ve bir Makam-ı Hilâfet hâsıl oldu. Bunu izah etmek lâzım gelirse şöyle düşünmek lâzım gelir. Bütün Âlem-i İslâm hâl-i esârettedir. Şâyân-ı arzudur ki, bunlar ayrı ayrı çalışsınlar ve kendi hâkimiyet-i millîyelerini istihsâl etsinler. İşte bunlara bu hususta medâr-ı tesliyet, medâr-ı ümid[128] olmak üzere bir nokta-i irtibat göstermek arzu ediliyor. Fakat onlar tamamen esaretten kurtulduktan sonra, başlı başlarına müstakil olduktan sonra behemehâl birleşip, bir makamın taht-ı idaresine girmek isteyeceklerini düşünmek câiz midir? O da başka... Demek oluyor ki, biz yalnız onların kurtulması için müşterek bir nokta-i râbıta gösteriyoruz ve bu hususta adeta dinî yahut tarihî, yahut vicdanî bir vazife yapmış oluyoruz bu makamı muhafaza etmekle...[129]

Hilâfete, Vazife ve Salâhiyet Vermek:

Fakat bu makama doğrudan doğruya bir salâhiyet vermeğe kalkışacak olursak[130], bu salâhiyetin tatbikat sahası Âlem-i İslâma şâmil olur. Halîfe Âlem-i İslâmın üzerinde bizim vereceğimiz vazife ve salâhiyeti tatbik etmek mecburiyetindedir[131]. Tatbik edemezse zaten mânası yoktur[132]. Tatbik edebilmek için ya onlar buna muvafakat veya red edeceklerdir. Muvafakat veya red iki sebepten neş'et

edecektir. Birisi müstakil olan müslüman devletleri müdahaleyi, kendi istiklâllerine müdahale telakkî edecekler ve bunu reddedecekler[133]. Nitekim Afgan Emîri yapmış olduğumuz muâhedede bir iki noktayı kendi istiklâline müdahale telakkî etmiş, kabul etmemiş ve demiştir ki: "Ben hiçbir suretle[134] milletin istiklâline kimseyi karıştırmam. Benim namaz kılacağım camideki hatibe ve[135] bu hatibin irâd edeceği hitabete dahi ait olsa[136]"; Diğer Âlem-i İslâm ise, baştan aşağıya kadar hâl-i esarettedir. Hürriyet-i vicdaniyelerine mâlik değildirler. Bunlara bu vâsi salâhiyyeti tatbik ettirebilmek için evvelâ[137] onların hürriyetlerini istihsâl etmek, yani onları zencir-i esaret altında bulunduran devletlere karşı[138] ilân-ı harb etmek lâzımdır. Halîfe olan zât bunları yapabilmek için, bir kuvvet lâzım[139]. Eğer o kuvvet Türkiye Devletinin kuvveti olursa, 8 milyonluk Anadolu halkının vazifesi bütün cihana karşı ilân-ı harb etmek ve bunları kurtarmak olacaktır ki, böyle bir vazifeyi 8 milyon Anadolu halkına tahmil mümkün değildir. Böyle bir vazife yapmak lâzım geliyorsa, 70 milyon islâmdan mürekkeb olan Hindistan'ın yapması lâzımdır. Vazife vermek Türkiye Devletinin vazifesinin fevkinde birşey olur. Ancak, Âlem-i İslâm hür ve müstakil şerait dahilinde bir araya gelir. Kabul ederlerse, toplanır ve Halîfenin vaziyetini tesbit eder. Binâenaleyh bizce yapılacak birşey kalmamıştır efendim[140].

Hilâfet ve Müessesat-ı Diniye:

Ahmet Emin Bey — Dinî meselelere alâkadar görünen medreselere, camilere...[141]

Gazi Paşa — Beyefendi! arz edeyim: Halîfenin böyle bir salâhiyeti yoktur. Medrese nedir? Cami nedir? Bu millet razı olur mu? Kendi evlâdının kendi hâkimiyetine hariçten bir adam bir takım yerleri dolduracak ve oradan başka bir zihniyet çıkaracak. Buna bu milletin ihtiyacı var mıdır?[142] Camilerdeki imam ve hatibi Halîfe tayin edecektir demek isteniyor. Efendim, bir hatibin vazifesi mutlaka mensub olduğu millet ve devletin istiklâliyle ve hâkimiyetiyle alâkadârdır. Dinde, hatib, bir devletin reisidir. Veya o reisin bulunamıyacağı yerlerde onun mümessilidir. Dinde hatib var mıdır? Hutbe nedir? Doğrudan doğruya bir reis-i

devletin veyahut en büyük rüesâ-yı devletin, rüesâ-yı hükûmetin[143] halkı tenvir için söz söylemesi değil mi?

Bir defa efendim, diyoruz ki; bizim dinimizde ruhbaniyet yoktur. Binâenaleyh cismanî ve ruhanî birdir. Çünkü bizim dinimiz tabi'dir.

Halîfe reis demektir, emîr demektir, sultan demektir. Şekl-i hükûmete göre başında bulunan adamın alması gelen isimlerdir[144].

Başında sarık olan bazı kimseler halkın karşısına geçerler ve bizim hiç de anlatmak istemediğimiz bîmâna şeyleri kafalarına sokarlar! Bu olamaz[145]. Benim kanaatim, malumatım ve kat'i olan itikadım bundan ibarettir. Bu devletin Halîfe ile alâka ve münasebeti yoktur. Hakikati ifade etmek lâzım gelirse, yapmak istediğimiz inkılâbı parçalamak icab etmiştir. İkiye ayırdıktan sonra evvelâ birincisi sonra ikincisi...

Şimdi bizim şekl-i hükûmetimize göre böyle bir Makam-ı Hilâfetin mevcut olamayacağını göstermek için Teşkilât-ı Esâsiyenin bazı maddelerini beraber gözden geçirelim. Yalnız[146] biliyorum sizi yordum:[147]

Yeni Hükûmet ve Din:

Kılıçzade Hakkı Bey — Paşa Hazretleri yeni hükûmetin dini olacak mı?

Gazi Paşa — Vardır efendim; İslâm Dinidir. İslâm Dini hürriyet-i efkâra mâliktir[148].

Hakkı Bey — Yani hükûmet bir din ile tedeyyün edecek mi?[149]

Gazi Paşa — Edecek mi, etmeyecek mi bilemem! Bugün mevcut olan kanûnlarda aksine birşey yoktur. Millet dinsiz değildir. Mütedeyyindir ve dini, din-i islâmdır. Yani komünistlik gibi[150] dini reddedecek ortada bir meslek yoktur.

Hakkı Bey — Şu halde Paşa Hazretleri bir mesele hakkında herkesin itikadâtı ve düşüncesine göre bir fikir ortaya koymak hususunda hükûmet beni susturacaktır veyahut tecziye edecektir. Diyecek ki, sen bu hususta hükûmetin düşündüğü gibi düşünmüyorsun..

Gazi Paşa — Hükûmetin düşündüğü gibi hiç kimsenin düşünmeğe mecburiyeti yoktur. Hürriyet'i hâkikiyenin câri olduğu bir memlekette hürriyet-i vicdanîye vardır veyahut yoktur. Olduktan sonra bunu düşünmek doğru değildir. Vicdanının icabâtını söyler.

Hakkı Bey — Herkes kendi vicdanını susturmağa imkân görecek mi?

Gazi Paşa — Heyet-i ictimâiyede hürriyet mukayyettir. O da bir ferdin değil, heyet-i umumiye-i içtimâiyenin menafî-i müşterekesi icabı olarak, mevzu' kanûnlar iledir. Hürriyet-i vicdaniyenizi ne dereceye kadar kullanabileceğiz mevzuu, kanûnlarla anlaşılır: Meselâ bir hoca efendi diyorki, şunu behemehâl yapmalısınız. Demek istediği hâkimiyet-i millîyeyi kaldırınız! Bu telaffuz ettiği şey,[151] fi'le teşebbüs ettiği dakikada tâbi'i mürteci telakki olunur ve vaz' olunmuş olan kavâninin icabâtına tabi olur[152] [153].

Efendim, Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnunda birkaç noktaya işaret edebiliriz. Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindır. "Bilâ kayd ü şart"ı buradan kaldırmadıkça Türkiye Devleti herhangi bir zâta veya herhangi bir makama hâkimiyetini muhill hiçbir salâhiyet veremez.

Ahmet Emin Bey — Prensip meselesinde amelî bir mes'ele vardır.

Gazi Paşa — Hayır, müsaade buyurun amelîyi bırakalım[154]. Millet hâkimiyeti bilâkayd ü şart elinde tutmağı kendi vicdanına karşı ahdettikten sonra, şunun ve bunun icabıdır diye şuna veya buna verilebilecek en basit bir hak bulunuz, vazife bulunuz, ve salâhiyet bulunuz. Kimse bulamaz![155]

İsmail Müştak Bey — Bu madde kat'i olaraktan hâkimiyetin bilâkayd ü şart millette olduğunu bildiriyor.

Gazi Paşa — Peki, ondan sonrası idare usulü, halkın mukadderâtını bizzat ve bilfi'il idare etmesi esâsına müstenittir. Malûm-i âliniz bir idare ve bir de hâkimiyet vardır. İdare, arzu ve temayül-i kalb ve vicdandır. Bir insanda olduğu gibi, insanlardan mürekkep olan heyet-i içtimâiyede de irade mevcuttur. İrade alınamaz ve irade verile-

mez. Fakat iradenin vasıta-i tatbiki olan hâkimiyeti verebilen bir insan veyahut hâkimiyetini kaybeden bir insan veyahut bir hey'et-i ictimâiye hâkimiyetten mahrum olunca (ki hâkimiyet iradenin tecelligâhıdır) o halde, iradesi meflûc olur. Binâenaleyh hâkimiyetini verebilmek için iradesinden meflûc kalmağa muvafakat etmek lâzım gelir. Binâenaleyh veremez. Hâkimiyetini verebilmek için, iradesinin, arzusunun, temâyülâtının meflûc kalmasını kabul etmek lâzımdır. ölmeyi kabul etmek demektir. Bundan dolayı bir millet hâkimiyetini veremez. Yalnız alınır ve zorla alınır. Millet hâkimiyetini elinde tutuyor ve ancak hâkimiyetinden icâbı kadarını tatbik etmek üzere Millet Meclisi'nin hey'et-i umumîyesini tavzif ediyor. Fakat bir tek adama bu salâhiyet verilemez.[156]

Hâkimiyet-i Milliye ve Hükûmdârlar:

Yakup Kadri Bey[157] — Bir takım krallar var, tâcidârlar var. Bunların hiçbiri.. bu bir sembol gibidir, anane manâsını ifade eder ve millet doğrudan doğruya kendi mukadderâtına bilâ kayd ü şart hâkimdir. Binâenaleyh böyle tarihî sembolün bakâsı milletin hâkimiyetini ihlâl etmiş olmuyor. Yani tamamiyle salâhiyeti tahdid edilerek, ve hatta meflûc...

Gazi Paşa — Yani ne mecburiyetimiz vardır buna? Şimdiye kadar bu gibi sembolleri tutmaktan bir faide çıktı mı?

Yakup Kadri Bey — Hatta zarar gördük.

Gazi Paşa — Zarar gördü isek, idâmesine hâcet yok! Zarar olarak görmediğimiz birşey kalmamıştır.

Yakup Kadri Bey — O kadar birşey idhâl etmiyorum. Çünkü Halife diye birşeyin mevcudiyetini tanımamız...[158]

Meclis Reisi - Hafiye:

Gazi Paşa — Bir def'a Halife başkadır, hükûmdar başkadır.[159] Bizim sembolümüz olamaz ki.. Bu Âlem-i İslâmın sembolüdür. Eğer Halifeyi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin reisi yapmak istersek, bunun için de yol vardır. Bu zât bir memleket tarafından mebus intihâb olunur. Yani

o demektir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi reisine Halife denir. Bunda faide var mıdır acaba? Yoktur! Hücumların esbâbından birisi de mutaassıb, dinî bir hükûmet tanınmamızdır ve medeniyet-i hâzıra ile temasa gayr-ı lâyık görüldüğümüzdür. Fakat başımıza geçireceğimiz reisin ismine Halife dediğimiz vakit dünya nazarında mutaassıb[160], kapkara bir hey'et olarak görüneceğiz!

Ahmet Emin Bey — Bu Şer iye Vekilinin de kalması aynı mâhiyeti hâiz değil mi?

Gazi Paşa — Efendim, bu millet müslüman mıdır?

Ahmet Emin Bey — Evet..

Gazi Paşa[161] — O halde şer'î bir takım umûr olunca bunları rü'yet edecek bir makam lâzımdır.

Şer'iye ve Evkâf Vekâleti:

O makama şer'iye vekili deyiniz. Her ne derseniz deyiniz! Bence mevzuubahs edilmesi lâzım gelen husus, bir vekil hey'et-i hükûmetin içinde bulunsun mu, bulunmasın mı? Ayrıca bir büro yaparız. İşte imamları filan ta'yin eder. Bittabi hükümetin emrinde..

Suphi Nuri Bey — Ya! Evkaf işleri..

Gazi Paşa — Evkaf ayrıdır. Evkafı şer'iye umûruna tahsis tahsis etmek zaten doğru değildir. Evkaf bilhassa bizim memleketimizde en mühim menabi'-i servetten birisidir. Binâenaleyh bunu yalnız medreselere bırakmak olamaz. Bu da ileride hall ü fasl edilecektir.

Türkiye'de Mevcut Hilâfetin Menfaat ve Mazarratı:

Müştak Bey — Türkiye'de mevcut Hilâfet, devletin siyaseti için menfaat midir, kuvvet midir? Yoksa ne menfaat ve ne de kuvvet midir[162]

Gazi Paşa — Hattâ Âlem-i İslâma şâmil olarak kalması zaaftır.[163] Yani bugünkü şerâite göre biz kendi üzerimizdeki fenalığı tezyid ediyoruz. Böyle sembol olarak denecek! Fakat kimse böyle sembol tanımıyor ki.. Zannediyor musunuz ki Hintliler, Mısırlılar Afganlılar vesaireler dinî bir alâka ile bize merbutturlar. Bilakis millî mefkû-

releri ile bizi kurban etmeğe çalışıyorlar. Hint Hilâfet Komitesi vardır. Aynı meseleye dair muhaberatımız oldu. Sonra Mısırlılar vesaire ile muhaberemiz vardır. Bunların bizden rica ettikleri şey, siz çalışın da biz kurtulalım ve biz size Hilâfetten dolayı merbutuz. Efendim, Hilâfetten dolayı bana merbut olma! 70 milyonu kurtarmak için 8 milyonu da mahva teşebbüs etme! Mısır 14 milyon nüfusa mâliktir. Bizden daha fazla nüfusludur. Kendilerini kurtarmaya çalışsınlar. Kendinizi kurtarın! Efendiler![164] Hilâfet milletimize bir başbelâsıdır. Osmanlı Padişahlığı Hilâfeti almadan evvel Osmanlı devrinin en parlak safhasını yapmıştır. Fakat bu Hilâfet mevki'ini aldıktan birkaç sene sonra sukuta başlamıştır. Menfaat göstermemiştir.

Osmanlı Serdarları, Hükûmdârları, Padişahları Hilâfetten mücerret bulundukları zaman en büyük şaşâ'ayı ve satveti göstermiştir. Yani Hilâfet hiçbir şey kazandırmamıştır. Bir çok musibetler getirmiştir.

Müştak Bey — O halde zaaftır.

Gazi Paşa — Elbette zaaftır. Şöyle bir hayâl vardır ki, Hilâfet sıfatını takındığımız zaman bütün Âlem-i İslam muâvin ve mûzahirdir! Nedir yani?[165] En felâketli anları geçirdiğimiz zaman ne yaptılar? Bizim aleyhimize gelip, harb ettiler![166]

Suphi Nuri Bey — Paşa Hasretleri fi'len mevcut vaz'iyyeti tashih etmek zaman meselesi değil midir?

Mevcut Hilâfet Vaz'iyyetinin Tashihi:

Gazi Paşa — Tashih olunmuştur. Tashih olunmayan birşey kalmamıştır. Bizce mesele hallolunmuştur. Kendisi meşgul olmazsa ve kendisinden menfaat tasavvur edenler yerinden kıpırdamazsa bizce mesele hallolunmuştur. Ve illâ hocaların, Hoca Şükrü Efendi ve bunun gibi hocaların arzularını yerine getirmek isteyenlerin yapacakları faaliyet derhal meseleyi daha kat'i hallettirir.

Gazeteci — Yalnız hocalar hakkında...

Hocalar:

Gazi Paşa — Ben hocaları sevmem. yalnız camide namaz kıldıranların sarık sarmağa hakkı yoktur. Namaz

kıldırabilmek için sarığın lüzumu da yoktur. Bu millette yoktur.

Gazeteci — Halbuki bizde dinden ziyade hocalık,

Gazi Paşa — Beyler! Siz bu memlekete merbutsunuz. Bu memlekette hocaların ne kadar kıymetsiz olduğunu ve bu milletin hocalardan ne kadar nefret ettiğini biliyorsunuz. Ben size ufak bir misal söyleyeyim, Çok hoca nerede vardır, Konya'da değil mi? Ben Konya'ya yaptığım seyahatlerin birinde mektepleri dolaşıyordum. Bana dediler ki, aman efendim bir de medreselere gel gör. Yanımda Rus, Azarbeycan sefirleri vardı. Bir medresenin kapısına geldik, fakat kapı olduğunun farkında olmadım. Çünkü bir demir parmaklık vardı. Hani kapı dedim. Burası dediler. Medreseye köpek girmesin diye parmaklık yapturdık dediler. Evvelâ bu medresenin kapısını da açınız da ondan sonra girelim diyemedim. Ve bu suretle çok büyük hata irtikâb ettim. Demirin üzerinden atladık, içeriye girdik. Baktım bir tabur kadar başı sarıklı adam bir sıraya dizilmişler ve Müftü Efendi başta olmak üzere tekmil Konya'nın ülemâsını toplamış. Gayet mültelif bulunmak istedik. Müftü Efendi tuttu diskur yapmak istedi.

Hocalar ve Askerlik:

Dedi ki, efendim bizim talebeyi askere alıyorlar ve askerde bulunan talebenin iâdesine müsaade etmiyorlar. Birkaç defa hükûmete yazdık. Cevap vermediler. Emir buyurunuz dedi! Ben de ecanibin yanında bunları rencîde etmemek için peki dedim, icâbına bakarım..'Yok dedi. Emir veriniz! Ahz-i asker reisi paşa vardır. Buradadır. Vali vardır buradadır dedi. Nazar-ı dikkate alırız dedim! Efendim dedi şimdi emir veriniz.

O zaman vaz'iyeti tetkik ettim. Müftü Efendi hocaların herkes üzerinde müessir olduğunu ispat için bana hükmediyordu. Gayet yüksek sesle hocalara dedim ki, bir sürü asker firarîsi toplanmışsınız! Bütün medreselerde sizin gibi insanların yekûnunu toplasak Karahisar'ı istirdât etmeyi mi yoksa burada oturmak mı? Bu mühim bir hadise oldu. Çünkü Konya'nın en muhterem ulemâsı tahkîr olunmuştu. Hakikaten tahkîr olundu. Evime gittiğim

zaman hakikî Konya ahalisi geldiler ve dediler: "Efendim çok teşekkür ederiz. Biz hocalara karşı çok itibar ediyorduk. Sebebi buraya gelen her büyük adam onların elini öpmüştür. Biz de zannediyorduk ki, onların elini öpmek bir şeref, yoksa biz bunların ne kadar adî adamlar olduklarını şimdi anladık ve her yerde söyleriz". Binâenaleyh hocaların kıymetleri yoktur.

Falih Rıfkı Bey — Kuvvetleri de yoktur.

Gazi Paşa — Gidin köylülerle görüşünüz. Hepsi alay ederler.

Müştak Bey — Nitekim İstanbul'da olmuştur. İstanbul'da gayet küçük.

Gazi Paşa — Fakat ehemmiyet verirseniz ve bilhassa ondan korktuğunuzu ihsas ederseniz hakikaten korkuturlar. Arzu ediyorum ki, bu meselede zihinlerimizin durduğu noktayı tamîk edelim.

Falih Rıfkı Bey — Bu suretle münakaşada bulunmak isteyenlere serbest olarak müsaade edilecek mi?

Gazi Paşa — Münakaşa edilmelidir. Hatta kitap ve gazete vasıtasiyle münakaşa edilmelidir[167].

Hilâfetin Hanedan-ı Osmanî Elinde Olması:

Hakkı Bey — Hilâfetin Osmanlı hanedanı elinde kalmasında bendeniz âtî itibariyle bir tehlike devresi görüyorum. Korkuyorum.

Gazi Paşa — Ne için biz korkalım beyefendi? Meflûc olanlar korksun. Biz neden korkalım? Üç senedir nâmütenâhi fedakârlık ihtiyâr eden bu millet Halîfenin ordularıyla çarpışıyor ve onları makhûr ediyor; sonra o meflûc kısımdan biz korkalım. Başından nihayetine kadar icâbeden yerlere göndeririz."[168].

Hocalar ve Cehl ile Mücadele:

Ahmet Emin Bey — Acaba münazâa vs. olmaz mı? Çünkü bir taraf münakaşa ederken, fikri hislere müracaat edecek. Onun için öteki tarafın elinde silah olarak...[169]

Gazi Paşa — Efendim, bu noktadan ictinâbtan dolayıdır ki, taassuba kıymet ve ehemmiyet veriyorsunuz.

Taassub cehle istinâd eder. Binâenaleyh taassubu olan câhildir. İlim behemehâl cehle galebe çalar. O halde halkı tenvir etmek lâzım.

Ahmet Emin Bey — Halkı tenvir edelim fakat, taassubla münakaşa kabul etmiyor.

Falih Rıfkı Bey — Onların mevcudiyetlerini kabul etmemek daha iyi olur.

Gazi Paşa — Bir takım mâlayânî şeyler söyleyebilirler. Binâenaleyh onları tenkit etmek ve tenkit ederek çürütmek lâzımdır.

Müştak Bey — Hatta efendim bizim tarafımızdan taarruz lâzımdır. Onlar söylemeseler bile.. Senelerden beri onlara yerleşmiş, o senelerin, asırların, mahsulü olan şeyi sökmek için onların hareketini beklememeli. Birkaç lakırdıyla ve sarıklarının görünmesiyle muhitlerde tesirler yapıyorlar. Buna şimdiden hücûm etmek lâzım.

Falih Rıfkı Bey — Bu irtica meselesi zaten gazetelerde mevzuubahs oluyor.

Gazi Paşa — Her yeni inkılâbın mukabil bir aksi olacaktır. Buna intizâr etmek lâzımdır. Bu olmaz değildir. Behemehâl vuku'u karîb birşeydir. Her nokta-i nazardan vâriddir. Efkâr-ı umûmîyeyi onların yalan, yanlış tevilâtına kaptırmamak, tenvir etmek lâzımdır.

Suphi Nuri Bey — Sansür meselesi çıkıyor. İstanbul'da henüz sansür var. Birçok şeyleri söyleyemiyoruz.

Falih Rıfkı Bey — Sansür buna ait değil..

Adnan Bey — Bir kelime bile sansür etmedik. Buna ait hiçbir sansür yoktur. Hükûmeti, dinsiz diye yazmış. Halbuki hükümet dinsiz değildir.

Hükûmet ve Din:

Gazi Paşa — Hükûmet dinsizdir demek efkâr-ı umûmîye-i nâsa hükûmete hücûm edin demektir.

Müştak Bey — Lâdinî demiş Hüseyin Cahit Bey mektubunda. Bunu da çizmiş.

Gazi Paşa — Maddî demeli. Cismanî demeli ve bu kelimeler varken lâdinî dememeli.

Müştak Bey — Hayır efendim, o manâya anlıyorlar. O manâya anladığından kendi kendimizi sansüz ediyoruruz. Asıl korkulan, çekinilen sansür kendimize ait sansürdür.

Falih Rıfkı Bey — Fakat biraz da mevzuubahs etmek lüzumludur.

Gazi Paşa — Efendim bilâlüzum bahsetmek aksi netice verebilir, fakat müsbet neticeler için de sükût etmemek lâzımdır efendim.

Ahmet Emin Bey — Hakikati tenvir edelim. Yani karşıda cevap şeklinde münakaşaya tutuşarak değil, tenvir tarzında...

Gazi Paşa — Efendim bendenizce tenvir de efkâr-ı umûmîyeyi irşadda bir program yapmak lâzım. Meselâ Hâkimiyet nedir? Ve bu millet hâkimiyetini muhafaza etmeli mi, yoksa başka birine verip, onun delâletiyle mi hareket etmeli? Bunu tarihin delâletiyle çok kuvvetli ifade edebilirsiniz. Geçirdiğimiz felâketi birer birer saymalı. Millet mukadderâtını uhdesinde bulunduran insanların bu millete yaptığı her nevi fenalığı saymalı. Sonra şekl-i hükûmetin mahiyetini anlatmak lâzımdır.

Taksim-i Kuvâ, Tevhid-i Kuvâ:

Müştak Bey — Tevhid-i kuvâda yani böyle yekdiğerinden ayrı muayyen yollardan kontrol eden kuvvetleri günün birinde meczetmekte iki üç fâide vardır.

Gazi Paşa — Bu mesele hakkında vaktiyle uzun bir diskur yapmıştım. Orada çok söz söylemiştim. Şimdi söyleyeceğim sözler hülâsa olabilir. Bence taksim-i kuvâ esaslı birşey değildir. Taksim-i kuvâ esasını vaz'etmiş olan insanlar dahi esasen vahdet-i kuvâya kanîdirler. Fakat vahdet-i kuvâyı te'minden âciz oldukları için eşkâl-i mevcudeyi esas ittihaz ederek, müstebidlerle mazlum milletlerin yaptıkları pazarlık neticesinde ortaya atılmış bir nazariyedir. Hakikat-i halde vahdet-i kuvâ vardır ve bu kuvvetin menba'-ı aslîsi millettir. Binâenaleyh bunun sahib-i aslîsi de millettir.

Millet bu kuvvetini en iyi, en zararsız nasıl istimâl edebilir. Hakikatte sahib-i kuvvet olan bütün efradın

biraraya gelip, kuvveti istimâl etmesi lâzım gelir. Bu maddeten mümkün değildir. O halde çok kalîl ve çok da kesîr olmayan Meclis vasıtasıyla bunu tatbik etmekten daha amelî bir çâre yoktur.

Müştak Bey — Bu tevhid ve tefrik-i kuvâ meselesinde meselâ son defa Hey'et-i Vekilenin vazife ve mes'uliyet kanûnu bu tevhidden tefrike doğru giden bir kanûn değil midir?

Gazi Paşa — Efendim o kanûnda asıl olan şerâit-i icrâiye Meclis'tir. Ancak Meclis umûr-u icrâiyenin bütün teferruatiyle iştigal edemediği için muayyen sahaya ait vezâifte bazı insanları tevkil ediyor. Ve onları mes'ul tutuyor.

Müştak Bey — Vahdet-i kuvâya halel gelmiyor mu?

Gazi Paşa — Gelmiyor. Efendim, bu mesâil üzerinde çok görüşebiliriz, fakat zaman kâfi gelmez. Yarın öbür gün kalırsanız ayrıca bu meseleler için görüşürüz.

Arı İnan: Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, Ankara 1982, S. 60–75.

menfaatperestan ve dalkavuklar zuhur edebilir. Bunların yapacağı telkinatı ve mahiyetini evvelden tanıyıp ona göre tecehhüz eylemek her ferdin ve milletin vazifesidir. Şurasını açıkça söylemek lâzımdır ki, bu milletin üç buçuk seneye sığdırdığı dâva çok azametlidir. Bunu hazm için kuvvetli dimağlar lâzımdır. Fransızlar ihtilâli kebiri geri katetmek için tam bir asır çalışmışlardır. Felsefei hayatın garip bir tecellisidir ki, her nafî ve yeni şeye karşı mutlaka bir kuvvet çıkar. Buna bizim lisanımızda (irtica) derler. İşte bu irticaın imhası için tedabiri muktaziyeyi evvelden almış olmak lâzımdır. Bütün millet emin ve müsterih olsun ki, inkılâbı yapanlar bu gibi menfi kuvvetleri çıktığı noktalarda imha edecek kudret ve kabiliyet ve tedbire maliktirler. Katîyetle tekrar ederim ki, milletin hâkimiyeti müebbettir. Dinen, hâdiseten, ilmen, fennen, kanunen, müebbet bulunan bu hâkimiyeti ihlâl ve izrar edecek, ne bu memleketin dahilinde, ne de haricinde kuvvet yoktur ve olamaz. Bütün âlemi islâmın halâsı hakikîsine kadar hüsnü muhafazasını deruhte etmiş olduğumuz makamı hilâfetin mevcudiyeti, Türkiye devletinin ne istiklâli, ne idaresi ve ne de hâkimiyeti ile tearüz teşkil etmez. Bu makam ve bu makamda oturan zatıâlinin, mevcudiyeti, sebebiyet verilmedikçe müvellidi mehazir telâkki edilemez. Fakat şurası katiyen malûm olmalıdır ki, her hangi bir makam ve şahıs tarafından bir mahzur tevlid edildiği gün orada nazariyat biter, ameliyat ve tatbikat başlar.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 62–64)

İZMİT'TE HALKLA KONUŞMA

(19.1.1923)

Cuma Günü.
İzmit Sinemasında

Hilâfet ve Hâkimiyet-i Milliye

Efendiler! Bir arkadaşımız makam-ı Hilâfetin vaz'ı hâzırı ile müstakil yeni Türkiye Devleti'nin ve onu idare eden, bilâ kayd ü şart hâkimiyet milletindir düsturuna tebean idare eden yeni hükûmetin vaz'ı taarruz teşkil edip etmeyeceğini sordu. Ve makam-ı Hlâfetin vaz'ı hâzırında kalması milletin hâkimiyetini ihlâl edebilecek endişeler tevlid edebilir mi? buyurdular.

Bu suale toptan ve kat'i ve gayr'ı kaabil-i tebeddül bir cevap vermiş olmak için hayır! diyorum.. Hayır ve hayır!. (Şiddetli alkışlar).

Şimdi bu sözü izâh edeyim! Bittabi ulemâ-yı kiramımız bu izahı benden daha güzel yaparlar. Fakat ben de bu husta câhil değilim efendiler!

Cenab-ı Risaletpenâh efendimiz bütün ehl-i islâmın, ehl-i kitabın malûmu olduğu üzere taraf-ı Barîden hakayık-ı diniyeyi dünya-yı beşeriyete tebliğ ve tefhime memur buyuruldular ve ismi Peygamberdir. Yani haber isâline memurdur. Cenab-ı Hak nusus-ı Kur'aniyesinde kendisine emâret, saltanat, tâcidârlık tevcih etmiş değildir. Hükûmdarlık vermiş değildir. Peygamberlik vazifesiyle irsâl buyurmuştur. Bittabi vazife-i hakîkiyesini kemâliyle muhit olan Cenab-ı Peygamber bütün ehl-i dünyaya onu tebliğ buyurdu. Cümlenizce malûm olmak lazımdır ki, o devirde meselâ şarkta bir İran devleti, şimâlde bir Roma İmparatorluğu vardı. Vesair müteazzız ve müteşekkil devletler vardı ve Cenab-ı Peygamber devletlere gönderdiği name-i risâletpenâhîlerinde buyurmuşlardı ki, "Allah birdir ve

ben onun tarafından size tefhim-i hakikate memurum. Hak din, din-i islâmdır. Ve bunu kabul ediniz" ve fakat ilâve etmiştir. "Ben size din-i hakkı kabulettirmekle zannetmeyiniz ki, sizin milletinize, sizin hükûmetinize vaz'iyyed etmiş olacağım. Siz hangi şekl-i hükûmette hangi vaz'ıda bulunuyorsanız o yine mahfuzdur. Yalnız din-i hakkı kabul ve muhafaza ediniz[45]". Şimdi bu vaki olsaydı ne şekil hasıl olacaktı? Bir İran devlet-i islâmiyesi, bir Roma devlet-i islâmiyesi, bir Mısır ve bir Suriye vs. vs. devlet-i islâmiyesi olacaktı. Acaba bunların haricinde, fevkinde de bir zât-ı risâletpenâhînin mevcudiyeti düvel-i müstakille-i islâmiyenin mevcudiyetiyle taaruz teşkil eder mi idi efendiler?

Elbette etmezdi! Fakat bu davete icabet vaki olmadığı cihetle Cenab-ı Peygamber kendilerine tâbi olanlarla beraber teşekkül etmek, taazzuv etmek ve bizzat bir hükûmet yapmak ve bir kuvve-i askeriye vücuda getirmek ve Peygamberlik vazifesini böyle bir hükûmete ve bir kuvvete istinâden ifâ etmek mecburiyetinde kaldı. Bu suretle asl olan ve hars olan vazifesine fer olan bir vazifeyi ilave etti. Bundan başka Efendiler, Hazreti Peygamberin irtihâlinden sonra mevzuubahs olan şey bir emâret teşkili ve bu emâreti vücuda getiren insanların başına bir emîr intihâbı meselesi idi. Hz. Ebubekir emîr olarak intihâb edildi. Hz. Ömer de emir idi. Hattâ ulemâ-yı kiramımız pekâlâ bilirler ki, Hz. Ömer'e Halîfe-i Resulullâh dediler. O ilk defa olarak mimbere çıktı, "Hayır ben Halîfe-i Resullâh değilim. Siz müminlersiniz ve ben de sizin emîriniz ve reisinizim" dedi.

Halife ve Hilâfetin Manâsı:

Nihayet malûm olduğu vechile Hz. Ali zamanında bir tarafta Hz. Ali Irak'ın ve Iraklıların emîri oldu diğer tarafta Muâviye Suriye'nin Sultanı oldu. Ve fakat bunların isimleri Halîfe idi. Daha sonra Bağdat'ta bir saltanat kuruldu. Devlet-i Abbasiye.. Sultanlar, Padişahlar mevki-i iktidara geçti. Devletin adına Hilâfet, başına geçenlere Halîfe denildi. Endülüs'te de bir saltanat-ı islâmiye vardı. Orada da sultanların ismine Halîfe deniyordu. Bu izahtan

sonra pek güzel anlaşılıyor ki, esasen Hilâfetten maksûd doğrudan doğruya hükûmettir.

Şeriata Göre Hükûmet Esasları:

Şimdi şunu izah etmeliyim ki, esas-ı dinde hükûmetin şu veya bu şekilde olacağına dair hiçbir ifade-i kat'iye mevcut değildir. Yalnız hükûmetin hangi esaslara ibtinâ etmesi lâzım geleceği[46] sarihtir, vâzıhtır, kat'idir, O esaslardan biri Şûrâ'dır. Şûrâ en kuvvetli bir esastır. Bu esas doğrudan doğruya taraf-ı Barîden peygamberi olan Muhammed Mustafa'ya dahi emrolunmuştur. Peygamber olan zât-ı zişân kendiliğinden iş yapmayacaktı. Müşavere ile yapacakı. Bu böyle olunca ondan sonra ehl-i islâmın riyâsetine geçenleri aynı esasa tebaiyyet etmek mecburiyetinde olacakları şüphesizdir. Çünki emr-i ilahî böyledir!

Diğer bir esas da Adâlet esasıdır. Şûrâ muâmelât-ı nâsı ifâ ederken adilâne ifâ edecektir. Çünkü adâletten mücerret olan şûrâ Allahın emrettiği bir şûrâ olamaz. O şûrânın bihakkın tevzi-i adâlete muktedir olabilmesi için de mütehassıs olması, vâkıf[47] olması lâzımdır. Ancak vâkıf olan, mütehassıs olan insanlardan teşekkül eden hükûmet makbul ve muteber olur ve ancak öyle bir şûrâya tevzi-i adâlette emniyet ve itimat edilebilir[48].

İşte bizim Meclisimiz ve onun mutemedi olan zevâttan mürekkeb olan hükûmet hey'eti şer'in tamamiyle emretmiş olduğu bir şekilde ve mahiyettedir! Buna nazaran başkaca bir makam-ı Hilâfet mevzuubahs olabilir mi?

Efendiler! Milletimiz kurduğu yeni devletin mukadderatına, muamelatına, istiklâline ismi Halîfe olsun, Padişah olsun, ne olursa olsun hiç kimseyi müdâhale ettiremez. Allah da böyle birşey emir buyurmamıştır.

Bu itibarla millet tamam Allahın emrettiği gibi kurduğu devleti ve onun istiklâlini muhafaza ediyor ve ilelebet muhafaza edecektir! (Sürekli alkışlar).

Şimdiki Hilâfetin Manâ ve Şümûlü:

Efendiler! Halife ve Hilâfet mevzuubahs olduğu zaman bu, yalnız Türkiye ve Türkiye halkı için mevzuubahs

olamaz. Belki bütün Âlem-i İslâma şâmil ve müşterek bir makam olarak mevzuubahs olabilir. Bir kitabta, yakında çıkmış bir kitab gördüm. Bu kitaba vaz'ı imza edenin Hoca Efendilerden biri olduğunu anladım. O diyor ki[49], Meclis Halîfenindir. Efendiler bu kadar sakat manâsız birşey olamaz. Bu, dünyada benliğini, insanlığını ve hâkimiyet-i millîyesini anlamış bir hey'et-i ictimâiyenin hiçbir vakitte kabul edemeyeceği bir safsatadır. Meclis Halîfenin değildir ve olamaz. (Alkışlar)

Meclis yalnız milletindir. Ve ancak milletin vekillerinden mürekkebtir. Milletin verdiği salâhiyet ve vezaifi ifâ eden zevattan ibarettir. Binâenaleyh yalnız ve yalnız milletindir (Alkışlar) ve Meclis ancak milletin emrine mutâvaat etmek mecburiyetindedir. Yoksa ismi, makamı ne olursa olsun kimseden emir almaz. İtaat kabul etmez bir Meclistir (Alkışlar).

O kitabı yazan Hoca efendinin vezaif-i Hilâfeti tetkik ve ifade etmek için karıştırdığı kitaplar Yezid zamanında yazılmış olan kitablardır. O Yezid ki, Halîfe unvanıyla dünyanın en zalim ve müstebid hükûmdarıydı. Binâenaleyh o kitablarda vezaif-i Hilâfet olarak yazılmış olan şeyler Yezid'in vezaif-i saltanat-ı müstebiddânesidir! (Alkışlar).

Başladığım silsileye devam ediyorum. Bütün Âlem-i İslâma şâmil bir makam-ı Hilâfet mevzuubahs olabilir. Bu nokta çok mühimdir. Çok nazik ve vâsi'dir. Bu noktadaki tasavvuratımı size söyleyeyim![50]

Efendiler tarih bize pek açık gösteriyor ki, İslâm âleminde riyâset-î devlette bulunan zevâta Halîfe denilmiş olmaktan nâşî riyâset-i devlete, hükûmete müteallik vezaif de vezaif-i Hilâfet serlevhaları altında ifade edilmiştir.

Halîfe-i Müslimin Ne Demektir.

Şimdi bu mazbûtâta göre tekrar edelim! Halîfe, ehl-i islâmı bir nokta-i vahdette cem'edecek, Halîfe bütün Âlem-i İslâmın hukukunu, haysiyetini, şerefini, refahını, saâdetini muhafaza edecek, muhafaza ve sıyanete muktedir olabilecekdir. Halîfe, Âlem-i İslâma her nereden vuku bulursa bulsun her türlü tecavüzatı men, red ve kal'edebilecek ve bunun için kuvvetli ordulara ve herşeye mâlik olacaktır!

Buna nazaran bütün bu saydıklarımızı yapmış, yapabilmiş, yapan, yapabilen Halîfe-i müslimîn olmak lâzım gelir!

Efendiler! İslâmiyetin zuhurundan beri bütün islâmları bir noktada tevhid mümkün olmuş mudur? Hayır efendiler! Mümkün olmamıştır... Bütün Âlem-i İslâmın bir makam-ı Hilâfet etrafında müttehid olduğu meşhud olmamıştır.. Meşhud olan şey, muhtelif islâm hey'et-i ictimâiyelerinin ayrı ayrı hükûmetler ve devletler teşkil etmiş olmalarıdır. Ve bu devletlerin başlarında bulunan zevâta aynı zamanda Halîfe de tesmiye olunurdu ve bugün dahi Fas Halîfesi, Sudan Halîfesi vs. Halîfeleri vardır.

Efendiler! Afrika'da yaşayan, Hindistan'da yaşayan, Rusya'da yaşayan, Avrupa'da, Amerika'da yaşayan başka başka muhitlerde başka başka ananelere mâlik olarak yaşayan insanların kâffesini bir noktada cem'etmek ve bu noktadan sevk ve idare eylemek fennen, ilmen mümkün değildir. Behemehâl her ırk, her unsur yaşadığı muhitât ile mütenasib olmak üzere ayrı ayrı ve herhalde ilmî esaslara müstenid hükûmetler tesis etmelidir ve ancak bu esas dairesinde teşkil olunan hükûmetler, kabiliyet-i hayatiyelerini muhafaza edebilirler. Yoksa bu esas olan düsturu unutarak gayet uzak, yüksek ve ilahî ve bir noktada birleştireceğiz giye yürümek, mevcudiyeti tehlikeye atmak demektir. İnsan güneşi görür, hoşlanır, güneş çok caziptir, parlaktır, çok hareretlidir. İnsan onun feyz ve hararetinden müstefid olmakla hayatını tenmiye eder fakat gözünü güneşe diker ve behemehâl ben oraya vasıl olacağım diyerek yürürse gideceği yer güneş değil küre-i arzın altıdır...

Efendiler! Bu noktada arkadaşlardan birinin sorduğu bir sualin cevabına da temas ediyorum. Bu dediğim zihniyetle yürüyen Âlem-i İslâma baştan nihayete kadar bakalım!

İslamiyetin Tevessü'ü Hal-i Hazırda Müslüman Memleketlerin Hali:

İslâmiyet ilk zuhurunda az zamanda çok terakki etti ve tevessü' etti. Muhtelif istikâmetlerde ve muhtelif kollarla yürüdü. Ve muvaffak da oldu. O kollardan birisi Afrika'nın

şimâl sahilini takiben Endülüs'e giden koldur ki, orada hepimizin bildiği gibi azametli bir hükûmet-i islâmiye vücuda getirdi. Afrika şimâl sahili de baştan başa islâm oldu ve oralarda islâm hükûmetler teşekkül etti. Şarka giden kol Hindistan içinde ve Çin hudutlarında islâmiyeti te'sis eyledi, islâm devletler meydana getirdi. Şimâle giden kol nihayet, Osmanlı Türklerinin büyük ve azametli imparatorluğu sancağı ile ilâ-yi kelimetu'llah eyledi. Fakat garba, şarka, şimâle vuku bulan bu taarruzlar, çok gecikmeden mukabil bir taarruza maruz kaldı. İspanya baştan nihayete kadar süpürüldü ve islâmiyetten yalnız bir hatıra-i tarihîyeden başka bir şey kalmadı. Fas, Cezayir, Tunus, Trablus, Mısır, Suriye, Irak, Hindistan baştan nihayete kadar İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların idaresine geçmiş bulunuyor[51]... İran ve Afganistan'dan bahsetmiyeceğim. Osmanlı Devletinin hali de malûmdu[52]...

O halde ne oldu? Hilâfetden maksat bütün Âlem'i İslâmın mevcudiyetini. haysiyetini, şerefini muhafaza etmek idi.. Bütün Âlem-i İslâmın refâh ve saâdetini temin eylemek idi. Halbuki ma'a't-teessüf, nazarlarımızı yakan, kalbimizi inleten manzara bütün Âlem-i İslâmın baştan nihayete kadar zincirler altında inlemesidir.

Bu noktada duracağım ve tekrar kendi vaz'iyetimize temas edeceğim. Efendiler! Âlem-i İslâma şâmil bir makam-ı Hilâfet vardır diyoruz ve o makamda bir zat kaiddir ki, ünvanı Halîfe-i müslimîndir.

Halife-i Müslimin Esir Müslüman Memleketlerini Kurtarabilir mi?

Şimdi vazife ve salahiyet-i Hilâfetten bahsedenlere göre bu Halîfe-i müslimînîn vazifesi nedir? Soruyorum! Bu Âlem-i İslâmı kurtarmak değil mi? Bu Hilâfet-i müslimînîn daire-i şümûlünde bir Türkiye devleti vardır, bir İran devleti vardır, bir Afgan devleti vardır ve yetmiş milyonluk bir Hindistan kitle-i islâmiyesi vardır, Mısır vardır, Fas vardır vs. vs. vardır. Bunların hepsini, Halîfenin vazife-i hilâfetini maruf kitablarda tarif olunduğu vechile kabul ettiğimize göre, kurtarmak lazımdır. Kurtarabilmek için de kuvvet lazımdır, kudret lazımdır. Para ve nüfus

lazımdır! Kim diyebilir ki bunun için Türkiye devleti ve Türkiye devletini vücuda getiren Anadolu'nun sekiz milyon[53] halkı Halîfenin emrine tabidir. Kim diyebilir ki buyurun efendim işte Türkiye'nin sekiz milyon fakir halkı[54] dünyayı mağlub edin ve Âlem-i İslâmı siyânet edin!

Ben sorarım millete! Buna razı mıdır? Bunu yapmaya muktedir midir? Yapabilir mi? Bu zavallı millet bu kadar azîm bir mes'uliyeti, bu kadar azîm bir vazifeyi deruhte edebilir mi?

Hakikaten millet böyle bir vazifeyi deruhte etmekle.. ifâsına teşebbüs etmekle muvaffak olabileceğini bir an için olsun ümid edebilir mi? Buna imkân tasavvur olunabilir mi? zannederim ki hayır, asla...

Efendiler! Milletimiz, asırlarca bu nokta-i nazardan hareket ettirildi fakat ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. En nihayet oralardan kovuldu kovuldu. Ve bugün sekiz milyona indi[55]. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlatlarının miktarını biliyor musunuz? Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilbilmek için, Afrika'da tutunabilmek için Viyana kapılarına kadar fütuhat yapabilmek için ne kadar insan telef oldu bunu biliyor musunuz? Ve neticede ne oldu görüyor musunuz?

Efendiler! Böyle vazifenin yapılması lazım geliyorsa bunu yalnız sekiz milyonluk Anadolu[56] halkından değil, yetmiş milyonluk Hindistan ahalisinden taleb etmek lazımdır! (Sürekli alkışlar.)

Efendiler! Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının artık kendi hayat ve saâdetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur. Başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamışmıştır artık veremez! (Alkışlar).

O halde kat'i olarak ifade ediyorum. Halîfe, Halîfe-i müslimîndir ve Türkiye'de Âlem-i İslâm içinde bir cüz'dür[57]. Binâenaleyh Halîfenin hâiz olması lazım gelen salâhiyet ve vezaif varsa onun mes'uliyetini yalnız, henüz kendi hayat ve istiklâlini kurtarmağa çalışan bu küçük[58]. Türkiye'ye yükletmeye[59] Allah da razı değildir.

Halifeye Vazife ve Salâhiyet Vermek Teklifinin Mâhiyeti

Efendiler! Diğer bir noktayı da nazarlarınızda tebarüz ettirmek isterim. Bir an için farzedelim ki Türkiye mevzuubahs olan vazifeyi ciddî olarak kabul etsin. İslâmları kurtarmak ve bir noktada tevhid ederek sevk ve idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi oldun! Pek âlâ ama, Mısır'ı kurtardık sonra Mısırlılar derse ki çok teşekkür ederiz fakat biz, sizin dâire-i idarenize girmeyiz! Mısır, Mısırlılarındır. Biz istiklâl ve hâkimiyet-i millîyemize kimseyi müdâhale ettirmeyiz. Müstakil kalacağız. Hind'in yetmiş milyon ehl-i islâmı derlerse ki bize, büyük hizmet yaptınız; Fakat bizim hâkimiyet ve istiklâlimize karışmayınız. Biz kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz[60].

O halde bütün bu mesaî sadece bir teşekkür ve duâ almak için mi ihtiyâr olunacaktır efendim? Görüyorsunuz ki bir heva için, bir heves için, bir vehm için, bir hayal için bu zavallı milleti mahvetmeyi teklif ediyorlar! İşte makam-ı Hilâfete ve Halîfeye vazife ve salâhiyet vermek teklifinin mâhiyeti bundan ibarettir!

Efendiler, elyevm müstakil bir devlet-i islâmiye olan Afganistan'ı mütalaa edelim! Afganistan Halîfenin herhangi bir vazifesini herhangi bir salâhiyetini tanır mı zannedersiniz? Asla! Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletinin istiklâlini milletinin hâkimiyetini muhildir. Bu hakikati müeyyed muâmele vardır.

Efendiler! Kendimizi cihanın hâkimi zannetmek gafleti artık devam etmemelidir[61]. Hakikî mevki'imizi, dünyanın vaz'iyetini tanımaktaki gafletle gafillere uymakla zavallı milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir. Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz! (Sürekli alkışlar).

Makam-ı Hilâfete Hanedan-ı Osmani'den Birinin İntihâbından Mütevellid Mahzurlar

Bir arkadaş, bir makam-ı Hilâfet muhafaza etmek ve o makama Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından müntehâb bir zâtı ik'ad etmek suretiyle hasıl olan şeklî mahzurlar tevlid etmez mi? buyurdu.

Efendiler! Hem eder hem etmez[62]. Mahzurun tevellüd etmemesi için milletimizin hakikatbîn olması lâzımdır. Ve münevverân ve ulemâ-yı kiramın bihakkın ahkâm-ı şer'iyye ve mukteziyat-ı dinîye dairesinde milletimizi tenvir ve irşâd etmeleri icâb eder. Milletimiz tenevvür etmiştir. Kâfi derecede rüşte vasıl olmuştur. Hakikati bilir demek ve bununla mutmain olmak câiz değildir. Tenvir ve irşâdın daimi olması elzemdir[63]. Halîfe hazretleri dahi küre-i arzın altını üstünü, islâm dünyasının halini pek güzel bilir. Her türlü hakayıkı müdriktirler. Elbette gayr-ı mümkün ve gayr-ı câiz emellere iltifat etmezler.

Müstakil İslâm Devletlerinin İntihâb Edeceği Halife-i Müslimin

Şimdi efendiler, nazariye olarak bir hususu tasvir edeyim. Herhangi bir gün Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da vs. kıt'alarda islâm hey'eti ictimâiyeleri boyunlarındaki zincirleri kırıp da müstakil olurlarsa işte o zaman arzu ederlerse ilmin, fennin ve asrın icâbatına muvafık bir surette itilâf noktaları bulabilirler. Çünkü her devletin, her hey'et-i ictimâiyenin biribirinden isteyeceği bir takım menâfi olabilir. Binâenaleyh bu menâfi-i mütekabileyi te'min eder tarzda bir takım itilâf şeraiti bulunabilir. Bu mutasavver, müstakil islam hükûmetlerin sahib-i salâhiyet murahhasları biraraya gelip, bir kongre yaparlar ve derlerse ki, Türkiye ile İran arasında, İran ile Afgan arasında, Mısır-Hint arasında şu veya bu arasında veya bütün bunlar arasında şu veya bu münaseberler teessüs etmiştir.

Bu münasebât-ı müşterekeyi muhafaza etmek için, bu münesebât-ı müşterekenin tazammun eylediği şerait dahilinde hareketi te'min etmek için bütün islam devletlerinin murahhaslarından mürekkeb bir şûrâ teşekkül edecektir. Ve o şûrânın bir makam-ı riyâseti olacaktır. İşte o makama intihâb olunacak zât Halîfe-i Müslimîn olacak olan zâttır! (Alkışlar)

Efendiler, ancak böyle bir şekil tasavvur olunabilir. Yoksa herhangi bir devletin bir zâta bütün islâm dünyası umûrunun tedvir ve temşiyeti salâhiyeti vermesi akıl ve mantığın hiç bir vakit kabul edemeyeceği ve hakikatte

hiçbir vakit hiç kimse tarafından kabul edilmemiş olan birşeydir. Hakikat bundan ibarettir.

Efendiler, açık söylemek lâzımdır ki, bu milletin, Türkiye halkının 3,5 seneye sığdırdığı şey, çok azametli ve çok kesiftir. Bunu hazmetmek için kuvvetli mideler, kuvvetli dimağlar lâzım[64].

İrticâ ve Tedâbir

Efendiler, hayatın felsefesi, tarihin garib tecellisi şudur ki, her iyi her güzel her nâfî şey karşısında onu imhâ edecek bir kuvvet belirir. Bizim lisanımızda buna irticâ derler. İyi birşey yaptınız mı biliniz ki, bunu imhâ etmek için karşınıza muhâlif, mürteci bir kuvvet çıkacaktır. Binâenaleyh yapmadan evvel çıkacak kara kuvvetin imhâsı tedbirini de almış olmak lâzımdır! (Alkışlar).

Efendiler, bütün millet emîn ve müsterih olsun ki, bugünkü inkılâbı yapanlar ve onu itmâma karar verenler karşılarına çıkacak menfî kuvvetleri çıktığı noktada ezebilecek kudrete, kaabiliyete ve tedbire mâliktirler. (Şiddetli alkışlar). Binâenaleyh tekrar kat'iyyetle beyân edelim ki, milletin hâkimiyeti müebbeddir. Onu ihlâl ve ızrâr edebilecek kuvvet yoktur ve olamaz (Sürekli alkışlar).

Makam-ı Hilâfetin mevcudiyeti milletçe mevlid-i mehazir telakki edilmekte değildir. Sebebiyet verilmedikçe! Fakat şu da kat'iyyen malûm olmalıdır ki, herhangi suret ve şekilde mahzur görüldüğü gün bütün nazariyât biter orada ameliyât ve tatbikat başlar[65]. (Bir iki dakika teneffüs edelim arkadaşlar).

Arı İnan: Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, Ankara 1982, S. 102-109.

BURSA'DA ŞARK SİNEMASINDA HALKLA KONUŞMA
(22. 1. 1923)

Batı Anadolu seyahati sırasında

Âbidata dair olan birinci suale cevaben Paşa Hazretleri demişlerdir ki:

Âbidattan bahseden arkadaşlarımızın maksadı heykel olsa gerekir. Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak isteyen herhangi bir millet, behemehal heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Âbidatın şuraya buraya hâtıratı tarihiye olarak rekzinin mugayiri din olduğunu iddia edenler, ahkâmı şeriyyeyi lâyıkiyle tetebbu ve tetkik etmemiş olanlardır. Cenabı Peygamberin dini İslâmı tesisinden bu âna kadar bin üçyüz bu kadar sene geçmiştir. Hazreti peygamberin evamiri ilâhiyeyi tebliği esnasında muhataplarının kalp ve vicdanında putlar vardı. Bu insanları tariki hakka davet için evvelâ o taş parçalarını atmak ve bunları ceplerinden ve kalplerinden çıkarmak mecburiyetinde idi. Hakayiki İslâmiye tamamiyle anlaşıldıktan ve hasıl olan kanaati vicdaniye kuvvetli hadîsat ile de teeyyüt eyledikten sonra bir takım münevver insanların böyle taş parçalarına taâbbüdünü farz ve zan etmek âlemi İslâmı tahkir etmek demektir. Münevver ve dindar olan milletimiz terakkinin esbabından biri olan heykeltraşlığı âzami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlâtlarımızın hâtıratını güzel heykellerle dünyaya ilân edecektir. Bu işe çoktan başlanmıştır. Meselâ Sivas'dan Erzurum'a giderken yol üzerinde güzel bir heykele tesadüf edersiniz. Sonra Mısırlılar İslâm değil midir? İslâmlık, yalnız Türkiye ve Anadolu halkına mı münhasırdır? Seyahat edenler pek âlâ bilirler ki, Mısır'da bir çok eâzımın heykelleri vardır. Milletimiz din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir.

Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz. İnsanlar mütekâmil olmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin icabettirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin tariki terakkide yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, evsafı hakikiyesile mütemeddin ve müterakki olmaya lâyıktır ve olacaktır.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, S. 66-67)

İZMİR'DE HALK İLE KONUŞMA

(31.1.1923)

Eski Gümrük binasında yapılan toplantıda söylenmiştir.

Düşmanlarımız bizi dinin tahtı tesirinde kalmış olmakla itham ve tevakkuf ve inhitatımızı buna etfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allahın emrettiği şey, müslim ve müslimenin beraber olarak iktisabı ilmü irfan eylemesidir. Kadın ve erkek bu ilmü irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir. İslâm ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla mukayyet zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk hayatı içtimaiyesinde kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden katîyen geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir. Bugün bu memleketi nazarı tetkikten geçirelim Göreceğimiz iki safha vardır. Birisi tarlalarda erkeklerle beraber çalışan merkeplerine binerek öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerine giden oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra levazımatını bizzat mübayaa eden, köyüne dönen ve mesaii umumiyesinde kocalarına kardeşlerine yardım eden kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlıyanlara ve hesap yapanlara tesadüf ettim.

Kasaba ve şehirlerde ecanibin nazarı dikkati en çok şekli tesettür üzerinde tesebbüt ediyor. Buna bakanlar kadınlarımızın hiç bir şey görmediklerini zannediyor. Maamafih icabı din olan tesettür, kısaca ifade etmek lâzım gelirse, denebilir ki kadınların külfetini mucip ve muhalifi adâp olmıyacak şekli basitte olmalıdır. Şekli tesettür kadını hayatından, mevcudiyetinden tecrit edecek bir şekilde olmamalîdır. Bu sadette son söz olarak diyorum

ki, bizi analarımızın adam etmesi lâzım idi. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat bugünkü seviyemiz, bugünkü icabat ve ihtiyacatı esasiyeye gayri kâfidir. Başka zihniyette başka kemalde adamlara muhtacız. Bunları yetiştirecek olan bundan sonraki valdelerdir. Bu maruzatımın istiklâlini, şerefini, hayat ve mevcudiyetini temin ve idame etmeyi umde ittihaz eden yeni Türkiye devletinin esaslarından birini teşkil etmesi lâzımdır ve inşaallah edecektir.

. . .

Bizde en ziyade göze çarpan bir nokta vardır ki, o da herkesin bu gibi mesaile temastan içtinabıdır. Medreseler ne olacak, evkaf ne olacak, dediğiniz zaman derhal bir mukavemete maruz kalırsınız. Bu mukavemeti yapanların ne hak ve salâhiyetle yaptıklarını sormak lâzımdır. Bizim dinimiz en makul ve en tabiî bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabiî olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lâzımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır. İslâm hayatı içtimaiyesinde hiç kimsenin bir sınıfı mahsus halinde muhafazai mevcudiyete hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler ahkâmı diniyeye muvafık harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını mütesaviyen öğrenmiye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir.

Badehu medreselerin bugünkü hali akametlerinden, bu hususta bizzat tetkik ve teftişlerinden mülhem hususattan, biraz da arapça öğrenmek ve arapça tedrisatta bulunmak mecburiyetinin tevlit ettiği müşkilâttan ve ziyaı zamandan uzun uzadıya bahsettikten sonra demişlerdir ki:

Milletimizin, memleketimizin darülirfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır. Fakat nasıl ki her hususta âli meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lâzım ise, dinimizin hakikati felsefiyyesini tetkik, tetebbu ve telkin kudreti ilmiye ve fenniyesine tesahüp edecek güzide ve hakikî ulemayı kiram dahi yetiştirecek müessesatı âliyeye malik olmalıyız.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 86-90)

AKHİSAR'DA KONUŞMA

(5. 2. 1923)

Belediyede Hoca İsmail Hakkı Efendi'nin nutkuna cevap olarak söylenmiştir.

Hoca Efendi hazretlerinin sözlerine çok derin, çok ciddî surette müteha ssis oldum. İzhar olunan hissiyata teşekkür ederim. Cihan bilir ki, memleketimizin bazı aksamı düşmanın zulümlerine ve işkencelerine maruz kaldı. Sizi kurtarmak için çalışan orduya bütün milletle beraber Akhisar ahalisinin de bir an duadan fariğ olmadıklarını biliyorum. Efendiler, yalnız biz zulüm görmedik, bütün ehli islâm zulüm gördü ve esaret altında kaldı, düşmanlar bizi esaret zinciri altında bırakmak istediler, fakat milletimizin azm ve hamiyeti bu zincirleri parçaladı, istiklâlini elde etti. Ehli islâmın duçar olduğu zulüm ve sefaletin elbette bir çok müsebbipleri vardır. Âlemi islâm hakikatı diniye dairesinde Allahın emrini yapmış olsaydı, bu akibetlere maruz kalmazdı. Allahın emri çok çalışmaktır. İtiraf ederim ki, düşmanlarımız çok çalışıyor. Bizde onlardan, ziyade çalışmağa mecburuz. Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek değildir. İcabatı zamana göre ilim ve fen ve her türlü ihtiraatı medeniyeden âzami derecede istifade etmek zaruridir. Hepimiz itirafa mecburuz ki, bu hususta ki hatalarımız çok büyüktür. Sizin de anladığınız ve şimdi beyan ettiğiniz üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti en meşru ve en muvafık bir surette teşekkül etmiştir. Dinimizin talep ettiği çalışmak sayesindedir ki, üç buçuk senelik az bir müddet zarfında pek mühim netice elde edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, pek âlâ bilirsiniz ki eski Babıâli hükûmeti değildir, eski Osmanlı devleti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır. Düşmanlarımız Osmanlı devletini yıkarak unsuru aslî olan Türk milletini de imha etmek istiyorlardı.

Halbuki Türk milleti yeni bir iman ve kat'i bir azmi millî ile yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin istinat ettiği esaslar "İstiklâli tam" ve "Bilâkaydüşart Hâkimiyeti Milliye"den ibarettir. Millet bu hâkimiyetten bir zerresini feda edemiyecektir; gözünü açmıştır. Bizim dinimiz milletimize hakîr, miskin ve zelîl olmağı tavsiye etmez. Bilâkis Allah da Peygamber de insanların ve milletlerin izzet ve şerefini muhafaza etmelerini emrediyor. Her yerde olduğu gibi buradaki temasdan da anladım ki, millet, hâkimiyetini muhafaza hususunda büyük bir azim ve kudret göstermektedir. Hakikatı gören ve anlayan milletimiz elbette bundan sonra candan ve gönülden çalışacak, naili refah ve saadet olacaktır.

İzmir yollarında: s. 87-88.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 91-92)

BALIKESİR'DE HALKLA KONUŞMA

(7. 2. 1923)

Paşa camiinde minberden söylenmiştir.

Ey millet, Allah birdir. Şanı büyüktür. Allahın selâmeti, âtifeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz hazretleri, cenabı hak tarafından insanlara hakayiki diniyeyi tebliğe memur ve resûl olmuştur. Kanunu esasisi, cümlemizce malûmdur ki, Kur'anı azimüşandaki nususlur. İnsanlara feyz ruhu yermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikata tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate tevafuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavanini tabiiyei ilâhiye beyninde tezat olması icabederdi. Çünkü bilcümle kavanini kevniyeyi yapan cenabı haktır.

Arkadaşlar; Cenabı Peygamber mesaisinde iki dâra, iki haneye malik bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini, Allah'ın evinde yapardı. Hazreti Peygamberin isri mübarekelerine iktifaen bu dakikada milletimize; milletimizin hal ve istikbaline ait hususatı görüşmek maksadıyle bu dârı kutside Allahın huzurunda bulunuyoruz. Beni buna mazhar eden Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nail olacağımı ümit ediyorum. Efendiler, camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lâzım geldiğini düşünmek yani meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde her ferdin zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir. İşte biz de burada din ve dünya için, istikbal ve istiklâlimiz için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerinizi anlamak istiyorum. Âmâli milliye, iradei milliye yalnız

bir şahsın düşünmesinden değil, bilumum efradı milletin arzularının, emellerinin muhassalasından ibarettir. Binaenaleyh benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim.

Müşarünileyh badehu mimberden aşağıya inmişler ve muhtelif zevat tarafından irat edilen yirmiyi mütecaviz suali tesbit ettikten sonra cevaplarını vermişlerdir. Hutbeler hakkındaki ilk suale cevaben demişlerdir ki:

Hutbeler hakkında iradedilen sualden anlıyorum ki, bugünkü hutbelerin tarzı, milletimizin hissiyatı fikriyesi ve lisanile ve ihtiyacatı medeniye ile mütenasip görülmekmemektedir. Efendiler, hutbe demek nâsa hitabetmek, yani söz söylemek demektir. Hutbenin mânası budur. Hutbe denildiği zaman bundan bir takım mefhum ve mânalar istihraç edilmemelidir. Hutbeyi irat eden hatiptir. Yani söz söyleyen demektir. Biliyoruz ki, Hazreti peygamber zamanı saadetlerinde hutbeyi kendisi irat ederlerdi. Gerek peygamber efendimiz ve gerek Hulefayı Raşidin hutbelerini okuyacak olursanız görürsünüz ki, gerek peygamberin, gerek Hulefayı Raşidinin söylediği şeyler o günün meseleleridir, o günün askerî, idarî, malî ve siyasî, içtimaî hususatıdır. Ümmeti islâmiye tekessür ve memaliki islâmiye tevessüa başlayınca, Cenabı Peygamberin ve Hulefayı Raşidinin hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin irat etmelerine imkân kalmadığından halka söylemek istedikleri şeyleri iblâğa bir takım zevatı memur etmişlerdir. Bunlar herhalde en büyük rüesâ idi. Onlar camii şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı tenvir ve irşat için ne söylemek lâzımsa söylerlerdi. Bu tarzın devam edebilmesi için bir şart lâzımdı. O da milletin reisi olan zatın halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmaması! Halkı ahvali umumiyeden haberdar etmek son derecede haizi ehemmiyettir. Çünkü her şey açık söylendiği zaman halkın dimağı hali faaliyette bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletin zararına olan şeyleri reddederek şunun veya bunun arkasından gitmiyecektir. Ancak millete ait olan işleri milletten gizli ettiler. Hutbelerin halkın anlıyamıyacağı bir lisanda olması ve onların da bugünkü icabat ve ihtiyaçlarımıza temas etmemesi, Halife ve Padişah namını

taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmiye mecbur etmek içindi. Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır, başka şey değildir. Yüz, ikiyüz, hattâ bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutebanın herhalde nâsın kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir. Geçen sene Millet Meclisinde irat ettiğim bir nutukta demiştim ki "mimberler halkın dimağları, vicdanları için bir menbaı feyiz, bir menbaı nur olmuştur". Böyle olabilmek için mimberlerden aksedecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve hakayiki fenniye ve ilmiyeye mutabık olması lâzımdır. Hutebayı kiramın ahvali siyasiye, ahvali içtiamiye ve medeniyeyi her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinat verilmiş olur. Binaenaleyh hutbeler tamamen Türkçe ve icabatı zamana muvafık olmalıdır. Ve olacaktır.

Badehu hilâfet hakkındaki suale nakli kelâm ederek yalnız Türkiye değil, bütün âlemi islâma ait olan bu makama vazife ve salâhiyet vermek, Türkiye devletinin salâhiyeti haricinde ve fevkinde olduğunu beyandan sonra demişlerdir ki:

Dünya yüzünde Osmanlı devletinin inkırazından sonra bir Türkiye devleti teşekkül etmiştir. Bu devlet İran ve Afganistan gibi müstakil ve müslümandır. Yeni Türkiye devletini milletin vekillerinden mürekkep olan Türkiye Büyük Millet Meclisi idare eder. Bu şerait dahilinde halifeye, yalnız Türkiye devleti nam ve hesabına kanunu mahsusile verilmiş olduğundan başka, bir hak ve salâhiyet verilmek icabederse milletin hâkimiyeti takyit edilmiş ve binnetice bu hâkimiyet inkısama uğratılmış olur ki, bu eski halin avdetinden başka bir şey olamaz.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 94–96)

"Bu efendi bize böyle diyor, siz ne diyorsunuz?" deyiniz. Fakat sureti umumiyede buna da ihtiyaç yoktur. Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvaffık olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, menfaati âmmeye muvafıktır; biliniz ki o bizim dinimize de muvafıktır. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, islâmın menfaatine muvafıksa kimseye sormayın. O şey dinîdir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın tetabuk ettiği bir din olmasaydı ekmel olmazdı, âhir din olmazdı.

Büyük dinimiz çalışmıyanın insanlıkla alâkası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asrî olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış tefsiri yapanların maksadı, İslâmların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hosa sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, dimağladır.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 127–128)

taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmiye mecbur etmek içindi. Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır, başka şey değildir. Yüz, ikiyüz, hattâ bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutebanın herhalde nâsın kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir." Geçen sene Millet Meclisinde irat ettiğim bir nutukta demiştim ki "mimberler halkın dimağları, vicdanları için bir menbaı feyiz, bir menbaı nur olmuştur". Böyle olabilmek için mimberlerden aksedecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve hakayiki fenniye ve ilmiyeye mutabık olması lâzımdır. Hutebayı kiramın ahvali siyasiye, ahvali içtiamiye ve medeniyeyi her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinat verilmiş olur. Binaenaleyh hutbeler tamamen Türkçe ve icabatı zamana muvafık olmalıdır. Ve olacaktır.

Badehu hilâfet hakkındaki suale nakli kelâm ederek yalnız Türkiye değil, bütün âlemi islâma ait olan bu makama vazife ve salâhiyet vermek, Türkiye devletinin salâhiyeti haricinde ve fevkinde olduğunu beyandan sonra demişlerdir ki:

Dünya yüzünde Osmanlı devletinin inkırazından sonra bir Türkiye devleti teşekkül etmiştir. Bu devlet İran ve Afganistan gibi müstakil ve müslümandır. Yeni Türkiye devletini milletin vekillerinden mürekkep olan Türkiye Büyük Millet Meclisi idare eder. Bu şerait dahilinde halifeye, yalnız Türkiye devleti nam ve hesabına kanunu mahsusile verilmiş olduğundan başka, bir hak ve salâhiyet verilmek icabederse milletin hâkimiyeti takyit edilmiş ve binnetice bu hâkimiyet inkısama uğratılmış olur ki, bu eski halin avdetinden başka bir şey olamaz.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 94–96)

ADANA ESNAFLARIYLA KONUŞMA

(16. 3. 1923)

Türk Ocağında Esnaf Cemiyetinin çayında Heyeti İdare Reisi Ahmet Remzi (Yüregir)'nin söylevi üzerine.

Cuma günlerini teneffüs ve tatil günü yapmakla çok makul bir iş yapmış oldunuz. Birer haftada bir günlük tatil hem sıhhatiniz için, hem de din icabı olarak lüzumludur. Biliyorsunuz ki, şeriatte Cuma namazından maksat herkesin dükkânlarını kapatarak, işlerini bırakarak bir arada toplanmaları ve İslâmların umuma ait meseleler hakkında dertleşmeleri idi. Cuma günü tatil yapmak şeriatın da emri icabıdır. Bu kadarcık bir hakikatı size herhangi bir zatın, meb'us olsun, ben olayım, hacı olsun, hoca olsun "bu yapılan şey mugayiri dindir" demesi kadar küstahlık, dinsizlik, imansızlık olamaz. Muhterem sanatkârlar, aziz arkadaşlar, bizi yanlış yola sevkeden habisler bilirsiniz ki, alelekser din perdesine bürünmüşler, sâf ve nezih halkımızı hep şeriat sözleriyle aldata gelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harab eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melânetten gelmiştir. Onlar her türlü hareketi dinle karıştırırlar. Halbuki, elhamdülillâh hepimiz müslümanız, hepimiz dindarız, artık bizim dinin icabatını öğrenmek için şundan bundan derse ve akıl hocalığına ihtiyacımız yoktur. Analarımızın, babalarımızın kucaklarında verdikleri dersler bile, bize dinimizin esasatını anlatmağa kâfidirler. Buna rağmen hafta tatili dine mugayirdir gibi, hayırlı ve akla, dine muvafık meseleler hakkında, sizi iğfal ve izlâle çalışan habislere iltifat etmeyin. Milletimizin içinde hakikî ve ciddî ulema vardır. Milletimiz bu gibi ulemasiyle müftehirdir. Onlar milletin emniyetine ve ümmetin itimadına mazhardırlar. Bu gibi ulemaya gidin.

"Bu efendi bize böyle diyor, siz ne diyorsunuz?" deyiniz. Fakat sureti umumiyede buna da ihtiyaç yoktur. Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvaffık olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, menfaati âmmeye muvafıktır; biliniz ki o bizim dinimize de muvafıktır. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, islâmın menfaatine muvafıksa kimseye sormayın. O şey dinîdir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın tetabuk ettiği bir din olmasaydı ekmel olmazdı, âhir din olmazdı.

Büyük dinimiz çalışmıyanın insanlıkla alâkası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asrî olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış tefsiri yapanların maksadı, İslâmların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hosa sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, dimağladır.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 127-128)

KONYA GENÇLERİYLE KONUŞMA

(20. 3. 1923)

Türk Ocağında verilen çay ziyafetinde söylenmiştir.

Milleti uzun asırlar gaflette bırakan esbabı mütenevvia arasında hakikî noktayı, bir kelime ile ifade etmiş olmak için diyebilirim ki, bütün sefaletlerimizin sebebi kat'isi zihniyet meselesidir. İnsanlar ve insanlardan mürekkep olan cemiyetler her şeyden evvel bütün fertleriyle salim bir zihniyete sahip olmalıdırlar. Zihniyeti zayıf, çürük sakîm, sehif olan bir heyeti içtimaiyenin bütün mesaisi hebadır. İtiraf mecburiyetindeyiz ki, bütün islâm âleminin cem'iyatı içtimaiyesinde hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki, şarktan garba kadar İslâm memleketleri düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların zinciri esaretine geçmiştir.

Bu fikrimi izah etmek arzusiyle bir az daha tafsilât vermek isterim. Cümlenizce malûmdur ki, cenabı Peygamber ahkâmı nususu tebliğe memur olduğu tarihte, etraf ülkelerde muhtelif akvam vardı. Dini islâmı bütün beşeriyete kabul ettirmek için, fisebilillâh selli seyfeden mücahidini Arap, asırlarca yüksek medeniyetler yaşamış millî mazilerine ve örfü ananelerine sahip birçok akvamı, Türkler, İranîler, Mısırlılar, Bizanslılar gibi akvamı az zamanda dairei İslâmiyete aldılar. Yine fennen, ilmen, maddeten görüyorsunuz ki, herhangi bir kavim yeni bir şekil alınca, devleti bütün esasatiyle tekabbül etmekte, hazmetmekte, duçarı müşkülât oluyor. Daima uzun bir mazinin kendi mevcudiyetinde yaşadığını görüyor. Daima asırlık medeniyetinin kendi bünyei içtimaiyesinde tekarrür ettirdiği itiyadata, itikadata merbut kalıyor ve böyle her yeni bir şey alan kavimlerde yeniyle eskinin birbirine karıştığını, yeni şeyin esasatiyle kendinde mevcut eski esasatın mezce-

dildiğini görüyoruz. Bu kaidei tabiiye, kabulü islâmeden milletlerde de aynen tecelli eyledi. Dini mübini islâmın çok ulvî, çok kıymetli esasat ve hakayikini bu milletler olduğu gibi almamakta muannit bulundular. İslâmiyetin ilk parlak devirlerinde mahsuli mazi olan âdatı sakîme bir zaman için kendini göstermeğe ve ikaı nüfuza muktedir olamamışsa da, biraz sonra hakayiki islâmiyeye temessük, esasatı islâmiyeye tevfiki harekât etmekten ziyade mazinin mevrusatından olan âdat ve itikadatı, dine karıştırmağa başlamışlardır.

Bu yüzden cemiyeti islâmiyeye dahil birtakım kavimler islâm oldukları halde sukuta, sefalete, inhitata maruz kaldılar. Mazilerinin sakîm veya batıl itiyadat ve itikadatiyle islâmiyeti teşviş ettikleri ve bu suretle hakikatı islâmiyeden uzaklaştıkları için kendilerini düşmanların esiri yaptılar.

Bu akvamı islâmiyenin içinde bizim milletimiz olan Türkler ananat ve teamülü millî itibariyle sakîm şeylere malik değillerdi. Türk ananatı içtimaiyesinin pek çoğu hakikati islâmiyeye mutabık ve yakındı, Lâkin Türkler bulundukları saha, yaşadıkları menatık itibariyle bir taraftan İran ve diğer taraftan Arap ve Bizans milletleriyle hali temasta idiler. Şüphe yok ki, temasların milletler üzerinde tesirleri görülür. Türklerin temas ettiği milletlerin o zamanki medeniyetleri ise tefessühe başlamıştı. Türkler bu milletlerin sakîm âdatından, fena cihetlerinden müteessir olmaktan men'inefs edememişlerdir. Bu hal kendilerinde müşevveş, gayri ilmî, gayri insanî zihniyetler tevlidinden hâlî kalmamıştır. İşte sukutumuzun belli başlı sebeplerinden birini bu nokta teşkil ediyor.

Yine biliyorsunuz ki, İslâm âlemine dahil cem'iyet ile âlemi hıristiyaniye kitleleri arasında birbirini gayri kabili af gören bir husumet mevcuttur. İslâmlar, hıristiyanların, hıristiyanlar islâmların ebedî düşmanları oldular. Birbirlerine kâfir, mutaassıp nazariyle baktılar. İki dünya yekdiğeriyle asırlardanberi bu taassup ve husumetle yaşadı. Bu husumetin neticesidir ki, islâm âlemi garbın her asır bir şekil ve rengi nevin alan terakkiyatından uzak kalmıştı. Çünkü ehli islâm o terakkiyata ademi tenezzülle, nefretle

bakıyordu, aynı zamanda, iki kitle arasında uzun asırlardır devam eden husumet ilcasiyle islâm âlemi silâhını biran elinden bırakmamak mecburiyetinde bulunuyordu. İşte silâhla bu iştigali daimî, hissi husumetle garbin teceddüdatına ademi iltifat, inhitatımızın esbab ve âvamilinden diğer mühim bir sebebini teşkil eder. Bu saydığım sebeplerden başka asıl bizim milletin, bilhassa, münevveranımızın çok dikkatle, çok ehemmiyetle nazarı itibare alacağı bir sebep vardır ve bence bu sebep şimdiye kadar terakki edemeyişimizin, en son kademede kalışımızın —unutmıyalım— memleketimizin baştan başa bir harabe oluşunun sebebi aslisidir. İnhitatımızın bu ana sebebini şu nokta teşkil ediyor: İslâm âlemi iki sınıf ayrı heyetlerden mürekkeptir. Biri ekseriyeti teşkil eden avam, diğeri ekalliyeti teşkil eden münevveran. Bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyeti azime başka hedefe, münevver denen sınıf başka zihniyete maliktir. Bu iki sınıf arasında zıddiyeti tamme, muhalefeti tamme vardır. Münevveran kitlei asliyeyi kendi hedefine sevketmek ister; kitlei halk ve avam ise bu sınıfı münevvere tâbi olmak istemez. O da başka bir istikamet tâyinine çalışır. Sınıfı münevver telkinle, irşadla kitlei ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca, başka vasıtalara tevessül eder. Halka tahakküm ve tecebbüre başlar; halkı istibdatta bulundurmağa kalkar. Artık burada asıl tahlilî noktaya geldik. Halkı ne birinci usûl ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeğe muvaffak olamadığımızı görüyoruz; neden?

Arkadaşlar,

Bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabiî bir intibak olmak lâzımdır. Yani sınıfı münevverin halka telkin edeceği mefkûreler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuştur. O münevverlerin telkinleri milletimizin umku ruhundan alınmış mefkûreler midir?

Şüphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat umumiyet itibariyle şu hatamız da vardır ki, tetkikat ve tetebbuatımıza zemin olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Münev-

verlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lâkin kendimizi bilmeyiz.

...

Her şeyden evvel şunu en iptidaî bir hakikati dinîye olarak bilelim ki, bizim dinimizde bir sınıfı mahsus yoktur. Ruhbaniyeti reddeden bu din inhisarı kabul etmez. Meselâ ulema, behemehal tenvir vazifesi ulemaya ait olmadıktan başka dinimiz de bunu kat'iyetle meneder. O halde biz diyemeyiz ki, biz de bir sınıfı mahsus vardır. Diğerleri dinen tenvir hakkından mahrumdur. Böyle telâkki edersek kabahat bizde, bizim cehlimizdedir. Hoca olmak için, yani hakayiki diniyeyi halka, telkin etmek için, mutlaka kisvei ilmiye şart değildir. Bizim ulvî dinimiz her müslim ve müslimeye amme taharrisini farz kılıyor ve her müslim ve müslime ümmeti tenvir ile mükelleftir.

Efendiler, bir fikri daha tashih etmek isterim. Milletimizin içinde hakikî ulema, ulemamız içinde milletimizin bihakkın iftihar edebileceği âlimlerimiz vardır. Fakat bunlara mukabil kisvei ilmiye altında hakikati ilimden uzak, lüzumu kadar taallüm edememiş, tariki ilimde lâyıkı kadar ilerliyememiş hoca kıyafetli cahiller de vardır. Bunların ikisini birbirine karıştırmamalıyız.

Seyahatlerimde birçok hakikî münevver ulemamızda temas ettim. Onları en yeni terbiyei ilmiye almış, sanki Avrupa'da tahsil etmiş bir seviyede gördüm. Ruh ve hakikatı islâmiyeye vakıf olan ulemamızın hepsi bu mertebei kemaldedir. Şüphesiz ki, bu gibi ulemamızın karşısında imansız ve hain ulema da vardır, lâkin bunları onlara karıştırmak musib olmaz.

Efendiler, hakikî ulema ile dine muzir ulemanın yekdiğerine karıştırılması Emeviler zamanında başlamıştır. Hazreti Peygamberin zamanı saadetlerinde, Peygamberimizin irtihalinden sonra Hulefayı Raşidin hazeratının zamanlarında, hep doğrudan doğruya Hazreti Peygamberin irşadiyle İslâm olan Hulefayı Raşidinin tenviriyle selâmette bulunan kitlei ümmet arasında hakikî nezahat, kalbî hürmet, ulvî bir irtibat vardı. Vaktâki Muaviye ile Hazreti Ali karşı karşıya geldiler, Sıffîn vakasında Muaviye'nin askerleri

Kur'an-ı Kerim'i mızraklarına diktiler ve Hazreti Ali'nin ordusunda bu suretle tereddüt ve zaaf husule getirdiler. İşte o zaman dine mefsedet, İslâmlar arasına münaferet girdi ve o zaman hak olan Kur'an, haksızlığı kabule vasıta yapıldı. En mütehakkim hükümdarlardan olan Muaviye'nin nasıl bir hiyle neticesinde sıfatı hilâfeti de takındığını biliyorsunuz. Ondan sonra bütün müstebit hükümdarlar hep dini âlet edindiler; ihtiras ve istibdatlarını terviç için hep sınıfı ulemaya müracaat eylediler. Hakikî ulema, dini bütün âlimler hiçbir vakit bu müstebit tacidarlara inkiyad etmediler. Onların emirlerini dinlemediler, tehditlerinden korkmadılar. Bu gibi ulema kamçılar altında döğüldü, memleketlerinden sürüldü, zindanlarda çürütüldü, darağaçlarında asıldı. Lâkin onlar yine o hükümdarların keyfine dini âlet yapmadılar. Fakat hakikati halde âlim olmamakla beraber, sırf o kisvede bulundukları için âlim sanılan, menfaatine düşkün haris ve imansız bir takım hocalar da vardı. Hükümdarlar işte bunları ele aldılar ve işte bunlar, muvafıkı dindir diye fetvalar verdiler. İcabettikçe yanlış hadîsler bile uydurmaktan çekinmediler. İşte o tarihten beri saltanat tahtında oturan, saraylarda yaşıyan, kendilerine halife namı veren müstebit hükümdarlar bu gibi hoca kıyafetli cerrarlara iltifat ve onları himaye ettiler. Hakikî ve imanlı ulema her vakit ve her devirde onların mebguzu oldu.

Üç buçuk dört sene evveline kadar, berhayat olan Osmanlı hükümdarları da aynı şeyleri yapmışlar, aynı hüd'alardan istifade etmişlerdi. Osmanlı tarihinden bu hususta uzun misaller iradına lüzum yok, son Osmanlı hükümdarı Vahdettin'in harekâtı gözünüzün önündedir. Onun emriyledir ki, bile bile ölüme götürülen milleti kurtarmak isteyenler âsi ilân edildi. Onun emriyle millet ve vatanı kurtarmak için kan döken aziz ordumuzun bağîler sürüsü olduğuna dair fetvalar veren ulema kıyafetli kimseler çıktı. Onlar bu fetvaları Yunan tayyarecileriyle ordumuzun içine atıyorlardı. İşte bu noktada suali soran arkadaşımıza yerden göğe kadar hak veririm. Ulema içinde böyle hainleri himaye, şeni' hareketlerini şer'a tatbik, din kisvesi ve şeriat sözleriyle milleti izlâl ve iğfal eden âlimlerin —onlar

için bu tâbiri kullanmak istemem—böyle şerre âlet olan insanların yüzündendir ki, dört halifeden sonra din daima vasıtai siyaset, vasıtai menfaat, vasıtai istibdat yapıldı. Bu hal Osmanlı tarihinde böyle idi. Abbasiler, Emeviler zamanında böyle idi. Fakat şurayı enzarı tefekkürünüze arzederim ki, böyle âdi ve sefil hiylelerle hükümdarlık yapan halifeler ve onlara dini âlet yapmağa tenezzül eden sahte ve imansız âlimler tarihte daima rezil olmuşlar, terzil edilmişler ve daima cezalarını görmüşlerdir. Hulefayı Abbasiye'nin sonuncusu biliyorsunuz ki, bir Türk tarafından parçalanmıştı. Dini kendi ihtiraslarına âlet yapan hükümdarlar ve onlara delâlet eden hoca namlı hainler hep bu akıbete duçar olmuşlardır. Böyle yapan hulefa ve ulemanın arzularına muvaffak olamadıklarını tarih bize lâyetenahi misallerle izah ve ispat etmektedir. Artık bu milletin ne öyle hükümdarlar, ne öyle âlimler görmeğe tahammülü ve imkânı yoktur. Artık kimse öyle hoca kıyafetli sahte âlimlerin tezvirine hemmiyet verecek değildir. En cahil olanlar bile o gibi adamların mahiyetini pek âlâ anlamaktadır. Fakat bu hususta tam bir emniyet sahibi olmaklığımız için bu intibahı, bu teyakkuzu, onlara karşı, bu nefreti, halâsı hakikî anına kadar bütün kuvvetiyle hattâ mütezayit bir azimle muhafaza ve idame etmeliyiz. Eğer onlara karşı benim şahsımdan bir şey anlamak isterseniz, derim ki, ben şahsen onların düşmanıyım. Onların menfi istikamette atacakları bir hat ve, yalnız benim şahsi imanıma değil, yalnız benim gayeme değil, o adım benim milletimin hayatiyle alâkadar, o adım milletimin hayatına karşı bir kasıd, o adım milletimin kalbine havale edilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle hemfikir arkadaşlarının yapacağı şey mutlaka ve mutlaka o adımı atanı tepelemektir.

Şüphe yok ki arkadaşlar, millet birçok fedakârlık, birçok kan bahasına, en nihayet elde ettiği umdei hayatiyesine kimseyi tecavüz ettirmiyecektir. Bugünkü hükûmetin, meclisin, kanunların, Teşkilâtı Esasiyenin mahiyet ve hikmeti hep bundan ibarettir.

Sizlere bunun da fevkinde bir söz söyliyeyim. Farzı muhal eğer bunu temin edecek kanunlar olmasa, bunu

temin edecek meclis olmasa, öyle menfi adım atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma yalnız kalsam, yine tepeler ve yine öldürürüm.

Hakimiyeti Milliye: 26 Mart 1923

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 138–146)

KONYA KADINLARI İLE KONUŞMA

(21. 3. 1923)

Hilâliahmer Kadınlar şubesinin tertip ettiği çay ziyafetinde söylenmiştir.

Muhterem Hanımlar, düşmanlarımızı aldatan bu manzarai hariciye bilhassa kadınlarımızın şeklinden, tarzı telebbûsünden ve sureti tesettüründen neşet ediyor. Onların aldanmalarına saik olan diğer bir nokta da ecnebilerle temas edebilecek mevkide bulunan kadınlarımızın etvar ve harekâtının millî etvar ve harekâtımızın timsali olmayıp, belki Avrupa etvar ve harekâtının mukallidi olarak görülmesidir. Filhakikla memleketimizin bazı yerlerinde, en ziyade büyük şehirlerinde tarzı telebbüsümüz, kıyafetimiz bizim olmaktan çıkmıştır. Şehirlerdeki kadınlamızın tarzı telebbüs ve tesettüründe iki şekil tecelli ediyor; ya ifrat, ya tefrit görülüyor. Yani ya ne olduğu bilinemiyen, çok kapalı, çok karanlık bir şekli haricî gösteren bir kıyafet, veyahut Avrupanın en serbest balolarında bile kıyafeti hariciye olarak arzedilemiyecek kadar açık bir telebbüs. Bunun her ikisi de şeriatın tavsiyesi, dinin emri haricindedir. Bizim dinimiz kadını o tefritten de, bu ifrittan da tenzih eder.

O şekiller dinimizin muktezası değil, muhalifidir. Dinimizin tavsiye ettiği tesettür hem hayata, hem fazilete uygundur. Kadınlarımız şeriatın tavsiyesi, dinin emri mucibince tesettür etselerdi ne o kadar kapanacaklar, ne o kadar açılacaklardı. Tesettürü şer'i, kadınlar için mucibi müşkilât olmıyacak, kadınların hayatı içtimaiyede, hayatı iktisadiyede, hayatı maişette ve hayatı ilimde erkeklerle teşriki faaliyet etmesine mâni bulunmıyacak bir şekli basittedir. Bu şekli basit heyeti içtimaiyemizin ahlâk ve adabına mugayir değildir.

Tarzı telebbüsümüzü ifrata vardıranlar, kıyafetlerinde aynen Avrupa kadınını taklit edenler düşünmelidir ki, her milletin kendine mahsus ananesi, kendine mahsus âdatı, kendine göre millî hususiyetleri vardır. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin mukallidi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir, ne kendi milliyeti dahilinde kalabilir. Bunun neticesi şüphesiz ki hüsrandır.

Bizim tesettür meselesinde nazarı itibare alacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu, diğer yandan hayatın icabatını düşünmektir. Tesettürdeki ifrat ve tefritten kurtulmakla bu iki ihtiyacı da temin etmiş olacağız. Tarzı teşebbüsümüzde milletin ruhî ihtiyacını tatmin için, islâm ve Türk hayatını iptidadan bugüne kadar lâyıkiyle tetkik ve etrafiyle tavzih etmekliğimiz lâzımdır. Bunu yaparsak görürüz ki, şimdiki tarzı telebbüsümüz ve kıyafetimiz onlardan başkadır, lâkin onlardan daha iyidir diyemeyiz. Bizim kadın hayatımızda, kadının tarzı telebbüsünde teceddüt yapmak meselesi mevzuubahs değildir. Milletimize bu hususta yeni şeyleri bellettirmek mecburiyeti karşısında değiliz. Belki ancak dinimizde, milliyetimizde, tarihimizde zaten mevcut olan âdatı mergubeye intizamı cereyan vermek mevzuubahs olabilir. Biz başlı başımıza ferden her türlü şekilleri tatbik edebilir, kendi zevkimize, kendi arzumuza, kendi terbiye ve seviyemize göre istediğimiz kıyafeti ihtiyar eyliyebiliriz. Ancak bütün milletin şayanı kabul göreceği şekilleri, bütün milletin hayatında kabiliyeti tatbikiyesi olan kıyafetleri herhalde temayülâtı umumiyede aramak ve o şekillerin muvaffakiyetini temayülâtı umumiyeye tevafukta görmek lâzımdır. Bazı milletlerin zevk âlemlerini memleketimizde tatbike kalkmak bittabi hatadır. Bu yol hayati içtimaiyemizi feyz ve fazilete isal etmez.

Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmî, ahlâkî, içtimaî, iktisadî hayatta erkek şeriki, refiki, muavin ve muzahiri yapmak yoludur. Eğer kadınlarımız şer'in tavsiye, dinin emrettiği bir kıyafetle, faziletin icabettirdiği tavrı hareketle içimizde bulunur; milletin ilim,

sanat, içtimaiyât hareketlerine iştirak edeıse bu hali, emin olunuz; milletin en mutaassıbı dahi takdirden men'i nefs edemez. Bilâkis o halin aleyhinde söylenecek sözlere karşı, belki onun müteşebbislerinden daha fazla, müdafii olur.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 149–151)

LİSE ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLERİ İLE KONUŞMA

(21. 3. 1923)

Konya Sultanisinde verilen çay ziyafetinde müdürün nutkuna cevap olarak söylenmiştir.

Milleti tenvir ve irşad yolunda muvaffakiyetle yürütebilecek dindaşlarımız lehülhamd çoktur. Genç, ihtiyar bütün münevverler, bütün memleketini sevenler bu nurlu vazifeye koşacaktır ve koşuyor. Yalnız şunu bilmeliyiz ki, bu kanaatler içinde, bunların başında bulunması lâzım gelen her mahaldeki, her beldedeki ulemayı kiramın çok yüksek mevkileri, ifa edecekleri çok hayırlı vazifeler vardır. Bu gibi ulemamızın himmetiyle, hakikî erbal ilmin hakikî esasatı şer'iyeye tevessüllerle, bugünkü idaremizin asıl şer'in ve dinin ruhundan alınmış olduğunu ve hakikati islâmiyenin bize asıl bugünkü şekli emrettiğini anlatmakla ifa edecekleri vazifeler cidden kıymetli ve mühimdir.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 154)

AFYON KARAHİSAR'DA HALK İLE KONUŞMA
(23. 3. 1923)

Belediye binası önünde söylenmiştir.

Ey Ahali,

Cenabı Hak müttehit, mütesanit çalışan, şerefini, namusunu muhafaza eden kavimleri mes'ut eder. Biz de bundan evvel olduğu gibi bundan sonra da bu ittihat, bu tesanütle çalışırsak, Allahtan böyle bir saadete haklı olarak intizar edebiliriz.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 157)

TBMM'NİN İKİNCİ DÖNEMİNİ AÇARKEN
(13. 8. 1923)

Efendiler, Anadolu'da yeniden millî bir devletin kurulması milletimizin rüştü kiyasetini gösteren şayanı takdir bir eseri intibah idi; fakat düşmanlarla beraber padişah ve halife olan zat, bundan memnun olmadı. Paris'te imza ettikleri Sevr Muahedesini cebren millete kabul ettirmek için müşterek tedabir aldılar. Anadolu'nun millî heyecanlarını bastırmak için müracaat olunmadık, şeytanet bırakmadılar.

Bir taraftan dini siyasete alet ittihaz ederek Anadolu mücahitlerini idama mahkûm ettiler. Ahaliyi mahut fetvalarla mukateleye teşvik eylediler. Bir taraftan da bazı pespayelerin ceplerini doldurarak Kuva-yi İnzibatiye veya Hilâfet Ordusu namiyle üzerimize saldırdılar. Sâf ve mâsum halkı birçok tasniat ile iğfal ederek dâhilde yer yer isyan ateşleri yaktırdılar.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, S. 315)

KÜLTÜR HAKKINDA

(29. 10. 1923)

Fransız muharriri Maurice Pernot'ya demeç.

Mustafa Kemal Paşa, yeni bir suale intizar ediyordu. Dinî mesele müvacehesinde ittihaz ettiği tavr-u hareketi bizzat tarif etmesini dinlemek merakında idim. Bu vâdide ittihaz edilen bazı tedabirden ne maksat takip edildiğini izah etmesini rica ettim.

— İttihaz ettiğimiz bütün tedbirler bir cümle ile hülâsa edilebilir: Hâkimiyet-i millîyeyi ilân ettik. Kelimeler üzerinde oynamıyalım. Bugünkü Türk hükûmeti az çok Cumhuriyettir. Bu bizim hakkımızdır, fenalık nerede? Menşelerimizi hatırlayınız. Tarihimizin en mesut devresi, hükümdarlarımızın halife olmadıkları zamandır. Bir Türk padişahı hilâfeti her nasılsa kendisine maletmek için nüfuzunu, itiyadını, servetini istimal etti. Bu sırf bir tesadüf eseridir. Peygamberimiz, tilmizlerine dünya milletlerine İslâmiyeti kabul ettirmelerini emretti, bu milletlerin hükûmeti başına geçmelerini emretmedi. Peygamberin zihninden asla böyle bir fikir geçmemiştir. Hilâfet demek, idare, hükümet demektir. Hakikaten vazifesini yapmak, bütün Müslüman milletlerini idare etmek isteyen bir halife, buna nasıl muvaffak olur? İtiraf ederim ki, bu şerait dahilinde beni halife tâyin etseler, derhal istifamı verirdim.

Fakat tarihe gelelim, hakayiki tetkik edelim. Araplar Bağdat'da bir hilâfet tesis ettiler, fakat (Kurtuba) da bir hilâfet daha vücuda getirdiler. Ne Acemler, ne Afganlılar, ne Afrika Müslümanları, İstanbul halifesini asla tanımadılar. Bütün İslâm milletleri üzerinde ulvî vazife-i ruhaniyesini ifa eden yegâne halife fikri, hakikatten değil, kitaplardan çıkmış bir fikirdir. Halife hiçbir zaman

Roma'daki Papa'nın Katolikler üzerindeki kuvvet ve iktidarını gösterememiştir.

Son ıslahatımızın sebep olduğu tenkitler, gayri hakîki, mevhum bir fikirden, ittihad-ı İslâm fikrinden mülhemdir. Bu fikir asla hakikat olmamıştır.

Biz, halifeyi eski ve muhterem bir ananeye hürmeten ibka ettik. Halifeye hürmetimiz vardır, gerek kendi, gerek ailesinin ihtiyaçlarını temin ediyoruz. İlâve edeyim ki, İslâm âleminde Türkler halifenin maddî ihtiyaçlarını filen temin eden yegâne millettir. Cihanşümûl bir hilâfeti tervic edenler şimdiye kadar her türlü iştirakten mücanebet etmişlerdir. O halde, ne iddia ediyorlar? Yalnız Türkler bu müessesenin hamûlesine tahammül etsinler ve yine yalnız onlar halifenin nüfuz-ı hâkimanesine riâyet... bu iddia müfritanedir.

— *Şu halde yeni Türkiye'nin siyasetinde dine mugayir hiçbir temayül ve mahiyet olmıyacak demek?*

— Siyasetimizi dine mugayir olmak şöyle dursun, din nokta-i nazarından eksik bile hissediyoruz.

— *Zat-ı asilâneleri, düşündüklerini bendenize daha iyi izah buyururlar mı?*

— Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuûra muhalif, tarakkiye mâni hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki, Türkiye'ye istiklâlini veren bu Asya milletinin içinde daha karışık, sun'i, itikadat-ı bâtıladan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu âcizler sırası gelince, tenevvür edeceklerdir. Onlar ziyaya takarrüp edemezlerse, kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız."

Tanin: 11 Şubat 1924

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, S. 69-70)

HİLÂFET'İN KALDIRILMASI HAKKINDA

(4. 3. 1924)

Ankara İstasyonundaki dairesinde kabul ettiği başyazarlara hitaben söylenmiştir.

Son günlerde Meclisçe ittihaz olunan mukarrerat milletçe tabiî ve hakikî bir surette zaten arzu edilmekte olan hususattır. Bunları fevkalâde telâkki etmeye mahal yoktur. Millet lisan-ı hal ile ve tabiî bir surette bunları istiyordu. Hakikî halâs ve selâmete karar vermiş olan bir milletten de başka türlü temayüle intizar edilemezdi. Her halde bu mukarrerat (Hilâfetin ilgası) memleket ve millet için çok hayırlıdır. Ve pek az bir zamanda bütün bu iyilikler tebarüz edecektir. Mazideki tarz-ı hareketlere ait nedametler bu suretle tekrar olunamıyacaktır.

Vakit: 5.3.1924, s. 2

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V, S. 99)

HİLÂFET VE YABANCI DİNİ MÜESSESELER HAKKINDA

(4. 5. 1924)

New-York Herald muhabirine verilen demeç.

Hilâfetle beraber Türkiye'de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelelerinin ortadan kalkması lâzımdır. Hilâfet ve bu muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhanî daire-i salâhiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar. Halkın mütalâasına müsteniden bahşedilen hukuk haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbikatı kabil değildir. Mazide bilhassa Abdülhamit'in hal'inden sonra Kanun-i Esasimizi ve Meşrutiyet kavaninimizi Garp'in medeniyet makinesine imtisalen tadil etmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz akim kaldı. Zira her hatvede patrikhaneler ve hilâfet gibi siyasî, dinî müessesatın hukuku ile karşı karşıya geldik.

Asırlarca evvel Türk Müslüman ecdadımız bu memmekette hükümran olduğu zamanlarda siyasî, dinî salâhiyeti haiz rüesa tarafından idare edilmekte olan cemaatler buldular. O devirde itikadat-ı diniyeleri fatihlerin itikadatından farklı olan anasır-ı mahkûme ile telif-i beyn lüzumu hissedilmişti. Bu sebeple bu ilk fatihler, zir-i hâkimiyetine aldıkları muhtelif milliyetleri kendi mutat reis-i dinîleri vasıtasiyle idare etmeyi münasip buldular ve bu reislere -dinî reislere- büyük bir salâhiyet verdiler.

Halifenin ve patriklerin bu imtiyazatı kavaninimizin esasını teşkil etmişti. Bu nizamat vaktinde müdebdirane bile olsaydı yine bir tehdit teşkil eylerdi. Zira terakkiyatımızı tehir ve işkâl eyledi ve bu sebeple yalnız Türkiye, Avrupa'da komşusu olan bütün milletler arasında geride kaldı. Hükümeti işlemiyordu. Patrikhanelerin veya hilâfetin itirazatına

maruz olmaksızın hiç bir ıslâhat veya terrakkiperver fikr-i usul idaremize ithal edilemiyordu. Mamafi usullerimizden bazılarının tebdili zamanı geldi ve o vakit hilâfette bütün tebeddülâta karşı şedit bir husumet keşfettik. Patriklerin hiddetini tahrik etmeden usul-i tedrisimiz tedbil edilemezdi. Bunlar muavenet maksadiyle daima ecnebi hükümetlere müracaat ediyorlardı.

Asırlardan beri Rusya, İstanbul Rum Parrikliği üzerindeki hegemonyası sayesinde işlerin üzerinde muzır bir nüfus sahibi oldu. Rum, Ortodoks ve Ermeni patrikhaneleri vasıtasiyle idare usulümüz, diğer kilise idareleri ihdasını elzem kıldı. O vakit Rum-Katolik patrikini ve Yahudilerin hahambaşılarını tasdike mecbur olduk.

Protestanlık zuhur ettiği zaman, İstanbul'da bir Protestan kilisesi mümessilinin bulunması kabul zarureti karşısında kaldık ve Rum Patrikhanesinin imtiyazatına müşabih imtiyazlar verdik.

Son zamana kadar vergiler kiliseler vasıtasiyle tahsil edilirdi. Yani hükümet, servetleri üzerine vergi vazetmekle beraber, vergilerin tahsilini her mıntıkada hususî reis-i ruhanîlere terkederdi.

Tabir-i diğerle meselâ beş yüz Protestandan mürekkep bir cemaatten bir kütle halinde vergi alınır ve bu vergilerin tevzi ve tahsili hakkında bir söz söylenemezdi. Sermaye vergileri de aynı suretle toplanmak lâzım gelirdi.

Patrikhanelerin ve hilâfetin imtiyazatına tevfikan, hükümet tedrisat usulünü ıslah edemezdi. Türkiye'de yerleşmiş olan her cemaat, ister resmen salâhiyet almış bulunsun, ister bulunmasın, kendi dinî mekteplerine ve liselerine malikti. İmparatorluk hududu dahilinde de her millet kendi lisanını ve dinini talim ederdi. Fakat bu mektepler ihanet projelerine hizmet ettiler. Ermeniler Türk hâkimiyeti altında, açıkça müstakil bir kraliyet lehinde çalışıyor, ecnebî anasırın fiilî muavenetiyle hayallerini hiz-i fiile isali için mütemadiyen entrikalarda bulunuyorlardı.

Bizimle dört yüz sene yaşamış olan yerli Rumlar, günün birinde kendilerini gayrimüstahlâs addederek Türklerin boyunduruğundan kurtulacakları günü düşünmeye baş-

ladılar. Mekteplerinde kendi lisanlarını ve dinlerini talim ettiler ve taht-ı hâkimiyetinde yaşadıkları hükümeti yabancı saydılar.

Diğer milletlerle aynı hal vaki oldu. Türkiye'de mektepler ve kiliseler tahrikâtın ocağı idi. Gayrımüslim anasır, hatta imparatorluk hududu dahilindeki Müslüman Araplar, aynı maksatla mekteplerinde Türk lisanının talimini ihmal ettiler. Böyle bir vaziyete İngiltere, Fransa, Amerika veya her hangi bir milletin ne kadar zaman tahammül edebileceklerini sorarız.

Vakit: 4.5.1924, s. 1

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V, S. 104–106)

CUMHURİYET YILDÖNÜMÜNÜ MÜNASEBETİYLE
(3. 10. 1924)

"Vakit" muhabirine Demeç.

— *Bugün gelen "Vakit" de irticaî bazı temayülleri memnun ve ümidvar edebilecek hareketler karşısında, hükûmetin ciddi davranacağını tahmin eden bir telgraf vardır. İrticaî temayüller denilmekle, galiba Cumhuriyet idaresinden başka bir idareye rücu' değil, fakat o kabil idarelerde rol oynıyan ve din perdesine bürünen tesvilâtı ümide düşürecek bazı politikacılar kasdolunuyor. Bu irtica' sözleri hakkındaki mütalâa-i devletlerini rica edebilir miyim?*

— Türkiye'de esasen mürteci yoktu ve yoktur. Vehim vardı, vesvese vardı; Cumhuriyetin ilânı ve onun icabat-ı zaruriyesinden olan zait müessesesatın lâğvı üzerine herkesin vuzuh ile gördüğü manzara o mütevehhim o müvesvisler için de inşirah-ı kalbi mucip olmuştur.

Bundan sonra, yalnız birşey varid-i hâtır olabilir. O da, bazı âdi politikacıların, hasis menfaatperestlerin ve vehim ve hayalî uyandırmağa çalışması, o yüzden tatmin-i hırs ve menfaat düşüncesinden ibarettir. Temin ederim ki, bütün mev'cudiyetimle temin ederim ki, bu gibiler her ne şekil, suret ve vesile ile olursa olsun, mevcudiyetlerini ihsas ettikleri gün, Türk milletinin amansız kahrına hedef olmaktan kurtulamıyacaklardır.

Artık Türkiye, din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular varsa, kendilerine başka taraflarda sahne arasınlar.

Mazinin gafletleri, paslı ataletleri, Türkiye halkının dimağından silinmiş olduğundan şüphe ve tereddüde mahal yoktur. Vâsıl olduğumuz mes'ut vaziyetten bir hatve

geriye gitmek, kimsenin mevzuuhahs etmeğe dahi salâhiyattar olmadığı kat'i bir hakikattir.

Türkiye'de Cumhuriyet vardır ve Cumhuriyetperverler vardır. Bu mukaddes mevcudiyetleri tahrip edici unsurlar artık Türkiye havasını — tesemmüm etmeden — teneffüs edemezler.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, S. 75–76)

TÜRKİYE-FRANSA İLİŞKİLERİ VE HİLÂFETİN KALDIRILMASI

(25. 11. 1924)

Matên gazetesi yazarı Madam Titaniya'ya demeç.

— *Gerek sizin ve gerek Türk Hükümeti'nin efkâr-ı ahraranesi Fransa'da mâlûm bulunakla beraber hilâfetin ilgası ufak bir hayret tevlit etmiştir.*

— Bu sual bana müteaddit defalar sorulmuştur. Şimdiye kadar verdiğim samimî cevabı size de tekrar edeyim: Hilâfet, mazinin bir rüyası olup zamanımızda hikmet-i vücudu yoktu. Tunuslu, Mısırlı Hintlilerle sair Müslümanlar, hakikatte İngiliz tahakkümü altında veya Fransız tabiiyetindedirler. Yakında Mısır'da bir halife tayin edilecekmiş.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri V, S. 107)

KASTAMONU'DA BİR KONUŞMA

(24. 8. 1925)

Belediye önünde toplanan halk ile.

Biz her noktai nazardan insan olmalıyız. Acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlamadığımız içindir. Fikrimiz, zihniyetimiz medeni olacaktır. Şunun bunun sözüne ehemmiyet vermiyeceğiz. Medeni olacağız. Bununla iftihar edeceğiz. Bütün Türk ve İslâm âlemine bakınız. Zihinleri medeniyetin emrettiği şümul ve tealiye uyamadıklarından ne büyük felâketler, ne ıstıraplar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve nihayet son felâket çamuruna batışımız bundandır. Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak; bu zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemehal ileri gideceğiz. Geriye ise hiç gidemeyiz. Çünkü ileri gitmeğe mecburuz. Millet vazıhan bilmelidir. Medeniyet öyle bir kuvvetli ateştir ki ona bigâne olanları yakar ve mahveder.

İçinde bulunduğumuz ailei medeniyette lâyık olduğumuz mevkii bulacak ve onu muhafaza ve ilân edeceğiz. Refah, saadet ve insanlık bundadır.

Açık Söz: 25 Ağustos 1925

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 207)

İNEBOLU'DA BİR KONUŞMA
(28. 8. 1925)

Türk Ocağında giyim ve şapka hakkında.

Sevgili kardeşlerim, fikir ve idrak sahibi olduğunu büyük hâdisat ile ispat etmiş olan bu millet, Allahın gölgesi, peygamberin vekili olduğunu iddia küstahlığında bulunan halife unvanındaki gafillere, cahillere, riyakârlara vatanında, vicdanında yer verebilir miydi? Bunu sizden soruyorum (haşa, katiyen sesleri). Büyük millet, cihan ailei medeniyetinde mevkii ihtiram sahibi olmağa lâyık Türk milleti, evlâtlarına vereceği terbiyeyi mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iki nevi müesseseseye taksim etmeğe halen katlanabilir miydi? Terbiye ve tedrisatı tevhit etmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden mürekkep bir millet yapmaya imkân aramak abesle iştigal olmaz mıydı?

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 209-210)

KASTAMONU'DA İKİNCİ BİR KONUŞMA

(30. VIII. 1925)

Cumhuriyet Halk Partisi binasında partililerle yapılmıştır.

Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün mâna ve eşkâliyle medenî bir heyeti içtimaîye haline îsal etmektir. İnkılâbatımızın umdei asliyesi budur. Bu hakikati kabul edemiyen zihniyetleri tarumar etmek zaruridir. Şimdiye kadar milletin dimağını paslandıran uyuşturan bu zihniyette bulunanlar olmuştur. Herhalde zihniyetlerde mevcut hurafeler kâmilen tardolunacaktır. Onlar çıkarılmadıkça dimağa hakikat nurlarını infaz etmek imkânsızdır.

Mustafa Kemal Paşa hurafelere dair misallerle tafsilât verdi. Türbelerden, yalancı evliyalardan bahsederek:

Ölülerden istimdat etmek medeni bir heyeti içtimaiye için şîndir, *dedi. Sonra tekkelere intikal ederek aşağıdaki beyanatta bulundu*:

Mevcut tarikatların gayesi kendilerine tâbi olan kimseleri dünyevî ve mânevî olan hayatta mazharı saadet kılmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin, bütün şümuliyle medeniyetin muvacehei şulepaşında filân veya falan şeyhin irşadiyle saadeti maddiye ve mâneviye arayacak kadar iptidaî insanların Türkiye camiai medeniyesinde mevcudiyetini asla kabul etmiyorum (şiddetli alkışlar).

Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakikî tarikat, tarikatı medeniyedir (sürekli alkışlar). Medeniyetin emir ve talep ettiğini yap-

mak insan olmak için kâfidir. Rüesayı tarikat bu dediğim hakikatı bütün vüzuhiyle idrak edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, müritlerinin artık vasılı rüşt olduklarını elbette kabul edeceklerdir.

Müteakiben:

Arkadaşlar, huzurunuzda muvacehei millete beyanı fikir ederken hissettiğim ve gördüğüm hususatı olduğu gibi söylemeği tarih ve vicdan karşısında vafize bilirim.

Mukaddemesiyle diğer bir zemine geçerek demiştir ki:

Hükûmeti Cumhuriyetimizin bir Diyanet İşleri Riyaseti makamı vardır. Bu makama merbut müftü, hatip, imam gibi muvazzaf bir çok memurlar bulunmaktadır. Bu vazifedar zevatın ilimleri, faziletleri derecesi malûmdur. Ancak burada vazifedar olmıyan birçok insanlar da görüyorum ki, aynı kıyafet iktisasında berdevamdırlar. Bu gibiler içinde çok cahil hattâ ümmî olanlarına tesadüf ettim. Bilhassa bu gibi cühelâ bazı yerlerde halkın mümessilleriymiş gibi onların önüne düşüyorlar. Halkla doğrudan doğruya temasa âdeta bir mâni teşkil etmek sevdasında bulunuyorlar. Bu gibilere sormak istiyorum. Bu vaziyet ve salâhiyeti kimden, nereden almışlardır? Malûm olduğuna göre milletin mümessilleri intihap ettikleri mebuslar ve onlardan teşekkül eden Türkiye Büyük Millet Meclisi ve meclisin itimadına mazhar hükûmeti cumhuriyedir.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 214–215)

ANKARA HUKUK FAKÜLTESİNİN AÇILIŞINDA
(5. XI. 1925)

Hukuk inkılâbının dayandığı ana fikirlerin izahı.

Huzzârı kiram!

Milletin, idamei mevcudiyet için efradı arasında düşündüğü rabıtai müştereke, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dinî ve mezhebî irtibat yerine, Türk milliyeti rabıtasiyle efradını toplamıştır.

(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, S. 237)

NUTUK

(15-20 Ekim 1927)

Cumhuriyet Halk Partisinin 15–20 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci Büyük Kongresinde söylenmiştir.

Hilâfet meselesi hakkında halkın tereddüt ve endişesini izale için verdiğim izahat

Hilâfet meselesi hakkında, halkın tereddüt ve endişesini izale için, her yerde lüzumu kadar beyanat ve izahatta bulundum. Kat'î olarak ifade ettim ki, "milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderatına, muamelâtına, istiklâline, unvanı ne olursa olsun hiç kimseyi müdahale ettiremeyiz! Milletin kendisi, kurduğu devleti ve onun istiklâlini muhafaza ediyor ve ilelebet muhafaza edecektir!"

Millete anlattım ki, İslâmşümul bir devlet tesis etmek vazifesiyle mükellef tahayyül edilen bir halifenin vazifesini ifa edebilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç nüfusu, halifenin emrine tabi tutulamaz. Millet, buna razı olamaz! Türkiye halkı bu kadar azîm bir mes'uliyeti, bu kadar gayr-i mantıkî bir vazifeyi deruhde edemez.

Milletimiz, asırlarca, bu vahi nokta-i nazardan hareket ettirildi. Fakat ne oldu?! Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlatlarının miktarını biliyor musunuz? dedim. Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz?! Ve netice ne oldu görüyor musunuz?! dedim.

Halifeye, dünyaya meydan okutmak ve onu umum İslâm umuruna tasarruf sahibi kılmak fikrinde olanlar, bu vazifeyi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on misli nüfustan mürekkep olan büyük İslâm kütlelerinden

talep etmelidir! **Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının, artık, kendi hayat ve saadetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur..** Başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamıştır! dedim.

Diğer bir noktayı da, halk nazarında tebarüz ettirmek için şu beyanatta bulundum: Bir an için farzedelim ki, dedim; Türkiye, mevzu-i bahs vazifeyi kabul etsin... Bütün âlem-i İslâmı bir noktada tevhid ederek sevk u idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pek âlâ ama, taht-ı tabiiyet ve idaremize almak istediğimiz milletler, derlerse ki, bize, büyük hizmetler ve muavenetler yaptınız, teşekkür ederiz. Fakat, biz müstakil kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hakimiyetimize kimsenin müdahalesini muvafık görmeyiz! Biz kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz!

O halde, Türkiye halkının bütün mesai ve fedakârlığı, sadece bir teşekkür ve dua almak için mi ihtiyar olunacaktır?!

Görülüyordu ki, bir hava ve heves için, bir vehm ü hayal için, Türkiye halkını mahvetmek istiyorlardı. Hilâfet ve halifeye vazife ve salâhiyet vermek fikrinin mahiyeti bundan ibaretti.

Efendiler, halka, sordum; bir devlet-i İslâmiye olan İran veya Afganistan, halifenin herhangi bir salâhiyetini tanır mı? tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü devletinin istiklâlini, milletinin hakimiyetini muhildir.

Millete, şunu da ihtar ettim ki, kendimizi, cihanın hakimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir. Hakiki mevkiimizi, dünyanın vaziyetini tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felaketler yetişir! Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz!

Efendiler, İngiliz müverrihlerinden *Vels* (Wells), iki sene evvel intişar eden, bir tarih yazdı. Eserinin son sahifeleri "dünya tarihinin müstakbel safhası" unvanı altında birtakım mütaleatı ihtiva eder.

Bu mütaleatta istihdaf olunan mesele;

"Un gouvernement fédéral mondial" "cihanşümul bir ittihadî hükûmet" tir.

Vels bu mephaste, cihanşümul bir ittihadî hükûmetin nasıl tesis olunabileceğini ve böyle bir devletin esaslı bazı farik hatları hakkındaki tasavvurlarını serdediyor ve adaletin ve tek bir kanunun saltanatı altında küremiz nasıl bir halde bulunacaktı; bunu tahayyül ediyor.

Vels, "bütün hakimiyetler, tek, bir hakimiyet içinde izabe olunmazsa, milliyetlerin fevkinde bir kuvvet meydana çıkmazsa dünya mahvolacaktır" diyor ve "hakikî devlet, asrî hayat şeraitinin bir zaruret haline getirdiği cihan hükûmet-i müttehidesinden başka bir şey olamaz."; "muhakkaktır ki insanlar, kendi icatları altında ezilmek istemezlerse er veya geç birleşmeğe mecbur olacaklardır." mütalealarında bulunuyor.

"Beşeriyetin tesanüdü hakkındaki büyük hülyanın nihayet fiile çıkması için ne yapmak ve nenin önüne geçmek lâzımgeleceği sahih olarak bilinmediği" ve "mütecaviz bir siyaset-i hariciye an'anesine malik olan devletlerin, cihanşümul bir ittifak-ı düvelî tarafından güçlükle temsil olunabileceği" de dermeyan ediliyor. *Vels*'in "Avrupa ve Asya'nın felâketleri ve müşterek ihtiyaçları, belki dünyanın bu iki kısmındaki kavimlerin bir dereceye kadar birleşmesine medar olacaktır.", "olabilir ki, bir sıra kısmî ittihatlar, cihanşümul bir ittihadın husulüne takaddüm eder." mütalealarını da kaydedeyim.

Efendiler, bütün beşeriyetin, tecrübe, malûmat ve tefekkürde teali ve tekemmülü; Hıristiyanlıktan, Müslümanlıktan, Budizmden sarf-ı nazar ederek basitleştirilmiş ve herkes için anlaşılacak hale konulmuş âlemşümul saf ve lekesiz bir dinin teessüsü ve insanların şimdiye kadar kavgalar, levsiyat, kaba arzu ve iştihalar arasında bir sefalethanede yaşamakta olduklarını kabul ederek bütün vücutları ve zekâları zehirliyen ufunet tohumlarına galebe etmeğe karar vermesi gibi şeraitin husulünü müstelzim olan bir "cihanşümul ittihadî hükûmet" tahayyülünün tatlı olduğunu inkâr edecek değiliz.

Bu tasavvur ve tahayyüle kısmen müşabih bir hayal, hilâfetçileri ve pan İslâmizm taraftarlarını — Türkiye'ye

166) M. Soydan ve İ. Arar: "En felâketli zamanımızda bizimle harb edenler arasında Hilâfet yüzünden bize merbut olanlar da vardır".

167) M. Soydan ve İ. Arar: "Gazeteci - yalnız hocalar hakkında" dan başlayan kısım buraya kadar yok.

168) M. Soydan ve İ. Arar: "Ne için korkalım beyefendi? Üç senedir nâmütenâhi fedakârlık ihtiyâr eden bu millet, Halîfenin ordularıyla çarpışıyor ve onları makhûr ediyor. Sonra meflûç kısımdan ne için korkalım. Eğer aleyhine müteveccih bir hareketleri olursa millet onları başından nihayete kadar başından defetmesini de bilir".

169) M. Soydan ve İ. Arar: "Çünkü bir taraf" tan itibaren yok.

Vels bu mephaste, cihanşümul bir ittihadî hükûmetin nasıl tesis olunabileceğini ve böyle bir devletin esaslı bazı farik hatları hakkındaki tasavvurlarını serdediyor ve adaletin ve tek bir kanunun saltanatı altında küremiz nasıl bir halde bulunacaktı; bunu tahayyül ediyor.

Vels, "bütün hakimiyetler, tek, bir hakimiyet içinde izabe olunmazsa, milliyetlerin fevkinde bir kuvvet meydana çıkmazsa dünya mahvolacaktır" diyor ve "hakikî devlet, asrî hayat şeraitinin bir zaruret haline getirdiği cihan hükûmet-i müttehidesinden başka bir şey olamaz."; "muhakkaktır ki insanlar, kendi icatları altında ezilmek istemezlerse er veya geç birleşmeğe mecbur olacaklardır." mütalealarında bulunuyor.

"Beşeriyetin tesanüdü hakkındaki büyük hülyanın nihayet fiile çıkması için ne yapmak ve nenin önüne geçmek lâzımgeleceği sahih olarak bilinmediği" ve "mütecaviz bir siyaset-i hariciye an'anesine malik olan devletlerin, cihanşümul bir ittifak-ı düvelî tarafından güçlükle temsil olunabileceği" de dermeyan ediliyor. *Vels*'in "Avrupa ve Asya'nın felâketleri ve müşterek ihtiyaçları, belki dünyanın bu iki kısmındaki kavimlerin bir dereceye kadar birleşmesine medar olacaktır.", "olabilir ki, bir sıra kısmî ittihatlar, cihanşümul bir ittihadın husulüne takaddüm eder." mütalealarını da kaydedeyim.

Efendiler, bütün beşeriyetin, tecrübe, malûmat ve tefekkürde teali ve tekemmülü; Hıristiyanlıktan, Müslümanlıktan, Budizmden sarf-ı nazar ederek basitleştirilmiş ve herkes için anlaşılacak hale konulmuş âlemşümul saf ve lekesiz bir dinin teessüsü ve insanların şimdiye kadar kavgalar, levsiyat, kaba arzu ve iştihalar arasında bir sefalethanede yaşamakta olduklarını kabul ederek bütün vücutları ve zekâları zehirliyen ufunet tohumlarına galebe etmeğe karar vermesi gibi şeraitin husulünü müstelzim olan bir "cihanşümul ittihadî hükûmet" tahayyülünün tatlı olduğunu inkâr edecek değiliz.

Bu tasavvur ve tahayyüle kısmen müşabih bir hayal, hilâfetçileri ve pan İslâmizm taraftarlarını — Türkiye'ye

musallat olmamaları şartiyle — memnun etmek için bizde de tasvir edilmişti.

Tasvir olunan nazariye şu idi: Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da ve sair kıt'alarda yaşıyan İslâm heyet-i içtimaiyeleri, istikbalde, herhangi bir gün, irade ve arzularını istimal ve tatbika iktidar ve serbesti kespederler; o zaman lüzumlu ve faydalı görürlerse, asrın icabatına muvafık bir surette birtakım itilâf ve ittihat noktaları bulabilirler. Şüphesiz, her devletin, her heyet-i içtimaiyenin, biribirinden tatmin ve temin edeceği ihtiyaçları vardır. Mütekabil menfaatleri mevcuttur. Bu mutasavver müstakil İslâm hükûmetlerin sahib-i salâhiyet murahhasları bir araya gelip bir kongre yaparlar ve filân ve filân ve filân İslâm devletler arasında şu veya bu münasebetler teessüs etmiştir. Bu münasebat-ı müşterekeyi muhafaza ve bu münasebatın tazammun eylediği şerait dahilinde müttehiden hareketi temin için bütün İslâm devletlerin murahhaslarından mürekkep bir meclis teşekkül edecektir. İttihat eden İslâm devletler bu meclisin reisi tarafından temsil olunacaktır derlerse, işte o zaman, isterlerse, o "İslâmşümul ittihadî hükûmet"e hilâfet ve müşterek meclisin makam-ı riyasetine intihap olunacak zâta da halife unvanı verirler. Yoksa, herhangi bir İslâm devletinin, bir zâta, bütün İslâm dünyası umurunun tedvir ve temşiyet salâhiyetini vermesi akıl ve mantıkın hiçbir vakit kabul edemiyeceği bir keyfiyettir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Nutuk-Soylev, Ankara 1984. S. 946-950.

BİBLİYOGRAFYA ve AÇIKLAMALAR

BİBLİYOGRAFYA ve AÇIKLAMALAR

A) İzmitte Halkla Konuşma (19. 1. 1923)

— M. Soydan : Gazi ve İnkılâp, "Milliyet" gazetesi, 26. Kasım 1929 - Şubat 1930.

— İ. Arar : Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı, İstanbu' 1969.

44) M. Soydan: Bu cümle yok.

45) M. Soydan: "Benim istediğim, Allahın istediği işte budur"

46) M. Soydan: "tasrih edilmiştir. Bu vazıh ve kat'idir"

47) M. Soydan: "vakıf" yok.

48) M. Soydan: "Ancak vakıf olan" diye başlayan cümle yok.

49) M. Soydan: "Yakında bir hoca efendinin çıkardığı risâlede okudum. Hoca diyor ki":

50) M. Soydan: "Bütün Âlem-i İslama şâmil" den buraya kadar yok.

51) M. Soydan: "Hindistan, ecnebi idarelerine geçti".

52) M. Soydan: "İran ve Afganistan"dan buraya kadar yok. Yerine "Kalan devletlerin de hali malûm".

53) M. Soydan: "devletini vücuda getiren Anadolu'nun 8 milyon" yok.

54) M. Soydan: "efendiler işte" den itibaren yok.

55) M. Soydan: "ve bugün şu vaziyete düştü"

56) M. Soydan: "bunu onbeş milyonluk Türkiye"

57) M. Soydan: Yok.

58) M. Soydan: "bu küçük" yok.

59) M. Soydan: "yükletmeye (ve biz razı ve de)

69) M. Soydan: "Şüphesiz bunların hakkı vardır"

61) M. Soydan: "artık hiçbir kafada yer bulmamalıdır"

62) M. Soydan: Yok.

63) M. Soydan: "Milletimiz tenevvür etmiştir" den itibaren onun yerine "Bütün bir memleketin tali'i ve mukadderatını ihtimallere tesadüflere terkedemeyiz. Diğer taraftan"

64) M. Soydan: "Şimdi efendiler, nazariye olarak" dan buraya kadar yok.

65) M. Soydan: "Çünkü asıl olan milletin istiklâl ve hâkimiyetidir. Alkışlar"

66) 4 tefrika M. Soydan açıklama yapıyor. Tefrika 40 dan - 44'ün başına kadar.

B) İstanbul Gazetecileriyle Konuşma (16/17. 1. 1923)

95) M. Soydan ve İ. Arar: "Arz ettiğim" diye başlayan kısım buraya kadar yok.

96) M. Soydan ve İ. Arar: "Ve böyle bir" diye başlayan cümle yok.

97) M. Soydan ve İ. Arar: "İlâahiril" diye başlayan cümle yok.

98) M. Soydan ve İ. Arar: "Halifesiz diye başlayan cümle yok."

99) M. Soydan ve İ. Arar: "Gelmediği" diye başlayan cümle yok.

100) M. Soydan ve İ. Arar: "Müsaade buyurursanız yine ben devam edeyim"

101) M. Soydan ve İ. Arar: "Şimdilik muhafaza" yok.

102) M. Soydan ve İ. Arar: "Cereyân-ı vukuat-ı takip edelim" yok.

103) M. Soydan ve İ. Arar: "Zât-ı âliniz" diye başlayan cümle yok.

104) M. Soydan ve İ. Arar: "Binâenaleyh" diye başlayan cümleden itibaren yok.

105) M. Soydan ve İ. Arar: "Zannederim" den itibaren yok.

106) M. Soydan ve İ. Arar: "Vaziyetin muvazzah olmamasından ileri gelmiyor mu?"

107) M. Soydan ve İ. Arar: "Ve faaliyet" diye başlayan cümle yok.

108) M. Soydan ve İ. Arar: "Evet bendeniz" diye başlayan kısım yok.

109) M. Soydan ve İ. Arar: "Binâenaleyh" diye başlayan kısım yok.

110) M. Soydan ve İ. Arar: "Milletin' kelimesi yok.

111) M. Soydan ve İ. Arar: "Ve bilhassa" diye başlayan kısım yok.

112) M. Soydan ve İ. Arar: "Bin defa" diye başlayan kısım yok.

113) M. Soydan ve İ. Arar: "Birinci" diye başlayan kısım yok.

114) M. Soydan ve İ. Arar:"Ve baki değildir" diye başlayan kısım yok.

115) M. Soydan ve İ. Arar: "Bir noktadan sevk ve idaresi" diye başlayan kısım yok.

116) M. Soydan ve İ. Arar: "Peygamberin" diye başlayan kısım yok.

117) M. Soydan ve İ. Arar: "Hulefa-yı Abbasiye" diye başlayan cümle. Arar'da şöyle:

"Abbasiler zamanında ise bir taraftan Bağdat'ta diğer taraftan Endülüs'te "Halifeyim" diye saltanat sürenler vardı. Bugün Fas'ta, Sudan'da Halîfe vardır."

118) M. Soydan ve İ. Arar: "Binâenaleyh bu, tarihte tesebbüd etmemiştir ve" yok.

119) M. Soydan ve İ. Arar: "Bir noktada" yok. "Birleşmelerine nasıl imkân tasavvur olunabilir? Bu tarihin hükmüdür. Diğer taraftan Şer'in hükmü de ayrı bir şey değildir."

120) M. Soydan ve İ. Arar: "Benden 30 sene sonra Hilâfet yoktur"

121) M. Soydan ve İ. Arar: "Bu bir hadistir" den itibaren yok.

122) M. Soydan ve İ. Arar: "Hazreti Ali Halîfe olduğu zaman" M. Soydan'da ve aslında "Hz. Ömer"dir.

123) M. Soydan ve İ. Arar: "Böyle bir sıfat bende yoktur. Halîfe denilen şey de yoktur."

124) M. Soydan ve İ. Arar: "Böyle birşey" diye başlayan cümle yok.

125) M. Soydan ve İ. Arar: "En fena hareket eden hükûmetlere" yok.

126) M. Soydan ve İ. Arar: "Geleceği musarrahtır: Adalet, meşveret, ulûlemre itaat"

127) M. Soydan ve İ. Arar: "Binâenaleyh" den itibaren yok.

128) M. Soydan ve İ. Arar: "Medar-ı ümit" yok.

129) M. Soydan ve İ. Arar: "Bu makam-ı muhafaza etmekle" yok.

130) M. Soydan ve İ. Arar: "Manasızlıktan daha ileri giderek bu makama bir de salâhiyet vermeğe kalkarsak ne olur?"

131) M. Soydan ve İ. Arar: "Tatbik edebilecek midir?"

132) M. Soydan ve İ. Arar: "Halbuki müdahaleyi -Halîfe tarafından bile olsa- istiklâline mugayır bulan bazı müslüman devletleri buna asla muvaffakat etmeyeceklerdir"

133) M. Soydan ve İ. Arar: "Tatbik edebilmek"ten itibaren yok.

134) M. Soydan ve İ. Arar: "Ben hiçbir suretle" yok.

135) M. Soydan ve İ. Arar: "Afgan milletinin"

136) M. Soydan ve İ. Arar: "Müstakil islâm devletleri böyle..."

137) M. Soydan ve İ. Arar: "Hürriyet-i vicdaniyele ine" den itibaren yok.

138) M. Soydan ve İ. Arar: "yani onlar" dan itibaren yok.

139) M. Soydan ve İ. Arar: "Hakim devletlere ilân-ı harb mi edeceğiz? Halîfe bütün bu işleri Anadolu Türkünün kuvvetine istinad ederek mi yapacak? Böyle şey olmaz efendim"

140) M. Soydan ve İ. Arar: "Halîfe olan zat" diye başlayan kısım yok.

141) M. Soydan ve İ. Arar: "Hatibler, medreseler meselesi var"

142) M. Soydan ve İ. Arar: "Beyefendi" den itibaren yok.

143) M. Soydan ve İ. Arar: "rüesâ-yı hükûmetin yok."

144) M. Soydan ve İ. Arar: "Bir defa efendim" diye başlayan iki paragraf yok.

145) M. Soydan ve İ. Arar: "Her başında sarığı olanın karşısına geçip istediği bî manâ şeyleri onun kafasına sokmağa müsaade edilemez"

146) M. Soydan ve İ. Arar: "Şimdi bizim" diye başlayan kısım yok.

147) M. Soydan ve İ. Arar: "Bilakis istifade ediyoruz Paşa Hazretleri"

148) M. Soydan ve İ. Arar: "Vardır efendim, fakat islâm dini hürriyet-i efkâra mani değildir"

149) Nutuk. Cilt 2. s. 716 (1969 basımı)

150) M. Soydan ve İ. Arar: "Yani komünistlik gibi" yok.

151) M. Soydan ve İ. Arar: "Demek istediği şey de meselâ Hakimiyet-i milliyeyi kaldırınız... gibi bir şey ise"

152) M. Soydan: (Bu mükâlemeleri salonun bir köşesine çekilmiş sakitâne takip ediyordum. Gazi Hazretlerinin Kılıçzade Hakkı Bey'e verdikleri cevaplar ile yakinen bildiğim asıl kanaatleri arasında tam bir mutabakat yoktu. Müzakere bittikten, misafirler gittikten sonra bunu bizzat kendileri ifade ettiler. Bu tarihten 4 sene sonra Gazi Hz.leri fırkada irad buyurdukları uzun ve tarihi nutuklarında İzmit'teki mükâlemeyi hatırladılar ve hadiseyi şu suretle fırka azasına anlattılar. "Efendiler ilk Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu ihzar edenlere bizzat riyaset ediyordum. Yapmakta olduğumuz kanunlarda "Ahkâm-ı Şer'iye" tabirinin bir münasebeti olmadığını anlatmağa çalıştık. Fakat bu tabirden başka mana tasavvur edenleri ikna mümkün olmadı. Bu bir nokta.

İkinci nokta yeni Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnunun ikinci maddesinin başında "Türkiye Devletinin dini din-i islâmdır" cümlesidir. Bu cümle daha Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnuna geçmeden çok evvel İzmit'te İstanbul ve İzmit matbuat erkânıyla bir hasbıhalımız esnasında mutahaplarımdan bir zâtın şu sualine maruz kaldım. (Yeni hükûmetin dini olacak mı?) İtiraf edeyim ki bu suale muhatâb olmayı hiç arzu etmiyordum. Sebebi pek kısa olması lâzım gelen cevabın o günkü şeraite göre ağzımdan çıkmasını istemiyordum. Çünkü tebam meyanında edyânı muhtelifeye mensub anasır bulunan ve her din mensubu hakkında adilâne ve bitarafâne bir muamelede bulunmağa ve mahkemelerin de tebası ve ecanib hakkında siyanen tatbiki adaletle mükellef olan bir hükûmet hürriyet-i efkâr ve vicdanı riayete mecburdur. Hükûmetin bu tabii sıfatının şüpheli mana atfına sebep olacak sıfatlarla takyid edilmesi elbette doğru değildir. "Türkiye Devletinin resmi dili Türkçedir" dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Fakat "Türkiye'nin dini, din-i islâmdır" cümlesi aynı suretle tefehhüm edebilecek midir? Bu izah ve tefsire muhtaçtır. Efendiler! Gazeteci muhatabımın sualini hükûmetin dini olamaz! diyemedim aksini söyledim.

"— Vardır efendim, islâm dinidir. Fakat islâm dini Hürriyet-i efkâra mani değildir" cümlesiyle tavzih ettim. Demek istedim ki hükûmet efkâr ve vicdana riayetle mukayyed ve mükellef olur.

Muhatabım verdiğim cevabı şüphesiz makul bulmadı. Sualini şu tarzda tekrar etti.

"Yani hükûmet bir din ile tedeyyün edecek mi?"

... Efendiler! mefhûm ve medlûlün artık herkesce tamamen tavazzûh etmiş olan devlet ve hükûmet tabirlerini ve Millet Meclisleri vezaifini din ve şerait kisvelerine bürünerek kim ve niçin iğfal olunacaktır?

Hakikaten bundan ibaret olmakla beraber o gün İzmit'te matbuat-ı ekrânı ile bu zemin üzerinde daha fazla müdavele-i efkâr etmek iltizâm olunmadı.

Cumhuriyetin ilanından sonra da yeni Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu yapılırken (Lâik hükûmet) tabirinden dinsizlik manası çıkarmağa mütemayil ve vesilecû olanlara fırsat vermemek maksadıyla kanûnun ikinci maddesini bîmana kılan bir tabirin ithâline müsamaha olunmuştur.

Kanûnda zait görünen ve Yeni Türkiye Devleti'nin ve İdare-i Cumhuriyetimizin asrî karakteriyle kaabil-i telif olmayan tabirat inkilâbın o zamanlar için beis görmediği tavizlerdir.

Millet, Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnumuzdan bu zevaidi ilk münasib zamanda kaldırmalıdır).

"Gazi'nin bahis buyurduğu zevait Millet Meclisi tarafından iki sene evvel kanûndan çıkarılmıştır".

153) İ. Arar: Dipnot 152 den 161 e kadar yok s. 49.

154) M. Soydan: "ameliyi bırakalım" yok.

155) M. Soydan: "Bu olmaz efendiler"

156) M. Soydan: Bütün paragraf yok.

157) M. Soydan: "Yakup Kadri" yerine (Bir gazeteci) diyor.

158) M. Soydan: Bu sual yok.

159) M. Soydan: "Bundan başka Halîfe"

160) M. Soydan: "mutaasıb" yok.

161) İ. Arar: buradan başlıyor. s. 49.

162) M. Soydan ve İ. Arar: "— Türkiye'de Hilâfet siyâseten bir menfaat ve kuvvet midir, yoksa bir zaaf mıdır?"

163) M. Soydan ve İ. Arar: "Şüphe etmeyiniz zaaftır. Yani"

164) M. Soydan ve İ. Arar: "Bilakis milli mefkûreler ile bizi" diye başlayan kısım yok.

165) M. Soydan ve İ. Arar: "Menfaat göstermemiştir" diye başlayan kısım yok.

166) M. Soydan ve İ. Arar: "En felâketli zamanımızda bizimle harb edenler arasında Hilâfet yüzünden bize merbut olanlar da vardır".

167) M. Soydan ve İ. Arar: "Gazeteci - yalnız hocalar hakkında" dan başlayan kısım buraya kadar yok.

168) M. Soydan ve İ. Arar: "Ne için korkalım beyefendi? Üç senedir nâmütenâhi fedakârlık ihtiyâr eden bu millet, Halîfenin ordularıyla çarpışıyor ve onları makhûr ediyor. Sonra meflûç kısımdan ne için korkalım. Eğer aleyhine müteveccih bir hareketleri olursa millet onları başından nihayete kadar başından defetmesini de bilir".

169) M. Soydan ve İ. Arar: "Çünkü bir taraf" tan itibaren yok.